

279098

Nr. 18

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

365

CUPRINSUL:

	Pag.
Virgil Șotropa: <i>Soarta Românilor din satele săsești</i>	275
Vasile Bichigean: <i>Material documentar</i>	346
Iuliu Moisil: <i>Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a secolului XIX-a, Amintiri</i> . .	369
Ștefan Buzila: <i>Documente bisericești</i>	398

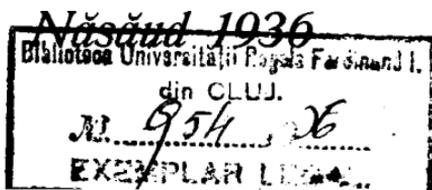
COMUNICĂRI

Iuliu Morariu: <i>Urme vechi în Valea Zăgrii</i>	447
Iuliu Moisil: <i>Două vechi bănci din Năsăud</i>	452
<i>Din trecutul comunei Nușfalău (Mărișelu)</i>	459
Iosif Naghiu: <i>Aspecte culturale</i>	467
<i>Muzeul Năsăudean</i>	474
<i>Memento</i>	478

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

» ARHIVA SOMEȘANĂ, Năsăud, Str. Vasile Nașcu, 29

Soarta Românilor din satele săsești

Virgil Șotropa

Multe pagini ale istoriei ardelene ne vorbesc despre nesfârșitele suferințe ce au avut de îndurat în cursul veacurilor României cari încercau și îndrăzneau să se așeze în sau numai pe lângă orașele și satele Sașilor. Erau buni României pentru orice muncă grea ca slugi, păstori ori porcari; dar îndatăce își exprimau și numai dorința de a-și clădi măcar un bordeiu ori vr'o bisericuță, sau de a-și agonisi o palmă de pământ, erau huiduiți și maltratați de către locuitorii sași intoleranți. Cu toate acestea însă dârzenia neînfrântă și impresurarea consecventă au făcut ca elementul român în sfârșit totuș să poată pătrunde în cetățile streine unde astăzi, tot încă privit chiorș, se afirmă din ce în ce mai puternic. Dar drumul spre izbândă a fost foarte lung și anevoios, adesea udat de lacrimi și sânge, cum vom vedea din șirurile următoare scrise pe temeiul documentelor produse și păstrate chiar de magistratul săsesc al orașului Bistrița, care avea jurisdicția asupra satelor din districtul orașului.

După încorporarea Văiei Rodnei la orașul Bistrița, întâmplată în sec. XV, când se vorbea despre *vidicul Bistriții*, sub numirea aceasta se înțelegeau ori satele din așa numitul *district valah*, format din comunele someșene la cari în sec. XVII s'au adăugat și Nușfalăul și Sântioana de »după Târg«; ori satele *districtului săsesc*, în care majoritatea locuitorilor erau Sași. În comunele districtului săsesc din timpuri vechi locuiau și Români veniți acolo

în mare parte din comunele someșene, dar unii și din alte părți, maicuseamă din satele iobăgești ale comitatelor învecinate. Acești coloni și pionieri români au întreținut în toate timpurile strânse legături cu conaționalii lor din împrejurime și mai ales cu cei din Valea Rodnei, de cari îi lega și faptul că cu toții stăteau sub ierarhia protopopului din Năsăud. Când apoi la 1762 s'a înființat granița militară năsăudeană, mulți dintre Români districtului săsesc, ca și alții din satele iobăgești învecinate, au luat arma trecând în comunele militarizate ca să scape de suferințele seculare îndurate din partea moșierilor și boierilor maghiari și a asupritorilor sași.

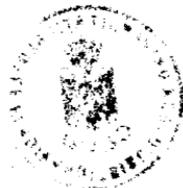
Pentru aceea, de câte ori Sașii erau mânioși și infuriați pe Români din satele lor, îi înjurau și le strigau »să se cărăbănească la neamurile lor pe Someș«.

*

În documentele bistrițene se vorbește foarte mult despre Români din *Vermiş*. Astfel într'un extract protocolar din 20 Aprilie 1630 aflăm următoarea hotărîre magistratuală interesantă:

»Valahilor din Moldova li se îngăduie loc de așezare în comuna Vermiş până când va sufla vânt mai pacinic în Moldova; dar cu condiția ca Sașilor de acolo să le stea în ajutor în toate, *apărându-i și ocrotindu-i de dușmani*. Mai mulți însă de cât 12 »pater familias« nu vor fi primiți. În prestarea dijmelor vor proceda la fel cu Sașii și pentru conformitate vor avea să contribuie căraușiile și impozitele obișnuite. Li se interzice să aibă legături cu hoji și tâlhari, iar dacă vor auzi vești despre aceștia, au să le comunice imediat magistratului și Sașilor vecini din district. Dacă numărul admis al Valahilor va crește, atunci în înțelesul acestui act cei găsiți peste numărul admis vor fi alungați și lipsiți de pământ și de toate bunurile mobile. Dacă însă vor trăi în pace cu vecinii, vor putea rămânea pe loc, stînd sub ocrotirea noastră«.

Din alt extract al protocolului magistratual dela 24 Aprilie 1657 aflăm că dintre toți Români locuitori în satele săsești bistrițene cei din Vermiş au putut să-și ridice mai întîi biserică. Amintitul punct al protocolului conține următoarea hotărîre: »Valahilor din Vermiş li se îngăduie să-și clădească acolo o biserică, cu condiția ca ei să contribuie la purtarea tuturor sarcinilor comunale și

dacă va fi necesar să ajute *la clădirea bisericii și casei parohiale săsești*, întocmai ca și Sașii. Dacă se va descoperi însă că vr'unul dintre Valahi s'ar ridica împotriva acestei hotărâri, îndemnând și pe ceilalți la opunere; atunci li se va curma și denega favoarea de a poseda biserică în Vermiş».

Românii și-au ridicat atunci biserică, dar se vede că mai târziu au ajuns la diferend cu Sașii, deoarece în protocolul magistratual din 1724 se menționează la 23 Octomvrie că »Valahii din Vermiş, dupăce Sașii nu mai vreau să-i sufere, roagă pe magistrat să le permită să se stabilească în satul Nușfalău al districtului valah. Magistratul le permite și dispune să li se distribuie așa numita pustă (Wüste)».

Dar Românii totuș n'au plecat din Vermiş, nici chiar dupăce, fiindu-le ruinată biserica, Sașii acum nu le mai permiteau să și-o repare ori reclădească; ci — trecuți la legea unită — s'au plâns împotriva Sașilor la guvernul provincial. În consecință guvernul Ardealului împreună cu consilierii guberniali adresară în 31 Iunie 1738 magistratului bistrițan o scrisoare în care »împresionați de rugămintile numeroșilor valahi cari locuiesc stabil în Vermiş și au posedat înainte cu câțiva ani biserică proprie, acum ruinată din cauza vechimii», somară pe magistrat să-și dea consensul și concursul ca acei Valahi să-și poată ori repara biserica ruinată, ori ridica altă biserică »în care să slujească popă unit legitim și ordonat în provincie».

Cu toate avertizările guberniale și deși Românii vermișeni — cum se vede dintr'o conscripție făcută de magistrat în 1740 — aveau preot stabil în persoana »*parohului Dumitru*» ajutat de »*studiosus Simeon*», ei totuș n'au putut să-și ridice biserica. Aceasta reiese din jalba lor așternută în 1749 lui *Petru Dobra*, care în calitate de director al cauzelor fiscale și procuror general era numit totodată și protector al uniților. Acea jalbă caracteristică are următorul conținut:

»Domnule director, protector și milostivul nostru patron, Cu smerenie suntem siliți să-ți raportăm, ca unui dintre protectorii religiei noastre, că noi *în timpurile trecute am avut în satul Vermiş din vidicul Bistriții biserica, cimitir și pământuri legate de acestea*. Dupăce însă pe vremea Curuților s'au pustiit, iar pe pământurile

parohiale a pus mâna preotul săsesc, temându-ne de interdicția Sașilor, până acum n'am îndrăznit să ne apucăm de clădirea bisericii. Înțelegând însă că din mila Majestății sale avem acum libertatea să ne ridicăm biserică acolo unde a existat mai înainte, cu gând bun am voit să ne îngrădim cimitirul, și spre scopul acesta și căraserăm acolo nuele și pari. Dar Sașii n'au lăsat să ne realizăm intenția, ci ne-au oprit dela lucru și *ne-au amenințat că ne și alungă din sat*; ba au și început să lucreze în direcția aceasta împovărându-ne cu contribuții de două ori mai mari ca ale Sașilor și *aducând pe capul nostru Sași streini din alte părți*. Pe calea aceasta încearcă să ne scoată din casele noastre, deși noi suntem de două ori atâți cât ei, și încă nu numai nou veniți, ci locuitori din timpuri imemorabile. În urmare Te rugăm cu umilință ca cu autoritatea oficială de protector să afli modalitatea: cum să ne clădim biserică și cimitirul, cum să recăpătăm pământurile dela popa săsesc și cum să înceteze față cu noi impunerea improporțională. Dumnezeu să Te binecuvinte pentru binefacerea arătată nouă și rămânem umiliți șerbi: locuitorii români din Vermiş, vidicul Bistriții, în 30 Martie 1749.

P. S. Incă odată înainte de aceasta cărasem niște lemne la cimitir, dar și pe acelea le-au dus Sașii și au construit din ele grajd la casa parohială săsească. Apoi mai raportăm că aproape de aici, în Sângeorz și Lechința, sunt cam 50 Români aparțiuitori la noi și la biserică noastră.

Îndată după primirea acestei jalbe așternute prin arhidiaconul din Năsăud, directorul Dobra o trimise consiliului catolic provincial, accentuând din partea sa *modul cum sunt tratați Românii în satele săsești ale districtului bistrițan*, și în specie în satul Vermiş »unde Valahii dovedesc că au avut din vechime biserică, care în cursul timpurilor nenorocite însă, și maicuseamă cu prilejul ultimei năvăliri a Tătarilor, li s'a nimicit; iar acum sunt împiedecați s'o reclădească din ruină, cu toatecă diploma leopoldină ordona ca bisericile unite ruinate să se restaureze; și acolo unde întrec în număr pe locuitorii de altă religie, Valahii își pot ridica și biserică nouă«. Apoi Dobra adaogă: »*Aci în Vermiş sunt 30 capete de familie cu foarte numeroși membri; dimpotrivă Sașii posed abia 20 case, și totuș încearcă pe toate căile să împiedece pe uniți în exercitarea religiei lor*«.

În altă scrisoare adresată magistratului Bistriții și în prima linie membrilor catolici ai acelei corporații, Dobra accentuează că deși locuitorii români din Vermiş sunt mai numeroși decât cei săsești, totuși aceștia îi împiedecă pe Români de a-și ridica măcar un paraclis în locul bisericii vechi ruinate. Totodată Dobra îi face pe senatori responsabili pentru »*intențiile nemernice ale Sașilor vermișeni*«.

Se vede că magistratul alarmat împărțise imediat primarului Ștefan Seiwerth de Rosenberg, care se afla în Sibiu, despre »primejdia ce-i amenință pe Sași din partea Valahilor vermișeni«, căci acesta în 2 Aprilie 1749 le scrie magistraților următoarele: A vorbit și cu Comes-ul săsesc rugându-l să nu lase ca Valahii să câștige preponderență în satele săsești, căci dimpotrivă aceste sunt pierdute. *Doar Sași se pot produce anevoie, iar Valahii se înmulțesc văzând cu ochii.* Comitele a zis că dacă în Vermiş sunt așezați Valahi din districtul valah, atunci aceștia să fie expediați îndărăt, iar eventualii iobagi să fie extradați foștilor stăpâni maghiari. A mai recomandat comitele ca Bistrițenii să țină bună prietenie cu Directorul fiscal. Seiwerth a fost la acesta și de 20 ori însă n'a putut vorbi mult cu el fiind mereu foarte ocupat. Ar fi bine să-i scrie Botoș în numele Bistrițenilor și să-l informeze așa ca Directorul să capete alte păreri despre Valahii vermișeni și să-i îndrumeze pe aceștia să plece în altă parte. Seiwerth știe că în Vermiş sunt de toți 15 Valahi contribuabili și o văduvă, însă aceștia în scrisorile lor indică un număr cu mult mai mare.

Tot atunci Românii vermișeni încă se adresa ră către senatorii bistrițeni descoperindu-le cât de nedrept sunt împoverați cu impozitele. Astfel Sașii plătesc de cap 3 fiorini, iar Românilor le impun câte 5 fl; Sașii plătesc de vită 50 crețari, iar Românii 1 fl. Cutoatecă Sașii posed pădure și livezi în abundență, totuș nu le dau Românilor nimic în arendă. Taurul satului îl țin Românii cu fân cumpărat dela Sași, iar lemnele de for pentru orașul Bistrița le furnizează Sașii vermișeni cu banii de pe impozite; în schimb ei »aruncă pe Românul care n'are nicio găină în casa sa tot acelaș impozit ca și pe Sasul cu 6 ori 8 boi«. Sașii s'au înțeles ca sub amendă de 3 fl. să nu dea niciunui Român loc de cosit, fie acesta plătit oricât de bine.

În urma jalbelor ridicate magistratul orășenesc trimise la fața locului spre a face investigație pe senatorii Samuel Keller și Conrad Dinges, cari în 15 Aprilie 1749 luară proces verbal cu 14 Sași. La 7 întrebări aceștia răspunseră la fel tot în defavoarea Românilor următoarele: Dintre Valahii cari trăesc în Vermiş nici-unul n'a venit aci mai înainte ca de 30 de ani încoace, fie cu permisia Sașilor ori împotriva voinții acestor. Valahii niciodată n'au avut biserică, nici popa lor n'a avut casă, ci Sașii i-au permis popei valah să șeadă temporar și condiționat în casa unui fugar valah. Popa n'a avut nicio arătură ori livadă, ci preotul săsesc i-a permis să cosească pentru bani o livadă a acestuia. Valahii cari posed case și hrube sunt 17 la număr, iar păstori sunt 3; apoi de curând ei au mai adus în sat, fără știrea Sașilor, încă 3 Valahi pribegi, ținuți aci pe furiș. Numărul Sașilor este 29. Urmară apoi să fie interogați Românii: Rus Costin, Moldovan Mitre, Moldovan Grigore, Albaș Nicolae, Moldovan Androne, Sângeorzan Petru, Iedean Costin, Bota Gavril, Rus Crăciun, Lungu Gligor, Moldovan Iuon și Someșan Iuon cari — parte născuți în Vermiş, parte veniți din Petriș, Lechința, Serețel, Maieru, Leșu, Vărarea și din Moldova — depun așa: Conform celor auzite, Românii mai de mult au avut biserică și cimitir în Vermiş, preotul românesc a posedat casă și pământuri; de toate sunt azi 24 familii românești în sat.

La sfârșitul procesului verbal comisarii bistrițeni constată că după investigație *»au luat masa împreună cu părintele superior al piariștilor din Bistrița, cu arhidiaconul unit din Năsăud și încă cu alți doi popi uniți«*, cari se vede c'au fost prezenți la interogatorii, apoi însoțiți de locuitorii sași și români din Vermiş *»au mers cu toții la cimitirul Valahilor să caute măcar după ruinile pretinsei biserici valahe, dar n'au aflat nicio urmă«*.

Atunci Valahii au prezentat pe doi conaționali chieamați anume din Nușfalău și au pretins dela comisari să le primească și însemne și depozitiile acelor; iată-le:

Vermeșan Simion, de 66 ani: Sunt născut în Vermiş și atât tatăl cât și bunicul meu au murit aci. Înainte cu 23 ani m'am mutat în Nușfalău. Am auzit de mult că *Mititenii dăruiseră Vermişenilor o biserică* și când au adus-o și sfințit-o cu ceremoniile

românești, au făcut și *pinos pe care l-au dus la protopopul din Năsăud*. Preotul românesc a avut în Vermiş o casă și fiind pe atunci aci puțini locuitori, a lucrat pământ unde numai a putut, fiind loc destul.

Tot la fel depuse și Rus Todor, născut înainte cu 56 ani în Vermiş.

Cutoateacestea în baza procesului verbal amintit și exprimându-și mirarea »că arhidiaconul din Năsăud cutează să informeze fals pe înaltul consiliu catolic«, magistratul bistrițan rugă în 18 Aprilie pe directorul Dobra să recomande curții din Viena »*ca Valahii din Vermiş să fie mânați în satele valahe de unde au venit și să li se denege dreptul de a clădi biserică*«.

Directorul Dobra însă dimpotrivă, cunoscând intenția răutăcioasă a magistratului, în 23 Aprilie se adresează într-o scrisoare direct către Sașii din Vermiş și-i certă aspru, zicându-le că deși Românii servesc pe împărăteasa Maria Terezia chiar așa, ori doar în măsură și mai mare decât Sașii, totuș pare că aceștia intenționează să-i pustiească pe Români cu șicane și opresiuni. Apoi îi amenință că de nu vor privi pe Români ca consăteni și vr'unul dintr'aceștia va fi forțat să plece din sat, atunci Sașii vor fi pedepsiți în mod exemplar.

Tot atunci Dobra scrie și Bistrițenilor somându-i să remedieze situația, mai ales dupăce »*declarațiile senatorului Schankebank sunt în favoarea Valahilor*«.

Părea că lucrurile vor întoarce acum spre bine și în 14 Mai protopopul din Năsăud împărtășia, prin birăul din Salva, magistratului scrisoarea vicarului general din Blaj, conform cărei »în Vermiş se instituie un preot și acesta va sta în casa în care și mai înainte obișnuia să slujească un popă«.

Dar la 1 Iulie 1749 din nou le scrie din Budatelec directorul Dobra magistraților bistrițeni exprimându-și mirarea că nu primește dela ei nici un răspuns »în chestia *exceselor, insolențelor și a impietății Sașilor vermișeni scârboși* cari în mod arbitrar năvălesc asupra sărmanilor contribuabili valahi și le iau lemnele adunate pentru clădirea bisericii«. Apoi somează pe magistrat ca să rețină pe Sași dela orice violență și să nu dea prilej la noue jalbe.

Atunci magistratul delegă pe senatorii Ioachim Bedeus și

Conrad Dinges să plece la Vermiş și să caute dacă Valahii într'adevăr adunaseră lemne pentru biserică.

Din niște notițe ale primarului bistrițan Ștefan Seiwerth de Rosenberg aflăm că acei doi delegați au făcut investigație în Vermiş, apoi au plecat direct la Budatelec la Dobra, care chiar primise știrea că înainte cu 8 zile, în 27 Iunie Sașii sfărâmaseră (în Stückerzhauen) lemnele de clădit și grinzile strânse de Români din Vermiş pentru biserică. După mai multe deliberări cu Dobra, primarul Seiwert se văzu nevoit de a ordona unui haiduc să aducă la oraș pe 5 Sași cari erau mai compromiși în chestie. Hannes Roth, unul dintre instigatorii de căpetenie, mărturisi că el a sfărâmat lemnele cu știrea și consensul satului întreg, apoi i-a somat pe Români să înceteze cu lucrul, căci altfel ușor s'ar putea întâmpla »așa ceva, încât ar ride și dracul«. Georg Roth și Gerig Nokest spun că și ei au fost împreună cu întreg satul la lemne. Mai întâi însă au întrebat de preotul lor săsesc că ce ar fi de făcut; iar acesta i-a îndemnat că *pe răspunderea lui să meargă numai toți Sașii și să sfărâme lemnele Valahilor*, ceea ce apoi s'a și întâmplat.

Deoarece nici după această constatare magistratul nu luă în apărare cauza Românilor vermișeni, în 13, 14 și în 26 Iulie Dobra îi amenință pe senatorii cari lasă să fie vexați și păgubiți Români din Vermiş, accentuând că *»doar în fundul regesc (teritoriul locuit de Sași) nimeni altul nu posedă proprietate absolută decât singur numai domnitorul«*.

În 4 August le scrie senatorilor bistrițeni baronul Ignațiu Bornemisza, tezaurar regesc și asemenea protector al uniților, ordonându-le să permită Valahilor să-și ridice biserica și să-și țină popă; iar în 20 August vicarul general Petru Aron scriind din Blaj primarului bistrițan despre mai multe nelegiuiri comise în district, amintește și chestia Vermișenilor chinuiți. În 4 Septembrie Petru Dobra din nou amenință că va păși cu toată autoritatea sa personală împotriva Sașilor vermișeni insolenți, cari cutează să scoată din casele lor pe consătenii români, ceea ce se opune intenției regale, »căci regele n'are nevoie de moșii deșerte, ci vrea să le poseadă impopulate de contribuabili«. Tot Dobra îl amenință în 15 Septembrie pe primarul Seiwert, făcându-l responsabil pentru urmări,

Cu toate acestea când se prezentă în 17 Septembrie proto-popul din Năsăud împreună cu alți patru preoți spre a interpela în chestia Vermeșenilor, magistratul mai are tupeul să le răspundă »că nu știe nimic despre pretinsele atrocități comise de Sașii vermeșeni; dacă însă aceștia au păcătuit, atunci vor avea să-și capete pedeapsa; deci popii să fie cu răbdare până la finalizarea chestiei«.

Cu data Sibiu 5 Octombrie 1749 însuși guvernatorul și consilierii guberniali, indignați de insolența Sașilor, hotărăsc să delege pe cancelarul provincial baron George Pongracz ca să investigeze chestia la fața locului.

În 23 Noiembrie 1749 Dobra le trimite din Budatelec Bistrițenilor un lung act, în care rezumă toate motivele invocate și mai înainte în favoarea Românilor. Iar în 4 Ianuarie 1750 îi scrie din Vermeș magistratului capelanul aulic Gratianus Kádár — trimis acolo de către contele Kornis Antal la avizul statului catolic cărui i-se plânseseră Românii vermeșeni — și-i face atenți pe senatori să ordone Sașilor ca să nu oprească pe Români dela clădirea bisericii și a casei parohiale, și să le indice acestor pământuri pentru amintitul scop. Dar în 10 Martie 1750 Românii vermeșeni se plâng că au ieșit împreună cu Sașii la câmp spre a li se împăți ceva pământ, Sașii însă îndată au început la ceartă. Atunci magistratul trimite pe senatorii Bedeus și Keller să indice Românilor pământul necesar.

În 6 Aprilie Dobra le scrie din Budatelec Bistrițenilor, că dupăcum a auzit, Sașii din Vermeș vreau să primească în sat pe doi Sași iobagi fiscali din Bileag și să-i plaseze în casele alor doi Români pe cari intenționează să-i alunge de pe moșia lor. Dobra somează magistratul să nu cuteze a tolera o astfel de infamie, căci »deoparte s'ar comite un act criminal față de fisc, iar dealtăparte magistratul s'ar expune pentru doi vagabonzi nemernici și și-ar atrage grea pedeapsă *pentru alungarea locuitorilor valahi băștinași*«. Ca răspuns la această admonestare, primarul sas din Vermeș roagă în 10 Iunie pe magistrat, că dupăce acolo din nou au sosit și s'au așezat 6 Valahi, aceștia »să fie expediați îndărăt de unde au venit«. Dar magistratul în 19 Iunie e nevoit să le acorde noilor veniți pământuri cu observarea că să fie mulțumiți cu cecece au primit.

În 8 Iulie 1750 într'o scrisoare lungă Dobra îi face magistratului, între altele, această observare: »Știu că cei dintâi uzurpatori ai fundului regesc sunt Sașii, dar prioritatea aceasta nicidecum *nu exclude comunitatea cu o altă națiune*, maicuseamă acolo unde Sașii s'au împușinat într'atât încât nu sunt în stare să-și cultive moșiile«.

Este caracteristică jalba Românilor vermișeni așternută în Iunie 1751 directorului Dobra. Iată-o:

»Pentru aceasta jeluim Mării Tale noi Vermişenii ca unui domn al nostru și director a Nălțatei Crăieșe, precumcă noi dăm dajde 236 de florinți și drept n'avem, că Sașii nu ne dau iarbă. C'au fost un rât mare de vr'o 40 de care de fân și Sașii dacă au văzut că umblăm să-l luăm, l-au dat popii Sașilor și noi domnule nu cerem locurile lor, numai care le-au făcut Români din pădure. Și pentru aceasta iar mă jeluiesc Mării Tale Domnule anume și eu popa Constantin dela Vermeș că mie nu mi-au dat Sașii nici țiră de iarbă, nici an, nici acuma; ci dacă cer ceva la dânsii, Sașii așa zic să-mi scot fânațu dela Popa Sașilor, că ei așa zic că știu prea bine că este fânaț popesc. Dar mă rog Mării Tale, să faci Măria Ta bine, să-mi faci carte Măria Ta la birăul de Bistrița să-mi dea măcar ca unui sătean delniță de fân. Mai mic și plecat popa Constantin al Mării Tale«.

Pe această jalbă, scrisă cu litere cirilice, Dobra înseamnă pe verso în latinește următoarea deciziune:

»Se retrimit plânsorile locuitorilor din Vermiş magistratului din Bistrița, în nădejde că vor fi ascultate și-și vor găsi rezolvare justă și echitabilă la primul for. Dacă însă rugările lor și adresa preotului nu vor găsi ascultare la magistrat și nu vor fi luați în considerare, vor putea apela la autoritățile superioare, cu cuvenită recomandare. Dar până atunci să se ferească de a ocoli prima instanță. Dat în Budatelec 24 Iulie 1751. Petru Dobra, director«.

În anii următori continuă plânsorile Românilor în materia aceasta. Astfel în 9 Iulie 1753 se jeluiesc că satul Vermiş a răscumpărat dela Haller pământuri pe cari Sașii le împărțesc între sine făr'de a le face parte și Românilor, precum le promisese ră acestor senatorii Bedeus și Dinges. Fiind întrebați, Sașii răspund

că din acel pământ nu pot să dea nimic Valahilor, deoarece ei Saşii s'au obligat să plătească datoria la Szentkereszti. Deci magistratul hotărăşte că pământul să fie folosit numai de către Saşi.

*

Se vedem acum ce se mai întâmplă şi în alte sate săseşti.

În 6 Mai 1724 Românii din *Tonciu*, cari se aşezaseră acolo înainte cu trei ani, roagă pe magistratul bistriţan să le acorde o bucată de pământ în care să-şi îngroape morţii. Magistratul hotărăşte astfel: Fiind de temut, că dupăce în Tonciu există o biserică evanghelică luterană şi alta reformată, nucumva Valahii încă să-şi ridice una, li se respinge rugarea cu îndrumarea să se ducă şi să locuească în Nuşfalău ori Sântioana unde au biserică gata şi cimitir, ori să plece în altă parte a districtului valah (Valea Rodnei).

La rugarea Românilor ca să capete nişte pământuri deşerte aflătoare lângă casele lor, magistratul le răspunde că acele nu li se pot împărţi pe motiv că la caz de vor întoarce emigranţii căror le aparţinuseră şi cari actual sunt reclamaţi ca iobagi ai lui Ladislau Banffi, atunci s'ar putea isca mari inconveniente. Mai bine ar fi, zice magistratul, să treacă Valahii tonceni în districtul valah unde li se vor distribui moşii spre mulţumirea tuturor.

*

Românii din *Petriş* roagă în 1747 pe arhimandritul Leonte Mosconas şi pe arhidiaconul George Timandi să le stea în ajutor şi să-i ia în apărare faţă de Saşii cari în continuu îi asupresc şi nedreptătesc. Dacă careva dintre Români vrea să-şi clădească casă ori acareturi necesare, Saşii nu-i permit nici să clădească nici să repare, ameninţându-l cu pedepse. Apoi Saşii îi *forţează pe Români să țină şi să prăznuiască şi sărbătorile săseşti*.

Pentru un incident injurios cere în 11 Decembrie 1748 vicarul general Petru Aron satisfacţie dela magistratul bistriţan. Adică un oarecare Sas Andrei din Petriş a atacat pe preotul român Vasile de acolo şi l-a maltratat în mod ruşinos.

Tot vicarul Aron pretinde dela comitele Saşilor să se dea satisfacţie Românilor pentru multe injurii comise faţă cu Români. Între altele zice că preotul săsesc din Vermiş a cosit fânul din

grădina parohului român; iar în Beșineu au prins Sașii vitele preotului român și le-au ținut chinuite timp de trei zile.

În 1 Septembrie 1750 directorul Dobra îi scrie magistratului Bistriței că Sașii din Petriș aduc în sat tot felul de vagabonzi șvabi și Landleri cu intenția să-i colonizeze pe gospodăriile Valahilor, iar *pe aceștia să-i alunge din comună*; ba chiar înșiși Sașii aruncă ochi pe moșiile Valahilor voind să-i risipească. Dacă Sașii vreau să primească în sat Șvabi, facă-o în casele și pe gospodăriile lor, dar nu-i aducă *să se încuibe ca cucul în cuibul altui om*.

*

Multe plângeri ridică Românii din *Sângeorzul săsesc*, cum dovedesc diferitele acte și scrisori așternute, cu începere din 1730, autorităților bisericești, guvernului transilvan, procurorului Petre Dobra și altor foruri. Sașii nu le îngăduie Românilor să-și agonisească pământ, îi împovărează cu grele impozite și nu admit să-și pășuneze vitele aiurea decât numai în locuri unde crește ferigă (*Katzenschwanz*), pe care vitele n'o pot mânca. Dacă Românii se plâng în scris, nu capătă dela Sași niciun răspuns; deci nu vor putea plăti mai mult contribuții.

Astfel urmează jalbele an de an și magistratul bistrițan mai trimite din când în când delegați cari »pro forma« cercetează cauzele. Așa în 11 Ianuarie 1750 delegă pe senatorii Keller și Paul Klein a Straussenburg cari pe cheltuiala satului să investigateze cauzele de litigiu. Iar cu alt prilej delegă pe primarii sași din Dipșa și Lechința, precum și pe decimatorul Weber, cari însă cu toții constată »că Valahii n'au dreptate și ridică pretenții exagerate«.

Pentru ca să se vadă cum acuză Sașii pe Români și cum se apără la somația autorităților țării, urmează aci în extract răspunsul dat în Noembrie 1730 de către Sașii din *Sângeorzul săsesc* la jalba consătenilor români:

»Noi sătenii din *Sângeorz* mărturisim unanim că nici bătrânii nici bărbații noștri tineri nu-și aduc aminte și n'au auzit despre vr'o biserică ori capelă valahă care să fi existat aci. Deoarece însă înainte cu 2 ori 3 ani, fără știrea magistratului și fără știrea noastră, Valahii și-au ridicat un paraclis, noi ne-am plâns asupra acestui fapt magistratului, maicuseamă după ce Valahii începuseră să ocupe

în jurul paraclisului și pământ de care avem nevoie noi și copiii noștri. Pân'ce satul a fost mai mic, le-am lăsat Valahilor câteva livezi spre folosință; după ce sătenii s'au înmulțit, nu mai putem renunța la acele, căci și așa singur noi suntem obligați să furnizăm fân și ovăs când vine vr'o comisiune. Apoi Valahii nici n'au locuințe stabile, căci dacă le merge rău (hart) atunci ei pleacă care în cotro, și doar e de obște știut că *Valahii nu posed nicio stare socială și nicio proprietate*. Noi nu le-am interzis Valahilor ținerea vitelor cornute ci numai a oilor, pe urma căror vitele noastre nu află nicio pășune.

În 25 Septembrie 1750 directorul Dobra trimite magistratului bistrițan pentru remediere plânsoarea Românilor din Sângeorz, în care aceștia spun că de 30—40 ani tot în ceartă stau cu Sașii, dar mai ales de vr'o trei ani încoace nu mai pot exista, căci Sașii le iau cu forța pământurile agonisite. Dacă se plâng primarului din Bistrița, acesta le răspunde »*că e largă lumea, să mergeți la vechile voastre moșii, căci în vidicul acesta Valahimea n'are moșie*«. Acum de curând s'a vândut de pe loc comunal fân pentru 300 fl. din cari cu 200 fl. s'a plătit o datorie sătească iar restul de 100 fl. li s'a socotit Sașilor în contribuții comunale, fără de a considera pe Românii cari plătesc tot felul de impozite, dar nu sunt părtași la niciun venit sătesc din moară, vămi ș. a. Sașii folosesc totul pentru sine iar pe Români îi mortifică. În primăvara trecută a stat în sat o companie de soldați nemți, căror Sașii le-au dat 24 fonți de slănină adunată de pe la Români; însă aceștia n'au căpătat nimic din banii încasați dela miliție, pe cari Sașii i-au reținut pentru sine și i-au beut cu birăii lor. Doi însurăței români vreau să-și construească hrube, dar Sașii nicidecum nu le permit, încât aceia sunt nevoiți să locuească pe capul altor conaționali.

În 29 Mai 1756 Sașii sângeorzeni ridică împotriva Românilor următoarele acuze:

»Valahii cari nu posed aci niciun pământ s'au ridicat asupra noastră și dispun în mod nerușinat de hotarul nostru, în paguba Sașilor. Au început să taie și lăzuiască în pădure. Capul lor e Moroșan Ignat, cel mai periculos om și izvorul tuturor relelor. El a părît lui Dobra că birăii sași au beut banii căpătați pentru slănina adunată pe seama celor trei companii de cavalerie; și tot

el a făcut denunțul fals că satul ar fi impus dare prea mare Valahilor».

Astfel se plâng Sașii cari ar voi să-i vadă pe Români tot umiliți, cerșitori și iobagi.

*

Dar să trecem acum la alt sat, la *Uifalău*.

Un incident caracteristic se întâmplă în 25 Februarie 1750 când se prezintă în fața magistratului bistrițan individul Cristian Nierden din provincia germană (Markgrafschaft) Hochberg și-și exprimă dorința să se stabilească cu soție și cu copii pe teritoriul districtului. Magistratul îl îndrumază la Uifalău și delegă ca însoțitor al noilor veniți pe funcționarul orășenesc Peter Theil. Sătenii sași din Uifalău sunt de acord să-i primească, dar cu condiția »să fie scoși câțiva Valahi din casele lor, în cari noii coloniști vor putea avea locuințe și vor căpăta apoi și pământuri bune«.

Se vede că Românii s'au tânguit lui Petru Dobra, căci acesta în 1 Octomvrie 1750 le scrie Bistrițenilor următoarele: »De sigur suferințele și injuriile nedemne au adus pe Uifăleni să se plângă că sunt amenințați să fie alungați din casele lor în timpul iernii. Și n'ar fi uimitor dacă faptul s'ar săvârși în folosul unor contribuabili buni; dar oricine se va mira auzind că sunt alungați gospodari, buni contribuabili pentru niște oameni mișei și netrebnici. Din aceasta încă reiese parțialitatea religioasă«. La sfârșitul scrisorii Dobra adaugă comunicarea semnificativă că în curând se va convinge în persoană despre pretinsul drept cu care Sașii scot dijme din »praedium« (moșii nobilitare nelocuite) *Csiger și Fata*.

În scrisoarea d. d. 9 Noemvrie 1750 se plâng Sașii uifăleni magistratului că atât Valahii din satul lor cât și cei din Vermiş vreau să-și clădească biserici. Atunci satul săsesc într'atât are să fie năpădit de Valahi (in die Walachei gerathen), încât în curând »nu vei mai putea afla decât puțini locuitori sași ori doar nici pe unul, și prin înmulțirea primejdioasă a Valahilor, totul are să se prefacă într'un mare sat valah«.» Iar în 11 Februarie 1751 Sașii adresează o scrisoare lungă magistratului, împărtășindu-i că Românii au trimis în taină deputați la Sibiu și după întoarcerea acestor, fără știrea Sașilor, au plecat cu carele la pădure după lemne, spre a-și clădi biserică. Sașii spun că însuși primarul bistrițan Georg

Teckelt i-a învățat să împiedece pe orice cale intenția Valahilor, iar pe căpeteniile acestor să-i ducă prinși la oraș. Apoi sfârșesc astfel: »Văzând că plutește înaintea ochilor noștri peirea satului, în acest moment extrem suntem hotărâți mai bine să părăsim cu toții satul (în Stiche lassen), decât să se poată întâmpla așa ceva la noi și între noi. Precum adesea am accentuat, pe calea aceasta totuș se va ajunge acolo că din satul acesta până acum săsesc are să se facă sat valah. Deci dacă mai este posibil și dacă în calitate de Sași mai avem încă vază mai mare decât Valahii, ne rugăm de ajutor ca cel puțin printr'un ordin să-i putem împiedeca dela clădirea bisericii, măcar atât timp, până când vom primi aviz dela instanțele superioare că li-se încuviințează clădirea«.

În altă scrisoare din 12 Februarie, adresată tot magistratului, Sașii spun acestea:

Deoarece ați citat pe câțiva Valahi să dea seamă despre teripurile lor, venim și noi să ne deschidem inima și să dăm expresie durerii noastre, când acești dușmani, fără știrea și învoirea magistratului, îndrăznesc să comită lucruri atât de mari, apoi bârfesc în mod sarcastic și batjocoritor asupra magistratului zicând că acesta e mult prea mic și neînsemnat decât să-i poată împiedeca dela intenția lor. Probabil acești Valahi au informat fals pe Director și pe alți domni din guberniu, că noi Sașii am fi prea puțini și slabi de a umplea acest sat. Dar dacă noi putem arăta că suntem încă în stare să ne apărăm și să impopulăm acest sat, fiind 30 familii cu 20 bărbați tineri cari pe încetul vor spori numărul sătenilor în mod simțitor; așa puteți fi asigurați că autoritățile mai înalte fals informate încă vor ajunge la altă convingere. Dacă am vedea că și altor sate, în cari deasemenea n'au fost biserici, li-se întâmplă așa ca nouă, încă am suferi-o mai ușor. Dar văzând că astfel de săgeți ascuțite sunt îndreptate numai împotriva noastră, suntem gata să ne apărăm până la ultima picătură de sânge. Iar dacă ne va fi prea grea lupta și nu am primi ajutor, atunci se poate că ne vom împrăștia unul după altul«.

Amintiții Români citați în fața magistratului și întrebați asupra acuzelor ridicate împotriva lor răspund că ei niciodată n'au calomniat magistratul; lemn pentru biserică însă au adunat, căci Petru Dobra a scris protopopului din Năsăud în senzul acesta.

În 24 Februarie Sașii uifăleni din nou se adresează magistratului cu o lungă scrisoare, în care între altele zic următoarele:

»Se pare că Valahii de aci nunumai vreau să ne calce în picioare, ci să ne stârpească cu totul, cu magistrat cu tot. Decanul lor împreună cu mai mulți alți popi în paradă au mers în ziua Sf. Matei la lemnele adunate și destinate pentru noua lor biserică și de acolo ne-au vestit ce au de gând să săvârșească. Vedem cum vine strașnica furtună asupra noastră. Mărirea Izrailului e pe calea peirii și noi strigăm cu Vergil: *Eheu quid volui, miserum me fontibus apros immissi!* Deja intenționează unii dintre ai noștri să se împrăștie prin satele Petriș, Jelna și Orheiu. Așa dar noi cari am susținut acest sat în timpuri bune și rele fără de ajutorul poporului nestatornic valah și am servit orașului, țării și reginei; acum trebuie să cedăm transfugilor oploșiți de curând din Moldova cu casa și masa în cârcă, adunați și pripășiți cine știe de unde, ca în zicala: *turmatim veniunt, turmatim fugiunt*. Odată pentru totdeauna declarăm că aci nu pot trăi două națiuni lâng'olaltă. Deja acum își bat joc de serviciul nostru divin și atunci când ne rugăm cu mai multă evlavie, încep să-și bată cu atât mai puternic toaca lor de lemn ca să ne turbure și pe noi și pe preotul nostru«.

La această jalbă magistratul ordonă Românilor să trăiască în pace cu Sașii și să nu cuteze a aduna lemne; cu atât mai puțin să înceapă la clădirea bisericii, până ce primarul orașului nu va primi răspuns dela directorul Dobra.

Chestia era discutată și în scrisorile schimbate între magistrat și delegații acestuia la dieta din Sibiu. Astfel primarul Georg Gottlieb Töckelt și senatorul Bedeus le scrise în 7 Martie 1751 din Sibiu Bistrițenilor că »Valahii din Uifalău sunt obraznici și e bine că magistratul le-a interzis să clădească înainte de a se adresa mai întâi către acesta cu rugare. Peste tot e de chibzuit bine ce să se întreprindă în chestie«.

În 16 Martie Bistrițenii le scriu delegaților la Sibiu că Valahii uifăleni au venit la magistrat cu scrisoarea dela Dobra în care acesta înfruntă aspru pe Sași. Se plâng că Dobra le trimite scrisori prin Valahi și zic că la caz dacă s'ar realiza părerile și planurile Directorului »atunci poporul credincios săsesc va fi alungat din satele

sale; și dacă la sfat străin și poruncă străină le vor sta Valahilor toate în liberă voie, atunci s'a isprăvit cu prerogativele și cu jurisdicția magistratului; deci toate tentativele valahe să fie nesmintit dejucate (hintertrieben).

În 24 Martie 1751 primarul substitut le scriea delegaților la Sibiu următoarele: »Ieri s'a prezentat la mine *protopopul valah însoțit de 6 popi*, și mi-a zis că are ordin strict dela Vicarul episcopiei să institue popă în Uifalău, deci el și ordonase Valahilor de acolo să clădească casă parohială. Când însă aceștia voriră să care materialul necesar, Sașii i-au împiedecat. Protopopul cerea ca Valahii să-și poată săvârși lucrările, iar eu l-am invitat în fața magistratului care i-a dat acest răspuns: »Știind noi că Valahii uifăleni nu intenționează să-și clădească casă parohială ci biserică, iar Maiestatea sa a interzis atari inovații; deci fără ordin expres dela aceasta nu se poate îngădui clădirea. Popii cerură apoi să li-se îngăduie măcar atât ca să poată instala preot în Uifalău; dar și în privința aceasta i-am îndrumat să mai fie cu paciență«.

Lupta continuă. Astfel în 2 Iunie 1751, rugat de Românii din Uifalău, protopopul din Năsăud se prezintă în fața magistratului și ceru rezoluție privitoare la edificarea bisericii. I-se răspunse că Uifălenii să renunțe la clădire până ce va sosi decis dela Maiestate. Totodată însă magistratul indică pentru Români două locuri, adică unul din sus de sat unde fusese vechiul lor cimitir și altul între Uifalău și Pietriș, dintre cari aveau să-și aleagă pe unul pentru actualul lor cimitir, în care și-ar putea plasa și crucea și clopotele. Adaugă însă magistratul că niciodată nu li se va îngădui Valahilor să-și aibă cimitirul în apropierea bisericii săsești și să infesteze pe Sași cu baterea tocii dând prilej la certe și alte inconveniente.

Când apoi au fost chemați și Românii uifăleni ca să li se împărtășească acea rezoluție, — precum se constată în protocolul respectiv — »ei se aratară renitenți și împreună cu alți Valahi din Pietriș și Jelna pretinseră să poată ținea un popă«.

Pentru stabilirea amintitului loc de cimitir magistratul delegă pe senatorii Samuel Keller, Georg Decani, Conrad Dinges și pe funcționarii Martin Pflingstgräf și Iacob Bertleff, »cari — spre a putea recurge la instanțele mai înalte — vor avea să constateze și netemeinicia plânsorii adresate Directorului Dobra pentru locul

de casă acordat de către sat lui Thomas Faisel«. De sigur e vorbă despre un loc luat dela vr'un Român.

Indată după trei zile, în 5 Iunie, se prezentară la primarul Bistriții trei popi cu patru săteni români din Uifalău, cari la întrebarea dacă și-au ales loc pentru cimitir și »și pentru clădirea bisericii«, nu răspund nimic. La repețite întrebări, în sfârșit săteanul Anton Feldrihan răspunde în numele celorlalți că Uifălenii nu sunt mulțumiți cu niciunul dintre locurile indicate. Atunci primarul îi amenință să nu cuteze a-și măsura vr'o bucată de pământ lângă biserica săsească, căci așa ceva nu li se va permite niciodată. După acest incident Românii pleacă, iar popii lor declară primarului că să duc cu jalba la »pater superior«, adică la capul piariștilor cari posedau biserică și școală în Bistrița. Superiorul acesta avea mare autoritate și adesea era încredințat din partea organelor guberniale cu tranșarea feluritelor chestii litigioase, maicuseamă bisericești.

Este remarcabil conflictul ce s'a ivit îndată după aceea în sânul senatului, și despre care senatorul Iohann Friedrich Klein a Straussenburg îi scrie în 26 Septembrie 1751 primarului Töckelt delegat la Sibiu, următoarele: Zilele trecute era aproape să permită magistratul Valahilor uifăleni ca — fără de vr'o poruncă expresă dela locurile înalte — să-și clădească biserica pentru care tot materialul stă gata. Când magistrații luterani invocară argumentul că doar Sașilor din Monari nu li se îngăduise nici măcar să-și transporteze propria lor biserică fără permis mai înalt, Dinges accentuă că chestia Valahilor e de altă natură, deoarece ei sunt uniți cu catolicii, iar *Sașii evanghelici sunt numai tolerați în țară.*

»O tempora! Dumnezeuule ajută-ne!« exclamă Klein în scrioare. Senatorul Conrad Dinges adică era catolic.

*

Acum chestiile litigioase ajunseră la răspântie, deoarece la toate ordinele, avertizările și amenințările sosite în anii din urmă dela protectori, dela guberniu și chiar și dela curtea din Viena, ca în înțelesul diplomei leopoldine și al celorlalte nenumărate decrete și ordine: Românii să nu mai fie împiedecați de către Sași în exercitarea cultului lor religios și să li se dea în sate locuri

pentru biserică, cimitir și casă parohială; mai departe să nu fie nedreptățiți, vexați și opriți cu vitele dela pășuni și agricultură, ba și scoși din sate; Sașii bistrițeni nu voiau deloc să asculte, ci încercau pe toate căile să târăgâneze rezolvirea cauzelor.

Cutoatecă baronul Bornemisza de Kaszon în 14 Octomvrie 1751 încunoștința universitatea săsească că împărăteasa l-a îndrumat »să remedieze plânsorile valahilor din fundul regesc privitoare la cele ce au de suferit din partea Sașilor«; iar Bistrițenilor le împărtașea în 5 Aprilie 1752 jalba clerului român din satele Dipșa, Lechința și Sângeorzul săsesc că Sașii nici acum nu vreau să le acorde Românilor loc de biserică și casă parohială, și-i soma să satisfacă imediat cererea Românilor; și cutoatecă Români din Sigmoid se jeluiau în 27 Aprilie că ei au biserică însă Sașii nu voesc să le dea nicio palmă de pământ pentru casă parohială și neavând preot, copiii trebuie să le moară nebotezați; magistratul Bistriței la toate să făcea că n'aude, nu vede.

Atunci la repețitele plânsori ale Românilor din Dipșa, Lechința, Sângeorz și Sigmoid, guberniul transilvan în 27 Septemvrie 1752 delegă pe comisarii baron Iosif Huszar de Kövesd, fișpanul comitatului Turda și pe Ladislau Mara de Felső-Szállás-Pataka, fibirăul comitatului Dobâca, să cerceteze cauzele de litigiu. Nu știm ce au isprăvit aceștia la fața locului, dar în 25 Noemvrie magistratul bistrițan le scrie numiților comisari guberniali »că nu Sașii sunt vinovații, ci Valahii cari ridică pretenții nesăbuite și devin tot mai agresivi«. Iar la alt loc tot în aceeași scrisoare Bistrițenii cutează să le obiecteze comisarilor că »Valahii să se mulțumească cu bisericile pe cari le posed și să nu mai încerce a-și ridica nouă biserici; apoi Maiestății sale îi sunt mai de folos contribuabilii sași decât Valahii vagabonzi, cari venind cu grămada în satele săsești îi vor scoate din acele pe vechii locuitori sași«.

Încă în 7 Noemvrie se adresase magistratul și către comitele săsesc din Sibiu expunându-i situația săsimii pe scurt astfel:

»Am auzit că la universitatea săsească încă s'a desbătut chestia bisericilor valahe cerute să se edifice aci pe pământ străvechiu săsesc și s'a hotărît să se apeleze la Viena. Vă rugăm să lucrați pe toate căile ca să fim scutiți de acest pericol amenințător, deoarece pentru toți Valahii așezați succesiv prin satele noastre săsești, se

poate găsi destul loc superflui în districtul valah. Apoi mulți din ei au în apropiere numai de un sfert de oră sate valahe unde pot să asculte comod și iarna liturghia; deci n'ar avea pentru ce să năzuească de a *stârpi cu bisericile lor pe încetul (nach und nach auszutilgen) pe locuitorii sași, și de a nimici (infringieren) puritatea națiunii săsești*. Or dacă aceasta nu se poate efectua, atunci cel puțin să se amâne trimiterea comisarilor numiți pentru indicarea locurilor de clădit biserici, căci doar Valahii n'au drept nici la o palmă de pământ pe teritor săsesc. Iar de altă parte — conform privilegiului conferit în 1508 de către regele Vladislav — este fapt îngrijitor și ilegal ca pentru amintitul scop să fie delegați *comisari maghiari*«.

La această scrisoare magistratul primi în 14 Noembrie dela Sibiu răspunsul că având Sașii bistrițeni motive suficiente, să protesteze în fața comisarilor împotriva clădirii bisericilor valahe pe teritor săsesc, și dacă nu vor reuși, să aștearnă prin deputații naționali Hutter și Seeberg pâră la curtea vieneză, pentru care acțiune vor afla sprijin și la autoritățile superioare naționale săsești.

Astfel când baronul Huszar le scrie în 20 Martie 1753 din Apafaja Bistrițenilor că împreună cu soțul său comisarul Mara au hotărât să fie în 27 Martie în districtul săsesc bistrițan spre a stabili locuri pentru biserică și casă parohială în satele Sângeorz, Lechința, Dipșa și Sigmir; magistratul orașului delegă pe senatorii Ioachim Bedeus și Thomas Ziegler ca în numele Sașilor districtului bistrițan să întimpine pe comisari în Sângeorz și să le înmâneze un protest cu următoarele puncte:

1. Acest fund (teritor) regesc niciodată nu s'a conferit Valahilor, ci exclusiv numai Sașilor, și Valahii cu nimic n'au contribuit la conservarea lui.

2. Stabilirea aci a Valahilor este îndreptată împotriva purității națiunii săsești.

3. Valahii din amintitele sate ale districtului săsesc nu pot fi considerați ca locuitori legitimi și stabili, ci ca vagabonzi, și adică ei sau sunt originari din districtul valah (Valea Rodnei), sau iobagi fugiți și adunați din știe Dumnezeu ce meleaguri, slugi, imblătitori, păstori cari lucrează prin sate săsești, apoi fără voia Sașilor se stabilesc în satele acestor și înmulțindu-se cutează să insulte pe vechii locuitori.

4. Amintiții Valahi nizuiesc să-și statornicească în mijlocul Sașilor *nu într'atât religia cât națiunea lor*, ceeace o fac în detrimentul fiscului regesc, căci

5. Valahii nu sunt contribuabili statornici, ci la cea mai mică scumpete de cereale ori la altă vicisitudine vremelnică, conform vechiului lor obicei o apucă la fugă.

6. Apoi Valahii cari trăesc în satele săsești nu posed de fapt nici cea mai mică părticică de pământ, deci nu pot pretinde »de jure« loc pentru biserici; căci teritorul li s'a conferit Sașilor cari l-au posedat de secolii necontestat și au nevoie de el pentru sine și pentru copiii lor. Iar Maiestății sale cât și provinciei le sunt de mai mare folos contribuabilii buni și statornici sași, decât Valahii pripășiți și vagabonzi cari prin clădire de biserici vreau să-și statornicească națiunea în mijlocul Sașilor.

7. Nu ne opunem ca Valahii să-și exercite liber religia, întru cât au popi proprii și nu sunt primejdioși pentru sufletele săsești; dar n'au nevoie de biserici, căci pretutindenii în ținuturile învecinate la distanță numai de o mie de pași se găsesc biserici valahe pe cari comod le pot cerceta.

8. Amintiții Valahi nu sunt în număr suficient pentru de a avea facultatea să-și clădească biserici, căci — cum s'a zis — sau sunt iobagi fugiți sau sunt născuți în districtul valah. Deci e teamă ca cei dintâi să nu fie reclamați de proprietarii lor; iar cei din urmă află pentru sine și familiile lor în cele 23 sate ale districtului valah loc suficient spre a-și clădi case și biserici; și nicidecum n'au nevoie să infesteze pe locuitorii antici ai satelor săsești, cari în cele mai grele timpuri și cu imense efortări s'au conservat singur numai din propriile puteri și nu cu ajutorul Valahilor.

9. Cu tot dreptul e de temut că prin ridicarea bisericilor cerute și printr'o astfel de sporire a Valahilor satele săsești vor avea aceeași soartă ca și alte felurite proprietăți și comune situate în districtul valah, cari mai înainte fuseseră pline de locuitori sași, dar fiind cuprinse pas de pas de către Valahi, în urma vexațiilor nesfârșite Sașii au fost cu totul extirpați, așa că acolo azi nu se mai găsește nici urma Sașilor de odinioară. Deci dacă acum Valahii se vor stabili în mijlocul Sașilor, atunci cazul amintit mai sus are să se repete și în actualele sate săsești, în detrimentul serviciului

regesc care doar cu mult mai bine se promovează prin contribuabili statornici sași, decât prin Valahii vagabonzi.

10. Valahii peste tot n'au niciun titlu și niciun drept de a ridica pretenții la teritor sășesc.

11. Facem acest recurs deoarece noi locuitorii sași din districtul bistrițan niciodată n'am fost întrebați și ascultați în chestie. După primirea ordinului gubernial privitor la măsurarea locurilor pentru biserici valahe, am așternut și guberniului un apel, la care încă n'a urmat niciun decis.

12. Am mai putea cita în recursul nostru și alte motive, pe cari însă de astă dată nu le menționăm.

*

Cu o zi înainte de sosirea comisarilor, în 26 Martie 1753, presimțând magistratul că lucrurile încep să ia o întorsătură neplăcută, rugă pe starețul piariștilor să plece la satele sus amintite și să încerce a liniști și împăca spiritele. După ce superiorul întoarse fără de nicio ispravă, magistratul luă din nou la desbatere chestia și hotărî ca — fiind aci vorba nunumai de o cauză catolică ori evanghelică ci și de una națională — să fie întrebate și autoritățile superioare ale națiunii sășești, iar în scopul acesta delegă pe senatorii Ioachim Bedeus și Thomas Ziegler să facă toți pașii necesari pentru remediarea cauzei.

Restul anului 1753 este plin de jalbe așternute când din partea Românilor, când din a Sașilor. Lungi acte de acuză îi trimit magistratului și guberniului Sașii din Lechința și Sângeorz. Aceștia din urmă în 20 Iulie spun că superiorul piariștilor în mai multe rânduri fusese la ei în chestia Valahilor și când Sașii i-au reproșat că prea mult i-ar părtini pe consătenii lor valahi, atunci starețul le-a răspuns în glumă cu povestea vulpei cu ariciul. Acesta adică rugase pe vulpe să-l primească în gaura sa din pământ unde el are să stea molcom într'un colț. În curând însă ariciul a început a se tot întinde și a-și aroga mai multe drepturi; iar când vulpea sătulă de obrăznicia lui a voit să-l muște, ea toată s'a rănit la gură și trup de țepile ariciului. »Așa o pățiți și voi Sașii cu Valahii voștri«, observase la sfârșit starețul.

Asemenea aștern în 9 Iulie și Sașii din Lechința o lungă

jalbă, care între multe acuze vechi și nouă conține și următorul pasaj demn de reținut: Valahii în chipul acesta ne calcă în picioare, ba voesc să ne și alunge din moșiile părintești, cu intenția ca — spre vecinica ocară și rușine a noastră și a copiilor noștri — să prefacă Lechința săsească în sat valah, *precum au mai pățit-o în districtul nostru satele: St. Johannes (Sântioana), Grossendorf (Nușfalău), Nassendorf (Năsăud), Makendorf (Mocod), Salva și încă alte mai multe comune, cari toate au fost odinioară săsești*».

Tot așa ridică plânsori Sașii din Sigmir și Dipșa, iar Bistrițenii fac tot posibilul ca întreg complexul acuzelor, prin intermediul agentului lor vienez Matolai, să ajungă la cunoștința curții împărătești.

E de menționat aci un tablou compus în 27 Iulie 1753 în Sigmir din care aflăm că dintre Români așezați acolo: Grasim Lupșa, Onul Dabija, Simion Grasim, Găvrilaș Dabija și Dumitru Pleșca au venit din Caila; Ignat Zegrean și Mihai Zegrean din Zagra; Echim Sălvan din Șintereag; Onișor, Todor Hercul și Ion Rus din orașul Bistriții; Tomoroga din Buza; Vasile Ionașc din Rebra mare; Grigoraș Croitor și Vasile Oniga din Brașfalaue; Nicolae Bogatul din Beșineu; Precup Ion din Feldru și Simion Sălvan din Salva.

Intr'aceia delegații Bistrițenilor trimiși la dieta din Sibiu le scriu acestor în 17 Septembrie 1753 că ei vor face tot posibilul în chestia de controversă cu Valahii, și că doi Valahi din Sângeorzul săsesc și din Vermiş stau de mult în Sibiu și acum aștern un nou memoriu.

În 21 Septembrie tot acei delegați bistrițeni scriu acasă că au sosit în Sibiu și Valahi și Sași din amintitele comune. Iar în 26 Septembrie raportând senatorul Bedeus în chestia Sângeorzenilor îi împărtășește magistratului că consilierul Seeberg a plecat la Viena probabil în această chestie de controversă, ca sau să fie Sașii separați de Valahi, sau aceștia să fie înfrânați (in die Schranken gesetzt) și împiedecați de a sta povară în spatele Sașilor.

Merită mențiune și scrisoarea adresată în 3 Decembrie 1753 de către locuitorii Vasile Dunăre și Ion Adace din Lechința patronului baron Iosif Huszar, în care îi împărtășesc că Sașii de acolo voesc să dărâme casa în care Români îi țineau serviciul divin.

Se mai complică însă acum starea lucrurilor și prin faptul că Românii erau forțați să respecte și sărbătorile săsești, din care pricină în 4 Februarie 1754 se iscă în Uifalău mare bătaie, și însuși starețul piariștilor fu nevoit să intervină la comisarul baron Huszar în favoarea Românilor. Magistratul cită atât pe Sași cât și pe Români la Bistrița, unde întrebăți Sașii dacă Românii au disconsiderat sărbători săsești, săteanul sas Kelp răspunse că în ziua de Sf. Michael au cărat lemne, apoi spuse și aceea că Românii în taină au fost să se plângă la Palatkai, la baronul Huszar și la guvernul din Sibiu. Atunci magistratul hotărî că deoarece Valahii în mod perfid (în arglistiger Weise) au apelat la diferiți domni și la guvernul, Bistrițenii încă să-și expună acuzele instanțelor mai înalte.

În 8 August 1754 toți Românii din districtul săsesc al Bistriții trimiseră protectorului Bornemisza plânsoarea că sunt forțați să țină și sărbătorile săsești. Astfel pentru că au lucrat în zi de sărbătoare săsească, li s'au luat Românilor din Uifalău zăloage pe cari Sașii nicidecum nu vreau să le restituie, apoi nu le dau nici o bucăciță de fânaț, încât Românii trebuie să se prăpădească. Bornemisza trimise jalba magistratului bistrițan care somă pe Români să trăiască în pace cu Sașii și să fie mulțumiți cu pământul ce-l primesc dela aceștia.

*

Urmău acum felurite jalbe cu duiumul. Astfel încă în Martie 1754 locuitorii Ioan Moroșan și Vasile Roman din Sângeorzul săsesc adresară noului director fiscal *Nicolae Endes*, urmașul lui Dobra, următoarea plânsoare :

»Încă înainte cu 4 ani ordonase Maiestatea sa să se desemneze pretutindeni în fundul regesc locuri potrivite pentru clădire de biserici pe seama valahimii; și ordinul se publicase încă în timpul directorului de pie memorie Dobra, atât în Lechința cât și în Sângeorzul săsesc din scaunul Bistriții. Dar când locuitorii sași ai acestor două sate au observat intenția noastră de a ne clădi biserică, nunumai ne-au împiedecat dela clădit și ne-au interzis să mai folosim orice fel de agri și fânețe câștigate cu strădania noastră; ci în *Lechința le-au dărmătat la patru Valahi casele până la pământ*, nimicindu-le tot ce posedau, cu intenția să-i izgonească de acolo

împreună cu pe ceilalți săteni valahi. Astfel și pe mine Moroșan Ioan din Sângeorzul săsesc, după ce mi-au distrus casa, m'au alungat din sat; așa că e a treia săptămână de când îmi ocolesc pe departe moșia pe care am locuit. Dar ce e mai dureros pentru noi și pentru alți creștini: între cele patru case distruse în Lechința este și casa birăului în care, neavând noi biserică, ne păstram icoanele sfinte, crucile și anafura, și în care umblam ca la biserică. Și cutoatecă bine știau că noi acolo ne păstrăm obiectele sfinte, totuș nu s'au sfiit să comită o faptă atât de netrebnică și infamantă pentru religia noastră și pentru sfințenia crucilor. După ce singur D-Ta, domnule director, ai facultatea de a pedepsi astfel de excese, Te rugăm să pedepsești cruzimea locuitorilor sași din aceste două sate, ca cel puțin până atunci să putem rămânea în pace pe teritor regesc, când ieșind la fața locului comisarii numiți pentru aranjarea chestiilor litigioase, vor binevoi să remedieze și alte diferențe».

În Mai 1755 Românii din Uifalău se plâneau tezurariatului țării că magistratul bistrițan îi oprimă, nu le îngăduie locuri de case și pășuni, ba încearcă să-i izgonească din sat și să-i nimească. Fiind transmisă rugarea la guberniu, acesta în 31 Mai avertiză pe magistrat să-i apere și să nu-i persecute pe contribuabilii valahi, căci altfel fiscul suferă pagubă.

În 6 Iunie 1755 guvernorul conte Haller trimise magistratului bistrițan jalba Românilor din Sigmir, Lechința și Sângeorzul săsesc, ordonând ca imediat să-l informeze în chestie, apoi să se conformeze poruncilor regești și să ia în apărare pe Românii nedreptățiți de Sași.

Jalba Românilor din amintitele trei sate era adresată cancelarului aulic transilvan conte Gabriel Bethlen și suna astfel:

»Ne îndreptăm către Măria ta din pricina vexațiilor îngrozitoare și șicanelor neomenoase ce avem de îndurat. Noi locuitorii acestor trei sate trăind amestecați cu Sașii la atâta am ajuns, încât aceștia cu forță și violență ne nimesc casele și ocupă pentru sine fânețele noastre. Nu putem ști din ce motiv procedează astfel, cum au făcut-o și dăunăzi când fiind noi la casele noastre, Sașii pe furiș ne-au dărâmat casele deasupra capetelor noastre, încât abia am putut fugi și eram aproape să ne pierdem viața. Având

noi în Lechința o casă în care preotul nostru ne celebra liturghia, în mod silnic și cu totală disconsiderare Sașii ne-au luat-o și au băgat în biserica noastră ca locuitor pe un om de al lor. Mulți dintre noi, locuitorii valahi ai amintitelor trei sate, fiind izgoniți din casele noastre, suntem siliți să ne oploșim pe drumuri și pe lângă grădini. Ca fii și supuși ai Maiestății sale, ca și oricare altă națiune, Te rugăm să ne faci dreptate, căci altfel suntem nevoiți să ne părăsim moșiile și să ne vedem de cap în alte laturi».

Până acum îi succese magistratului să tot amâe rezolvirea și satisfacerea diferitelor plânsori ridicate de către Români, când făcând acestor promisiuni ori amenințându-i, când dând guberniului informații false. Acum însă începea să fie asaltat din toate părțile. Astfel în 24 Septemvrie 1755 se prezentară în fața consiliului orașenesc: un călugăr piarist delegat de starețul mănăstirii bistrițene, apoi protopopul Năsăudului însoțit de alți patru preoți, cari toți solicitau dela magistrat comunicarea răspunsurilor guberniale la toate jalbele vechi și nouă ale Românilor, precum și ascultarea delegaților prezenți ai sătenilor români din Dipșa, Sângeorz, Lechința, Vermiş, Sigmir și Terpiu. Magistratul și de astădată încearcă să dea răspuns evasiv, zicând că n'a primit dela guberniu răspuns la toate plânsorile și apelurile așternute, dar în sfârșit totuși fu nevoit să dea citire unui extract din ultimul ordin gubernial primit. După ce primarul orașului declară că va încunoștința și pe locuitorii sași despre cele întâmplate, se adresă către Românii prezenți cu avertismentul »să nu se mai miște și războiască cu consetenii lor sași, ci să trăiască în armonie și pace, până va veni comisiunea delegată să hotărască în chestie». Exprimându-și apoi deputații români intenția de a așterne nouă jalbe, magistratul făcu ce făcu încât atât călugărul piarist cât și preoții români se depărtară, iar pe sătenii români rămași acolo începu să-i întrebe pe rând asupra plânsorilor lor. Rus Dumitru și Moroșan Ignat din Sângeorzul săsesc răspunseră că ei posed case foarte slabe, iar alții cari șed grămădiți pe la streini, n'au nici atât; deci cu toții cer să-și poată clădi case. Sașii le iau tot ce au folosit până acum, nu vreau să le acorde fânețe, și deși plătesc dări grele, totuș mai sunt siliți să facă servicii și Sașilor din oraș. Vasile Ruban, Dumitru alui Vasile, Onul Chinti și Onul Dănuț din Lechința învinuiau pe Sașii din

satul lor că le-au luat casele și le-au împărțit între sine, denegând să le acorde alte locuri de case. La fel se plânseră: Onul Dabija, George alui Vasile, Ion alui Todor Nacul și Andrei Bogati din Sigmoid; apoi George Blaga și George Runcan din Terpiu; în sfârșit Arsinte Boarul și Someșan Oniga din Dipșa. Acest din urmă adaugă că Sașii nici celor arși nu le îngăduie să-și reclădească casele.

În chestia sărbătorilor le scrise în 23 Mai 1756 Bistrițenilor chiar episcopul Petru Paul Aron din Blaj, spunând că trebuie să asculte suspinele Românilor din Uifalău, cari sub pretextul clandestin al respectării sărbătorilor străine sunt chinuiți în tot chipul de către consetenii lor sași. Amenință pe magistrat că dacă nu va pune capăt acestor vexații, atunci va fi nevoit să caute remediere la alte locuri.

Guberniul transilvan trimite în 1 Iulie 1756 Bistrițenilor plânsoarea clerului român din vidicul Bistriții, în care preoții spun că ei în fiecare an își mănaseră vitele la pășunile munților aparținitor comunelor, și până acum niciodată n'au fost infestați cu plățirea taxelor or dijmelor. Deodată acum însă magistratul îi avertizează pe preoți să nu-și mâie vitele la munte, căci la coborîre vor fi duse în oraș și nu vor fi liberate până ce nu vor plăti preoții taxele pentru trei ani precedenți. De când își aduc aminte oamenii, — zic preoții — nici predecesorii lor n'au fost impuși cu taxe, mai ales pentru că afară de pășunile satelor ei nu posed nicăiri alt loc de pășunat.

În scrisoarea sa guvernul somează pe magistrat să se abțină dela orice inovație inadmisibilă de a fi introdusă față cu oamenii de rând, necum față de cler. Apoi îl dojenește aspru cum de nu satisface ordinelor împărătești cari dispun să li se acorde Românilor locuri pentru clădiri parohiale, și tot amână această chestie impusă de repețite ori.

Peste tot de acum înainte preoții români din toate satele districtului românesc și săsesc bistrițan în continuu ridică acuze împotriva magistratului, care cu disconsiderarea tuturor ordinelor înalte și privilegiilor conferite și sub diverse pretexte și titluri vexează și infestează pe amintiții preoți impunându-le contribuții la fel cu ale iobagilor.

Dintr'un protocol magistratual aflăm la data 6 Iunie 1757 că comisarul Anton Gottschik este trimis la satul Monar ca să aducă la oraș pe Valahii cari se stabiliseră în acel sat și nu voiau să plece de acolo (sich nicht fortweisen lassen).

*

Prezidentul gubernial baron Bornemisza și cu cancelarul baron David Henter constată într'o scrisoare din 17 Ianuarie 1758 adresată magistratului bistrițan că în Sigmir preotul român a fost bătut de către un Sas cu numele Neuber; în Dumitrița i s'a luat popii un loc; iar în Sângeorzul săsesc Sașii au injurat și batjocorit pe preotul român. Tot asemenea *arhidiaconul Anton din Năsăud* împreună cu sinodul ambelor districte bistrițene se plâng în 1759 într'o scrisoare privitoare la scutirea preoților de dări, că aceștia sunt vexați, injurați și bătuți; iar de altădată tot în acel an protopopul din nou așterne jalba că în satele săsești Românii sunt împiedecați de către Sași dela liturghie.

În Septembrie 1759 aștern din nou guberniului o grea acuză Românii din Vermiş, Sângeorz, Lechința, Dipșa și Sigmir, lat-o:

»In baza ordinului împărătesc și a decisului gubernial, înainte cu circa 9 ani am ridicat în Vermiş pe seama noastră o biserică, din care Sașii acum încearcă să ne izgonească cu forța, dacă nucumva vom ceda de bună voie. După *ne-au distrus din temelie trei case*, ei ne împiedecă în tot chipul să le reclădim. Mai departe ne iau cu forța ogoarele pe cari cu învoirea lor le-am creat și scos din cele mai mari păduri. În prezența comisarului Georg Werner trimis de primarul orașului am fost siliți de către Sași *să ne dărâmăm paraclisul din lemn* pe care îl clădisem în Sângeorzul săsesc, însă pe acesta după lungă chibzuială iarăș ne permisera să-l refacem cu oamenii noștri. Ne alungă de pe ogoarele și fânețele noastre forțându-ne să ne vindem oile agonisite cu atâta trudă; astfel din lipsa de pășuni și fânețe vom fi siliți să ne vindem și celelalte vite. Toate aceste persecuții ne fac cu totul incapabili să prestăm dările regești«.

La această jalbă Bistrițenii primesc dela guberniul din Sibiu cu data 7 Octombrie 1759 și cu semnătura guvernatorului conte

Ladislau Kemény, a cancelarului baron David Henter și a secretarului Th. Monos următorul avertisment:

»Încă în 6 Iunie 1757 v'a dat guberniul ordin în această materie, dar până acum din cauza renitenței voastre ordinul n'a avut efect. În urmare vă avertizăm din nou și foarte serios ca conform ordinului Maiestății sale reginei, în nici un chip să nu-i mai împiedecați pe Valahii din numitele sate dela clădirea bisericilor și paracliselor. Apoi nicidecum să nu mai tolerați ca aceia să fie infestați de către consătenii lor sași în moșiile și acareturile lor posedate până acum. Dimpotrivă să știți că la caz de se vor mai pune obstacole efectuării ordinelor regale, veți avea să suferiți pedeapsă exemplară«.

În cursul anului 1759 protopopul Năsăudului încă interveni în mai multe rânduri la magistrat în chestia bisericilor de clădit în comunele săsești. După ce primarii satelor săsești informară pe magistrat că popii români au publicat prin sate ordinele guberniale în această materie, și că Români din Sigmir și începeau să adune lemne pentru noua biserică, magistratul — cu tot protestul protopopului și al mai multor preoți români din vidic — hotărî în 27 Octombrie să facă nou apel la guberniu și să oprească pe Români dela continuarea lucrărilor. Mai departe magistratul rugă prin senatorii Conrad Dinges și Iohann Schankebank pe starețul piariștilor să avertizeze pe protopopul Năsăudului ca să nu întreprindă nici un pas până nu va sosi dela guberniu răspuns la apelul trimis, iar popei român Lațcău din Uifalău îi denegă extrădarea ordinului gubernial în chestia bisericilor.

Deci nunumai că magistratul disconsidera ordinele guberniale, ci atrocitățile continuau acum în stil și mai mare și mai brutal.

Astfel din protocoalele magistratuale bistrițene aflăm că în 1 Mai 1760 se prezentară în fața senatului orășenesc sătenii Todor Roman și Onul Moroșan din Lechința și se plâneră că funcționarii sași de acolo le-au ordonat Dumineca trecută să plece din sat căci dimpotrivă Sașii le vor surpă casele. Atunci ceilalți Români din Lechința și Sângeorzul săsesc în spaima lor rugaseră în 28 Aprilie pe magistrat să le acorde teren de locuit în districtul valah (Valea Rodnei), iar magistratul le răspunsese să-și caute ei loc care și unde le convine. Acum cei doi Români lechințeni

raportau că au fost pe Someș, dar n'au putut să-și găsească loc de așezare și Someșenii i-au primit cam rece. Atunci magistratul hotărî ca senatorul Decani și translatorul maghiar Kereső să plece imediat la Lechința și să intervină ca Sașii lechințeni să-i lase pe Valahi »in quieta possessione« în casele lor, până ce se va hotărî în chestia de litigiu la forurile înalte.

Nu știm ce au isprăvit cei doi delegați ai magistratului, căci după câteva zile, în 7 Mai, Românii din Lechința veniră cu toții la oraș și rugară pe magistrat să le dea ajutor, căci în zilele precedente *Sașii iarăși le-au dărâmat (niedergerissen) 12 case*. Atunci magistratul cită pe Sașii lechințeni: Simon Groemer, Georg Fölker și Georg Kaunerd cari în numele sătenilor sași făcură următoarele depoziii: Ei n'au spart 12 ci »numai« 11 case de ale Valahilor și aceasta au făcut-o din cauza certelor ce le au cu aceștia de 9 ani încoace. Nici într'un chip nu mai voesc să trăească împreună cu Valahii, căci nu se pot împăca laolaltă ca și lupii cu oile într'acelaș staul. Deci Sașii cu toții au hotărît că ori sunt ei inferiori în sat și atunci trebuie să plece de acolo, ori sunt Valahii, și atunci aceștia trebuie să plece din Lechința și să se așeze într'un sat valah. Li s'au spart casele Valahilor din cauza că ei au tras pe Sași pe sfoară zicând odată că vor pleca de acolo, ceace acum neagă.

Pentru formă magistratul deținu pe cei trei Sași Lechințeni, iar consătenilor acestora le trimise ordin să nu mai încerce nicio resmeriță (Turbation), ci totul să rămână deocamdată în statul quo. După 2 zile, în 9 Mai, Sașii deținuți fură puși pe picior liber.

Abia trecură încă 10 zile, când în 19 Mai veniră la oraș Românii din Sângeorzul săsesc și se plânseră oral și în scris că Sași (teutsche Sachsen) de acolo le-au distrus casele. Citați în fața magistratului, Sașii sângeorzeni declarară oral și în scris că este adevărată acuza, dar ei au distrus casele Valahilor din motivul că au să sufere multe pagube din partea acelora. Magistratul îi arestă și pe acești Sași împreună cu primarul lor, dar le împărțîși că vor fi liberați dacă vor produce gaj suficient. Totodată magistratul scrise translatorului Kereső, care se afla la moșia sa, că la întoarcere să între prin Sângeorz și să constate paguba cășunată Valahilor. Cu acel prilej locuitorii români Iluța Mitru,

Moroșan Ignat, Lazar Dumitru, Rus Leonte, Rus Simion, Rus Vasile și Rus Nicolae îl rugară pe delegatul orașului să intervină la magistrat ca acesta să le avizeze locuri de așezare într'altă parte.

În urma acestor atacuri barbare chiar și președintele guberniului transilvan episcopul conte Iosif Battyán se simți îndemnat să scrie în 21 Iunie 1760 magistratului bistrițan, că Valahii din Lechința și Sângeorzul săsesc cari au suferit daune, trebuie să fie despăgubiți »in integrum«. Pentru reclădirea caselor și acareturilor distruse Sașii trebuie să le dea Valahilor lemne și paie, apoi trebuie să le restituie ogoarele și fânețele.

Ca un document caracteristic din acel timp, reproducem aici pretenșile motive cari ar fi determinat pe Sași să nimicească casele Românilor, motive invocate și scrise în 30 Iunie 1760 de către Sașii din Sângeorz cu litere mari gotice, ca și tipărite pe o coală de hârtie. Iată-le:

Cauzele cari ne-au determinat să distrugem bordeiele (Hütten) Valahilor:

I. În general pentru că de 10 ani încoace Valahii ne chinuesc simțitor cu purtarea lor inadmisibilă și ne pun în imposibilitate de a trăi mai mult împreună cu ei.

II. În special pentru că:

1. se dedau la multe furtișaguri;
2. ne insultă și ne amenință că ne vor crepa capurile;
3. se laudă că-și vor paște oile în viile noastre;
4. comit violențe atât pe câmp cât și în sat;
5. ridică la instanțele cele mai înalte acuze false împotriva noastră, și prin aceasta ne cășunează multă pierdere de timp și mari cheltuieli, scoțindu-ne și nume rău;
6. avem motive să-i bănuim pentru incendiile iscate la noi;
7. nu sunt mulțumiți cu locurile acordate de noi pentru clădiri, ci pretind pământurile îngrășate și curțile noastre;
8. smulg răvașele din mâinile primarului nostru jurat și vreau să se vâre în consiliul nostru comunal;
9. n'au niciun drept de proprietate pe pământ săsesc, și totuș voesc să și-l aroge;
10. imitând pe antecesorii lor valahi, nu vreau să părăsească

moșiile dăruite de noi copiilor noștri, așa că aceștia nu-și pot termina construcția clădirilor și unul din ei a și plecat din sat;

11. locurile de case disponibile ne trebuiesc pentru bărbații și tinerii noștri;

12. nu ne putem lipsi de hotarul nostru care în cea mai mare parte fusese zălogit și pe care am fost nevoiți să-l răscumpărăm cu suma de peste 5.000 fiorini;

13. înșiși au recunoscut că ne-au promis să ne părăsească, dacă îl vom ruga pe magistrat să-i distribue prin districtul valah; însă după împlinirea condiției, ne-au păcălit și înșelat;

14. disconsideră somația noastră serioasă ca în locul oilor să țină vite cornute, și să nu împiedece serviciul înalt și agricultura;

15. niciunul nu vrea să păzească ciurda porcilor noștri, cutoatecă i-am primit în sat cu condiția preciză să ne fie păstori;

16. cu prilejul paștilor trecute au jupuit mulți meri spre a produce roșeală de vopsit ouă;

17. ne murdăresc fântânile;

18. *fac farmeci și vrăji pe câmpuri și mai ales prin semănături;*

19. în urma infestărilor nu putem servi nici lui Dumnezeu nici reginei;

20. ne lovește nespus de strașnic faptul că revoltându-se acum districtul valah, noi Sașii pelângă că trebuie să purtăm toate poverile, mai suntem nevoiți de-a suferi și vexațiile Valahilor din satele noastre;

21. șapte din amintitele bordeie închideau drumuri umblate și steteau la spatele grădinilor, pe ogoare, unde nicidecum nu puteau să rămâe;

22. unele dintre bordeie aparțineau comunei, care era îndreptățită să le delature.

Cauzele cari ne-au determinat să-i scoatem pe Valahi în câmp:

1. Valahii plecaseră din sat după ce ne-am învoit ca satul să le restituie pagubele suferite; însă după aceea iarăș au întors, și

2. împotriva opreliștei noastre, în apropierea bordeielor au făcut foc din paie și lemne, pe când sufla vânt puternic.

In sfârșit numai în zilele trecute:

1. ne-au acuzat cu falsitate la magistrat că așa le-am distrus bordeiele încât nu se vede nici urma unde au stat aceste;

2. copii lor ne-au scuturat și furat din pomii de pe câmp merele cari erau încă numai ca nucile de mari;
3. din nou ne-au infectat fântânile;
4. o femeie valahă a furat pânză dela un sas.

*

Văzând acum atât noul director fiscal Ioan Tolnay de Sellye precum și tabla regească din Oșorheiu extrema seriozitate a lucrurilor, trimiseră pe notarii Iosif Bocskor și Alexiu Bocskor ca să investigheze chestia la fața locului. Aceștia cu data 7 Iulie 1760 redijară în Gherla un lung proces verbal, interogând 87 martori, chiar și din satele învecinate, din ale căror depoziții reiese limpede sălbăticia cu care sașii năvăliseră în luna Mai, ca la un semn dat, asupra Românilor din Vermiş, Dipșa, Ferihaza, dar maicuseamă asupra celor din Lechința și Sângeorzul săsesc. Actul amintit este foarte interesant din multe puncte de vedere, dar chiar și numai pentru nomenclatură și terminologie ar merita să fie reprodus în întregime. Reținem din acel document constatarea izbitoare că cu prilejul asaltului feroce asupra caselor Românilor, când aceștia invocau legile țării și ordinele împărătesei Maria Terezia, Sașii cu sarcasm le răspundeau așa: *»Să știți că regina e în Viena, iar noi suntem aci și dacă ea își capătă birurile, n'are să ne mai poruncească nimic. Regele Prusiei (Frideric II) de ani de zile să răsboește cu regina și el totdeauna a fost învingător, ba chiar de curând iarăș a învins și a împrăștiat armatele reginei. Noi Sașii încă suntem Prusiani și ținem cu Prusii, iar voi Valahii fiți numai credincioși reginei. Pământul acesta este al Sașilor și nu al reginei, care chiar dacă ar veni în mijlocul satului, noi totuș am zdrobi casele Valahilor și nu v'am îngădui să vă ridicați la porunca ei biserică, căci ea n'are să ne poruncească nimic, și noi ne suntem regii noștri proprii. Nu ne speriem nici de o companie nemțească și nu acceptăm ordine nici dela guvernii, nici dela domnii din Bistrița și nici dela Vlădica vostru Valah«.*

În timpul investigațiilor săvârșite de amintiții cancelariști¹ erau prezenți din partea orașului senatorul Georg Decani și notarul Samuel Saal, cari nicidecum nu puteau influența mersul investigației ci — cum înșiși mărturisesc în rapoartele lor zilnice către magistrat — erau somați de cancelariști să citească ordinele forurilor

înalte în fața Sașilor și să-i avertizeze pe aceștia ca să procedă în mod pacinic față cu Românii și să le reclădească casele distruse. Delegații orașului în rapoartele și scrisorile lor mai informau pe magistrat că în cursul investigației a mai sosit, trimis de directorul fiscal, încă un al treilea cancelarist cu numele Deési care, împreună cu decimatorul Ioan Pop din Lechința, urmărea mersul inchiziției. Se plâng mandatarii orașului că acest decimator poartă multă vină la stările încordate dintre Sași și Valahi, căci acela invocase în chestie chiar și ajutorul regentului iezuit al convictului nobiliar din Cluj, cu numele Antonius Sinkovici. Mai erau apoi prezenți la investigație și popa Lațcău din Uifalău împreună cu popa român din Vermiş cari — după cum spun orășenii — vorbeau în taină cu susnumiții cancelariști fiscali.

În 18 Iulie chiar directorul Tolnay le scrie Bisrițenilor că deși el bine știe că Sașii sunt locuitori băștinași și națiune receptă prin legi, iar Valahii sunt numai tolerați, totuș cazul fiind grav, să caute orașul să satisfacă ordinelor superiorităților și să mulcomească pe Valahii infestați. Este semnificativ că tot atunci magistratul bistrițan cere dela prezidentul tablei, baron Wolfgang Banffi, să autorizeze pe cancelariștii Geréb Antal și Kun Paul ca și ei să facă investigație în chestie, ceace Banffi și încuviințează în scrisoarea sa datată din Bonțida la 25 Iulie 1760. E prea străvezie intenția!

*

Cu câtă dârzenie perzista magistratul Bistriții în renitența sa față cu ordinele primite și în scopurile deghizate pe cari le urmăria, se vede dintr'o nouă plânsoare a Românilor din Sângeorzul săsesc, Lechința și Ferihaz, așternută în Septemvrie 1760 guberniului din Sibiu, cu următorul conținut:

»Fiind împiedecați înainte cu un an de către consetenii noștri sași dela restaurarea bisericilor noastre și fiind despoiați de casele și pământurile posedate, în scopul remedierii acestei grele mizerii am primit dela Maiestatea sa și dela înaltul guberniu ordinul, în baza căruia puteam să ne reclădim bisericile ruinate sau să ne clădim din temelie nouă biserici acolo unde până acum încă n'au existat. Dar când era să ne apucăm de lucru, Sașii s'au împotrivit

pe motiv că și ei așteaptă decis la ultimul lor apel așternut locurilor înalte. Într'aceea s'a întâmplat că și districtul acesta a primit ordinul privitor la organizarea noii miliții; iar Sașii socotind că între multe alte înjurii vor folosi și acest prilej spre a ne extermina; fără de a se mulțami cu faptul că recruții, pe cari erau îndatorate să-i dea toate satele, au fost scoși aproape exclusiv dintre noi Români, au început să amenințe pe sătenii noștri că cu toții vor fi înhățați la miliție. Apoi când aceștia înspăimântați au fugit dela așezările lor, ne-au zdrobit casele, ne-au nimicit grajdurile și grădinile, așa încât fiind noi în aceste trei sate mai'nainte gospodari bine situați, acum despoiați de case, ogoare și fânețe pribegim din sat în sat în paguba noastră, a țării și a venitelor Maiestății sale. Deci rugăm să se publice din nou ordinele emise împotriva Sașilor ca nucumva rămânând noi și pe iarna viitoare fără biserici și case, să ajungem la extremă mizerie și peire. În sfârșit rugăm să fie pedepsiți prin domnul director fiscal pentru faptele lor potrivnice ordinelor regești și guberniale aceia, despre cari se va constata prin anchetă că sunt vinovați pentru mizeria și vexațiile nedemne îndurate de noi.

Guberniul trimise în 23 Septemvrie 1760 această jalbă magistratului bistrițan, cu următorul avertisment neobișnuit de aspru:

»Din memoriul alăturat se vede ce expunere agravantă face Valahii din Sângeorz, Lechința și Ferihaz împotriva magistratului. Guberniul nu se poate destul mira că ce fel de motive vă pot determina la prigoana și exterminarea acelor sârmani Valahi, în paguba unirii și a fiscului. Știind bine ce porunci stricte s'au emis dela Maiestatea sa în chestia aceasta, vă ordonăm să nu mai împiedecați pe suplicanți dela repararea și clădirea bisericilor, și să nu-i mai infestați în casele și moșiile lor, iar pe cele luate dela ei să le restituiți; apoi despre toate lucrurile efectuate să ne trimiteți rapoarte și informații plauzibile și în fața curții vieneze. Dimpotrivă veți avea să vă atribuiți numai singuri pedeapsa grea ce vi se va dicta de către guberniu.»

Dar chiar și după primirea acestui strict ordin magistratul hotărî în 30 Septemvrie că mai întâi va cerceta veritatea plânsorii, iar după aceea va trimite guberniului un recurs cuvenit.

Într'aceea Români din Lechința în 1 Octomvrie din nou își

expun jalbele în fața magistratului, iar Petru Botârlă din Vermiş cere un loc de casă corespunzător celui ce i-s'a luat de către Sași.

Merită să se facă aici mențiune despre o listă în care se constată că în Lechința locuiau atunci următorii Români căsătoriți, indicându-se la unii și locul de unde au venit: Leșan Dumitru, Roman Todor, Roman Ilie, Roman Vasile din Tonciu, Ghindan Vasile din Feldru, Bota Dumitru din Ienci, Bota Petru, Alexa Ilieș, Bidian Ștefan din Bidiu, Bidian Onul, Gavril Albu, Onul Albu din Piatra, Moroșan Onul, Iencian Maxim din Ienci, Bârgăuan Crăciun, Bârgăuan Lupul, Bârgăuan Ursul din Bârgae, Adace Onul din Polonia, Ceteraș Petru, Rognean Ilie din Rodna, Opre Grigore, Petrișor-Țigău, Grigore-Hobre-Țigău, Dumitru Siminic din Leșu și Roman Ioan din Sita.

În 6 Octomvrie întoarseră senatorii Bedeus și Strecker trimiși de magistrat în satele cu pricina ca să împace spiritele, și raportară acestea:

În Sângeorzul săsesc Sașii ar fi predispuși să le îngăduie Valahilor a-și clădi casele, dar aceștia nu vor să se apuce de lucru până ce nu știu cu siguranță la cari locuri pot conta. Cu nici un preț însă Sașii nu voesc să le acorde Românilor biserică, până nu va veni dela guvernii ordin expres în această materie. În Lechința situația e la fel, dar aci Sașii nu sunt neliniștiți din cauza bisericii căci Valahii declaraseră că vor cerceta biserica din Vermiş. Privitor la pământuri Lechințenii afirmă că numai pe acele le-au luat dela Valahi, cari din vechime au fost proprietate săsească, iar Sângeorzenii declară hotărît că Valahii n'au niciun drept la hotarul lor. Intru cât privește pretenția lui Petru Botârlă din Vermiş, acesta e un om impertinent, căci Sașii i-au acordat loc de casă cu care însă el nu e mulțămît.

E de remarcat că Sașii bistrițeni își mai află acum apărător în persoana protonotarului Domokos Antal din Oșorheiu care în 27 Octomvrie le promite Lechințenilor și Sângeorzenilor că le va lua cauza în apărare, iar în acte vorbește în mod infam despre Români, accentuând neîncetat »jus perpetuum Saxorum lin fundo regio«. Tot atunci senatorul Dinges raportează magistratului despre convenția încheiată cu directorul fiscal ca biserica din Vermiş să poată fi cercetată și de Valahii din Sângeorț și Lechința. Ia

îndată după aceea, În 18 Noemvrie, directorul fiscal îi trimite magistratului un nou memoriu al Românilor din satele săsești și totodată și rezoluția ca acelor să li se desemneze locuri de case acceptabile în districtul valah.

Din toate cele premerse și următoare se putea însă vedea că noul director fiscal Tolnay încă era câștigat pe partea săsească, căci după ce într'o scrisoare confidențială le mulțamește Bistrițenilor pentru caprele trimise, în 15 Noemvrie 1760 el scrie din Oșorheiu magistratului că află necesar să fie separați Valahii de către Sași, și dacă va fi întreat să-și dea »votum hac in re«, niciodată nu se va învoi ca »proprietarii străvechi (uralte) ai pământului să-și impartă moșiile cu Valahii«. Tot în acea scrisoare Tolnay mai face unele observări și constatări caracteristice și demne de reținut. Astfel el zice: »Magistratul să încerce a-i muta pe Valahi în altă parte, pentru ceea ce posteritatea de sigur îi va mulțami. Eu îl sfătuisem pe dl primar, ca pe un vechiu și bun patriot, să se ferească după puțință de »Ține minte«-le valah, iar el îmi răspunse rezolut că nu poartă frică de Valahi și dacă va vedea că se răscoală, imediat va lăsa să împuște în ei. Însă dacă Dsa ar fi fost vara trecută în Zlatna și Abrud, nunumai că n'ar fi făcut nicio împușcătură, ci dimpotrivă le-ar fi predat de bună voie agresorilor chiar și pușca și praful său. Doar Valahii le luaseră funcționarilor mineri tot praful destinat pentru mine și pe negustorul armean încă l-au ușurat de praf și silitră. Tăbărau vr'o 6000 pe câmp lângă Zlatna, fălindu-se că lesne pot să se înmulțească la 20.000. Se îmbătară și s'au întâmplat și bătăi mortale. Maghiarii și Sașii viteji și-au căutat vechile găuri și ascunzători prin mine și cu groază s'au refugiat în ele, căci atunci nu valora nimic rațiunea. Dacă sunt adevărate rapoartele, Valahii amenințaseră că pe toți îi omoară dacă nu se răscoală împreună cu ei. Acum, ce e drept, stările s'au liniștit«.

Aci Tolnay vorbea despre un tumult din 1760 al minerilor români abrudeni, tumult care încă a¹preparat marile mișcări revoluționare pornite de Horea.

*

Văzând Românii vidicani noua întorsătură a lucrurilor, și-au gândit să se pună și ei în poară, ceea ce se vede din scrisoarea

advocatului Simenfalvi din Oșorheiu către magistrat, în care acesta e somat să trimită fără amânare pe translatorul Kereső la Târgul-Mureș, deoarece amenință pericolul că Valahii nu mai vreau să asculte nici de sfatul directorului nici de al protonotarului, ci persistă la pretențiile lor anterioare. Atunci primarul Bistriții cită pe Românii din Sângeorz și încercă în tot chipul să-i înduplece ca să plece din sat. Când după multe opintiri și sfaturi Românii în sfârșit declarară că ei ar pleca, însă nu știu încotro să meargă, atunci primarul sas exasperat le strigă »să meargă acolo de unde au venit ca păstori«. Apoi mai domolindu-se adaugă că de vor pleca, de sigur vor avea mare folos, căci Sașii le vor repara toate pagubele avute, dimpotrivă însă nu au să se aleagă cu nimica. Deci dacă vor pleca din sat și se vor împăca cu Sașii, atunci magistratul le promite locuri bune pentru așezări.

Românii precauți răspunseră că vor întoarce acasă să raporteze despre toate fraților și apoi vor încunoștința pe magistrat despre hotărârile luate. Imediat după sosirea acestora acasă primarii sași din Lechința și Sângeorz scriseră magistratului că Valahii n'au să plece dela ei altfel decât numai dacă li se vor acorda așezări cari să le ofere avantaje; apoi alăturând și lista Românilor căsătoriți, zic c'ar trebui să i-se raporteze și curții din Viena despre chestia aceasta. E semnificativă declarația Sașilor lechințeni că la caz extrem »*sunt gata să plece ei din sat în altă parte*«.

În 26 Noemvrie magistratul dete cetire unui memoriu pe care Românii din Sângeorz și Lechința îl așternuseră directorului fiscal, iar acesta îl expediase Bistrițenilor. În acel memoriu Românii cereau că dacă ar fi să se mute din amintitele sate, atunci să li se acoarde nouă locuințe ori în satul Vermiş ori pe hotarul numit *Fata*, între Dumitra și Terpiu. Atunci magistratul cită la oraș atât pe Românii cât și pe Sașii sângeorzeni și lechințeni și-i somă să se împăce și să nu piardă înzadar atâta timp și osteneală; maicuseamă Românilor le sfătuie, că dupăce rămânerea lor printre Sași e atât de dificilă, să se împăce cu aceștia privitor la pagubele suferite și de bună voie să plece într'altă parte. Neputând însă Românii obține ceace pretindeau, ei declarară că nu au nevoie nici de moșie săsească și nici de restituirea pagubelor avute, ci vreau numai să trăiască și ei, deci nu pot să se demită la altă învoială.

Văzând că nu se poate încheia nicio pace, magistratul îi demisionă pe toți acasă, ca acolo să se mai consulte asupra chestiei și pe Marța viitoare să vină din nou la oraș. În 2 Decembrie iarăși se înfățișară ambele partide și atunci la întrebările puse primarul sas din Lechința răspunse că Sașii lor au făcut o ofertă Valahilor, însă n'au putut să ajungă până acum la niciun rezultat; tot așa primarul din Sângeorz declară că el a făcut toate încercările posibile, dar orice efortare e zădarnică, căci partidele stau mai departe deolaltă ca cerul de pământ. Sângeorzanul Ignat expuse magistratului că consătenii lui au cerut dela Sași restituirea livezilor luate cu forța dela Români, însă fără rezultat; deci acum Românii sângeorzeni și plecară dela sfat. Lechințenii rămași declarară că ei ar accepta pământurile oferite de Sași ca despăgubire pentru pierderile suferite, dar pretindeau ca Sașii să le clădească case nouă. Neînvoindu-se Sașii la aceasta, magistratul enunță »că cu acești oameni nu mai e de făcut nimic« și hotărî să raporteze Maiestății sale despre starea lucrurilor, impunându-i translatorului Kereső să prepare imediat scrisorile necesare.

Ce se vezi însă că după o săptămână, în 10 Decembrie, magistratul primește dela directorul fiscal din Oșorheiu un contract de împăciuire încheiat în prezența sa între Românii și Sașii din Sângeorz și Lechința. Probabil va fi influențat momentan agitația de care erau cuprinși Sașii din vidic, pentru chestii de altă natură, împotriva magistratului bistrițan. La raportul făcut de translatorul Kereső, primarul și senatul orășenesc imediat citară la oraș câte 7 Sași și 7 Români din ambele comune și aci li se ceti înc'odată de către Kereső »*contractul în limba valahă*«, pe care toți sătenii îl întăriră din nou cu întinderea mâinilor. Erau prezenți din Lechința Sașii: primarul Johann Kremer, Georg Felker, Hanes Barthelmes sen., Iacob Raidl, Mathias Kandert, Gerig Raidl, Hanes Barthelmes jun.; Românii: Borgovan Crăciun, Roman Todor, Rangu Ghindan, Vasile Moroșan, Enean Maxim, Rognean Ilieș, Lisan Onul a Siminic și Bota Petru; din Sângeorz Sașii: Gerig Haitsch, Gerig Müller, Mathias Fabi, Martin Schneider, Andreas Haitsch, Hanes Rhebogen și Hanes Schuller; Românii: Moroșan Ignat, Rus Leonte, Lazar Dúmitru, Rus Simion, Rus Gavril, Haide Ion și Onul a lui Gomboș.

Se sperie însă magistratul când în 13 Decembrie primi știrea că în Lechința au sosit doi cancelariști din Oșorheiu cu instrucții secrete. Spre a nu pierde nimic din drepturile și privilegiile păstrate cu atâta jelozie, magistratul imediat și trimise pe senatorul Keller să apere interesele orașului. Erau adică cancelariștii Ioannes Ferenczi și Andreas Bocskor trimiși de directorul Tolnay și de protonotarul Domokos din Oșorheiu ca să estimeze pagubele cauzate Românilor de către Sași. Rugați din partea delegatului orașenesc Keller să procedă cu dreptate, după unele obstacole cancelariștii își împliniră misiunea evaluând pagubele și măsurând pământurile. Când însă era să li se plătească Românilor paguba, aceștia refuzară să accepte suma stabilită de cancelariști.

Așadar pacea iarăș era ruptă și atunci adresară Sașii din Lechința și Sângeorz către Românii din satele lor următoarea muștrare și amenințare scrisă într'o românească pocită cu ortografie scrintită:

»Multe nyevoie si nepazte ku kaire au keznit Rumunnyi pe Szaszi de la Lekintze si Szimsorzenyi kaire sed ku djinz dupe Contractussul kaire au fekut Domnyi Czeri entre voi, au szilit pe Szaszi au merz si au sellit si odatte au tudomenyit neintre Table Czeri.

Undje si au geszit gratie, si au Kapetatt Dreptatye ajazta sub Numelle si suc Petsetye Nyeltzatyi Kreeszi tudomenyind, si tudumenyetz kau kum sze nu probelitz de amu eneintye sze fake unul au altul dentre voi Rumunnyi o Kasze, au alt Haiizas no, au sze derage oareseva la sel okoll undje au sezut și sed pune amu. Nitse sze premazke unul au altul sze sze lipaszke. Rumunyy au dupe fetyele ally vosztre vo un siner sztrein pe vatre szeszazke linge voi. Nisse sze multzazke Rumunnyi.

Si jare empreune tudumenezk Szaszi kau sztepun al vozt, Binyele si mnyille kaire au fakut jie pune acum, cu kaire si or false pe amu eneintye Rumunnyilor, adeketye pe kaire au rabdatt kau Paztoiri den mnyille pe vatre si mossie alor, sze nu chie pagube la dreptatye alor, si la Contractussul kare au fekut Szaszi si Rumunnyi empreune neintre Domnyi Czeri. Si pe kaire Contractussul Szaszi pune amu ku majre Thiltuale mai au plenit si au fekut desztull.

Si jare tudumenezk Saszi de la Lekincze si Szimsorzenyi ku putyere Neltzaty Kreeszi si mai enczellyez, dake or chi szillitz pintre Nevoillye si Thiltuellje si Csuftaguri si mintsunny ku kaire endjaze Rumunnyi pe Szaszi eneintre Domnyi Czeri, sze sze apri, au sze szte empotrive Romunyilor sze nu chi loat en szame, au sze jinovazke oarecsine pe Szaszi kau kum ar sztrika ji Szaszi contractussul. Dare sze gindjazke tot om ahazte nu fak Szaszi de Magan alor, dare de maire nyevoie si vezind ke Rumunnyi nu umblend de rind sze sze dezpertzazke de la Szaszi dare sze sze muntsezk lukrend empotrive fogedasul și contractussul alor kaire au fekut neintre Domnyi Czeri de bune voje.

Pe ajazte tot au tudomenyitt Szaszi de la Lekintze și Szimsorzenyi eneintre Table Czeri si tudomenyizek si en Lok ajeszt eneintye tetzi ku maire dreptatye ku putyere si Petsettye a Neltzaty Kreeszi«.

În 2 Martie 1761 Sașii din Lechința și Sângeorz din nou se adresară magistratului cu rugarea ca acesta să le desemneze Românilor locuri de case în districtul valah, iar în 14 Martie se prezentară în fața magistratului sătenii atât români cât și sași din Lechința, Vermiş și Sângeorzul săsesc. Românii din Vermiş cereau locuri de case, iar ceilalți pretindeau pământuri ca să-și poată semăna câte ceva. Sașii lechințeni și sângeorzeni ziceau că ei le-au plătit Românilor ce au pretins, iar aceștia afirmau că li s'au restituit numai pagubele suferite când li s'au distrus casele. Sașii adaugau că dacă le trebuie Românilor pământ, atunci să-l ia în arendă dela Sași, cari împreună cu copiii lor încă au nevoie de pământ. Dupăce tot la fel se exprimau și Sângeorzenii, magistratul încercă să-i înduplece pe Sași să le dea Românilor pentru plată pământul necesar semănăturilor de toamnă, iar alte arături și fânețe să le împartă conform învoielii anterioare. Totodată le interzise Românilor să țină oi până la Sf. Ioan, în sfârșit însă li se îngădui acestor să le țină până la Sf. George. Ilieș Rognean acuză pe Sași că își aduc lemne de stejar pentru construcții, iar Românilor nu le permit să-și aducă nimic din pădure. Fiindcă Hanes Barthelmes negă aceasta, magistratul hotărî să delege pe un comisar care să constate starea lucrului. Botârlă Petru cerea pentru sine și pentru alți câțiva Români locuri de case în Vermiş, zicând că ei doar au

acolo biserică pe care n'o pot lăsa pustie. Rus Ștefan se plângea că Sașii i-au luat casa posedată încă de bunicul său și au dat-o unui Sas, la ceeace Simon Roth răspunse că odinioară casa fusese a satului, deci Sașii au avut dreptul să o ia dela el. In sfârșit magistratul neavând ce face, îi dimise pe toți cu certele nearanjate.

*

Urmează acum o fază cu totul nouă. Adevărat că Românii din toate satele districtului săsesc au continue certe cu consătenii lor sași pentru pământuri, case, păduri, oi și altele; însă — lucru nemaipomenit — în unele chestii Români și Sași fac front comun împotriva magistratului, fiind nemulțumiți cu procedurile orășenilor. Se mai adaugă faptul că chiar atunci începușeră lucrările preparative pentru înființarea graniței militare în acest ținut, iar acum chiar și Românii rămași afară din combinația de a fi înrolați, prindeau și mai mare curaj știind că vor avea la spate conaționali liberi și militari.

La nenumărate proteste și plângeri atât din parte română cât și săsească în sfârșit curtea din Viena hotărî să permută din satele districtului săsesc al Bistriței în Valea Rodnei pe Românii cari vor voi să se facă grăniceri. Lucrările anevoioase și complicate ale permutării și fură puse la cale încă cu un an înainte de înființarea graniței și apoi continuate de comandanții noului regiment grăniceresc din Năsăud. Cursul acelor transportări și transmigrări precum și constatarea dacă și întru cât ele au succes sau nu, ar putea forma obiectul unui studiu aparte, cum tot separat s'au tratat și luptele Românilor din orașul Bistrița pentru biserică*), și va fi tratată acțiunea »rebelă« a Sașilor vidicani împotriva magistratului și orășenilor sași din Bistrița. Totuși urmărind aci fidel obiectul impus, se vor menționa toate cazurile litigioase mai de seamă.

Încă în 31 Iulie 1761 magistratul propusese guvernului transilvan ca Românii din satele mai mari ale vidicului săsesc să fie permutați în districtul valah, fiind familiile deocamdată plasate așa: în Runc 6, Poieni 12, Găureni 10, Suplai 16, Bichigiu 16, Telciu 10, Hordou 8, Salva 10, Năsăud 4, Rebrîșoara 4, Rebra 6, Leșu 16,

*) Vezi »Arhiva Someșană« Nr. 3.

Sângeorz 16, Maieru 20, Rodna 20, Sântioana 4 și Nușfalău 4; apoi ca după posibilitate Români din Lechința să fie permutați în Poieni și Găureni, iar cei din Sângeorzul săsesc, în Bichigiu și Telciu.

Propunerea aceasta fu acceptată în principiu de către guvernul, care în ordinul său din 13 Octomvrie 1761 dispuse ca modalitățile de permutare să fie cuprinse și fixate în contracte bine și clar redijate, apoi ca familiile mutate să capete în districtul valah chiar atât pământ cât au posedat la ultima conscripție în satele săsești. Cutoateacestea, probabil de frica urmărilor neprevăzute, magistratul a mai ezitat cu începerea executării planului ciudat până în anul următor 1762, când în 29 Martie Sașii din Lechința și Sângeorzul săsesc, mai neastâmpărați și doritori să scape de Valahii din satele lor, rugară cu insistență pe magistrat ca aceștia în sfârșit să fie mutați, conform ordinului gubernial, în districtul valah.

Magistratul orașului ținu ședință în care viceprimarul Bedeus raportă că pentru efectuarea mutării Valahilor din amintitele două sate comanda garnizoanei orașului a pus la dispoziție asistența militară. Deci se hotări să se facă repartizarea Valahilor așa ca pe fiecare sat din Valea Rodnei să cadă câte 2—4 Valahi din cele două sate săsești, și aceștia pe Miercurea viitoare să fie citați la oraș spre a li se împărtăși locurile stabilite pentru colonizare.

În 31 Martie 1762 se și prezentară din Lechința Sașii: Iohann Kremer primar, Hanes Jung, Hanes Barthelmes, Hanes Bertleff și Români: Roman Todor, Roman Ilie, Roman Vasile, Rangul, Botta Dumitru, Moroșan Onul, Rognean Ilieș, Encean Maxim, Hobre Grigore, Bidian Onul, Botta Petru, Alexa Ilieș și Gavril Albu; iar din Sângeorzul săsesc Sașii: Martin Roth, Gerig Haitsch, Gerig Berger, Mechel Ihm, Hanes Roth, Michael Gillisch și Români: Neamț Nicolae, Rus Nicolae, Rus Crăciun, Iluța Mitru, Rus Leonte, Rus Simion, Rus Grigore, Haide Ion, Ion alui Gomboș, Rus Gavril, Onul a Varvari, Gavril Moroșan, Cărlimonța Ioan, Lazar Mitru, Opre Ioan și Iacob Borgăroaii. După ce primarul orașului le ceti sus amintitul ordin gubernial din 13 Octomvrie 1761, li se comunică și tabloul locurilor unde vor avea să se mute. La aceasta Români declarară că ei nu vreau să se opună poruncilor, iar magistratul îi somă să predea toate ogoarele Sașilor și

să nu le mai lucreze, apoi să stea gata de plecare pe când vor sosi comisarii oraşului.

În 20 Aprilie comisarii delegaţi pentru transportarea Valahilor şi sosiră în Sângeorzul săsesc, dar Românii de aci nu voră să plece toţi, ci mai întâi numai 3 ori 4 cari aveau să examineze locurile avizate pentru nouăle aşezări şi numai după aceea era să plece şi restul. În 21 şi 22 Aprilie urmară sfătuiri şi îmboldiri, ba şi ameninţări să nu păţească şi ei ca Românii lechinţeni pe capetele căror se trimiseseră 40 soldaţi cu un ofiţer. Neputând fi însă nicidecum înduplecaţi să plece, în sfârşit veni şi în Sângeorz o trupă de soldaţi reclamaţi de magistrat, cari împreună cu Saşii împresurară satul şi în 23 Aprilie încărcară cu forţa pe Valahi »cu femeii şi copiii, cu căţel şi cu purcel« pe 23 care săseşti şi 2 româneşti şi-i porniră la drum. Neobişnuitul şi impresionantul convoiu — cum se constată în raportul oficial al comisarilor — în 24 Aprilie sosi în Dumitra, iar în 25 cu mare greu trecu pe luntri Someşul, apoi o apucă pe drumul ce duce spre Năsăud. La încrucişarea drumurilor coloana se despărţi în două, un grup cu 4 familii porni spre Salva şi Hordou, în »circulus inferior«; iar celalalt grup mai mare plecă în »circulus superior« spre Rebrisoara şi Rebra, unde Rus Nicolae se certă cu primarul comunal deoarece mănase vitele pribegilor în ţarina sătească. În aceste două sate încă fură plasate câteva familii, despre cari însă comisarii raportară că îndatăce ei plecaseră de acolo, Românii transportaţi deasemenea au plecat »în direcţie cu totul necunoscută«. Restul Românilor târiţi de pe moşiile lor a fost plasat în 29 Aprilie în Feldru şi Leşu, în 30 Aprilie în Sângeorz şi Maieru, şi în 1 Mai în Rodna, de unde delegaţii oraşului întoarseră în 2 Mai la oraş.

Acei comisari încredinţaţi de către magistratul săsesc al Bistrii cu executarea transportării barbare a sărmanilor Români au fost: senatorii Strecker şi Daniel Dinges cu funcţionarii Samuel Weber şi Peter Theil, asigurându-li-se senatorilor diurnă de 30 cr., iar funcţionarilor de 18 cr. Soldaţii primiseră ordin să aplice imediat 50 beţe Valahului care ar cuteza să se opună, iar primarilor comunelor someşene li se impuse ca »până când Saşii le vor clădi case«, să-i plaseze pe noii consăteni aşa cum vor putea. Tot cu acest prilej senatorul Stecker raportase în 28 Aprilie magistratului

că sătenii din Runc și Zăgra sunt aplecați să primească pe Românii lechințeni și voesc să le acoarde încă și mai mult pământ decât avuseseră în Lechința.

Tot ca Sângeorzenii au fost apoi mutați și Românii din Lechința, despre cecece raportă în 5 Mai senatorul Strecker cu adausul, că privitor la cele întâmplate cu prilejul transportului va raporta ulterior.

Nu se găsește urmă că la ce face aluzie în raportul său voinicosul senator, dar una se poate constata, că nici acum n'au putut fi transportați chiar toți Românii din cele două sate săsești, deoarece îndată după aceea pe un tablou figurează: în Lechința 21 Valahi cu Hobre Grigore ca »villicus parochus«, și în Sângeorzul săsesc tot asemenea 21 Valahi cu Moroșan Chifor ca »villicus parochus«.

*

Punându-se temeliile regimentului grăniceresc năsăudean, la publicațiile și chemările făcute din parte militară cei mai mulți dintre Românii vidicului bistrițan, ba chiar și așa numiți provincialiști din județele învecinate se anunțau și oferiau la serviciu militar. Spre acest scop ei trebuia să se mute în comunele militarizate, cecece însă nu le convenia multor, cari nici n'au trecut pe teritor militar, ci au uzat câtva timp de platforma milităriei ca să stoarcă unele concesii dela consătenii lor sași. Acești asupritori de odinioară se plângeau acum amarnic de »temeritatea și excele Valahilor«.

Interesele tuturor se ciocneau în capete. Astfel Românii vidicului săsesc ar fi voit să devină militari și prin aceasta oameni liberi, dar cam aveau respect de severitatea serviciului ostășesc și nu le prea convenea să-și părăsească moșiile agonisite ca mare chin. Sașii la rândul lor doriau să scape cu tot prețul de Valahii urgisiți, cari se înmulțiau în mod înspăimântător. Iar magistratul bistrițan deoparte ar fi fost fericit să scape de Valahii turbulenți; de altă parte însă după ce cedase de silă Valea Rodnei pentru scopuri militare, nu se putea împăca cu idea să piardă și pe Românii din satele săsești împrejmuitoare, cari le prestau Bistrițenilor tot felul de muncă și le plăteau dijme și alte multe contribuții impuse în mod arbitrar.

Era deci o situație foarte neclară și îngrijitoare pentru Sași, maicuseamă după ce comandantii nouălor regimente grănicerești primiră ordinul să înroleze cât se poate de multe elemente române. Acei ofițeri au și muncit cu zor în direcția indicată, dând sprijin și la permutarea Românilor din satele săsești, care acțiune însă — cum vom vedea — n'a prea corespuns așteptărilor puse în ea.

*

Dar să continuăm cu firul întâmplărilor. În 1 Iulie 1762 Români din Dipșa cereau dela magistratul orașului să li se restituie locurile luate cu forța de către Sași, iar magistratul hotărî să se cerceteze cauza și Românilor să li se restituie locurile posedate mai înainte. Tot acel magistrat în 12 Iulie hotărî că spre a înlesni așezarea în district a elementului săsesc, Sașii nou veniți să fie scutiți pe timp de trei ani de toate sarcinile publice.

Rămase foarte consternat însă magistratul când atât Români cât și o mare parte dintre Sașii districtuali, sătui de birurile grele și văzând cum grănicerii vecini sunt mult ușurați în privința aceasta, denegară să mai presteze dijele grele cu cari erau împovărați. La raportul decimatorului Samuel Weber, citați la oraș în această chestie gravă, Români din Uifalău declară că ei lucrează conform vorbelor auzite din gura colonelului Schröder, care era încredințat cu organizarea regimentului năsăudean; precum și conform sfaturilor primite dela *canonicul Grigore Maior*, care vizitase satele și îndemnase pe Români ca dijele prestate până acum Sașilor, să le destineze în folosul bisericilor românești. În chestia aceasta făcură în 7 August 1762 depoziții Sașii uifăleni: primarul Thomas Arelt, Crestel Brandenburger, Thomas Klee și Michael Blasius; apoi Români: Anton Feldrihan, Rus Dima, Vasile Vântul și Dumitru Vântul.

La fel raportară despre Români din Dumitrița preotul săsesc de acolo Iohann Niedlich și săteanul Iohann Bönesch.

În 14 August 1762 îi sosi magistratului o nouă știre neplăcută. În numele Sașilor sângeorzeni raportă Martin Roth¹ că foștii lor consăteni români, cari fuseseră mutați în Valea Rodnei, cu prilejul seceratului au întors cu toții, cu femei cu copii și vite, le fac mari pagube Sașilor, își îngredesc vechile lor așezări și amenință pe cei ce încearcă să-i oprească. Astfel Ignat și-a con-

struit lângă casă un coșar pentru cereale și toți au intenția să rămâie în sat. Sașii roagă pe magistrat să comunice faptul acesta vicecolonelului grănicer Dambrowka și să ceară asistență militară.

În 13 Octomvrie se plâneau Sașii din Uifalău că Valahii nu voesc să repare drumurile și să împlătească cerealele dijmuite apoi își construiesc colibi pe hotar unde e țarină; iar în 5 Ianuarie 1763 i-se anunță magistratului că grănicerii*) au deschis cu forța fântânile de saramură din Dumitra și Dorolea și au cărat din ele slatină. Apoi Sașii din Vermiş, Budac și Ferihaz acuzau în 1 Februarie pe grăniceri că le cauzează multe supărări, iar Sângeorzenii se tânguiau că păstorii valahi intenționează să-și are și semine pământurile folosite mai înainte și nu vreau să le cedeze altor păstori năimiți. Tot Sașii din Sângeorz denunțau în 3 Martie căpitanului Ricord din Nușfalău că *aproape toți Valahii mutați din satele săsești în districtul valah pe încetul au întors* și s'au așezat maicuseamă în comunele dimprejurul Sângeorzului, unde nimicesc pădurile, pășunează livezile și ară pământuri de ale Sașilor.

La neconținutele arătări și acuze ridicate de Sași împotriva Românilor, în sfârșit și aceștia — pe motiv că sunt nedreptățiți și mutați cu forța din așezările lor — aștern curții un memoriu, la care împărăteasa Maria Terezia în 31 Mai 1763 ordonă guberniului transilvan ca până la o examinare amănunțită a chestiei »*Românii din vidicul Bistriții să fie lăsați în pace*«.

Este semnificativă scrisoarea adresată în 28 Iunie 1763 de către locotenentul Schlang din Uifalău căpitanului Sburlati, în care îi comunică acestuia următoarele: »În timpul din urmă se observă mare schimbare în ținuta Valahilor militari, nu prea ascultă, dau din umeri, ațintesc mânioși ochii. Se vede că sunt desperați din pricina că sunt scoși cu familiile din proprietățile posedate. Într'un caz de războiu ușor poate urma aci foc și omor. Ei spun că servesc bucuros, dar să nu li se ia casele și moșiile încât să rămâie cu familiile lor peritori de foame. Eu îi mângâi și le dau nedejde însă aceasta nu ajută mult și dacă nu se face vr'o schimbare în tratamentul lor, *atunci au să urmeze zile triste atât pentru noi ofițerii cât și pentru districtul valah*«.

*) Numiți astfel nu numai militarii ci și Români cari se înștiințaseră la miliție, de fapt însă n'au trecut din satele săsești pe teritor militar.

Să continuăm însă cu acuzele. Magistratul bistrițan încă în 26 Aprilie 1763 primise știrea, trimisă de sublocotenentul Sprötter din Vermiş colonelului Schröder, că Valahii mutați din Lechința iarăș întorseseră la vechile lor așezări, dar imediat după aceea din nou au fost transportați, lăsându-și în Lechința soțiile până ce vor avea în districtul valah locuințe sigure.

În 17 Mai se plâng Sașii din Dipșa că grănicerii le-au luat cu forța locurile primite înainte cu 12 ani dela sat, au scos plugurile Sașilor din arături și i-au amenințat pe aceștia cu bătaie cruntă. Un anume Iacob a și bătut pe doi Sași nevinovați și pe Kloos, în drum; iar pe Kürtses l-au bătut grănicerii în casa proprie. Valahii refuză să plătească dijme.

Sosesc apoi știri că satele săsești sunt inundate de pseudo-grăniceri pripășiți de prin comitatele cari nu i-au suferit să stea acolo. Magistratul cere tablouri despre acei venetici.

Sașii din Uifalău acuză în 6 Iunie pe Valahi că aceștia își iau îndărăt pământurile pe cari Sașii le confiscaseră spre a le împărți între sine.

Chiar și în preajma orașului Bistrița se nasc incidente cari dau prilej la continue acuze. Astfel orășanul Martin Berger face în 9 August arătare magistratului că la moara așa numită »Kretschmer-Mühle« un grănicer l-a apucat de gât și trăgându-l și de păr l-a târât deacolo până la poarta orașului. Martorul Andreas Thomae și sluga morarului zic că Berger nu i-a făcut nimic grănicerului care însă voia să macine înaintea Sasului. La plânsoarea ajutorului de morar că maicuseamă Valahii din Sigmir comit multe insolente la moară, magistratul trimite pe senatorii Teckelt și Frank la căpitantul grănicer Sburlati spre a-i denunța cazul. Acesta însă le răspunde mândros senatorilor că el însuș le-a ordonat grănicerilor săi să poarte la sine totdeauna arma, și de acum înainte le va porunci și mai aspru ca *în cazuri analoage să crepe în două capul contrarului.*

Toate plânsorile și pările aceste însă se redijau la ordinul magistratului bistrițan care avea nevoie de material pentru apelurile sale în chestia cedării Văiei Rodnei și a înființării graniței, spre care scop și ordonă în 19 Septemvrie 1763 secretarului orășenesc Ziegler să adune și aranjeze toate actele de acuză.

Soseau acumă cu duiumul pările împotriva »grănicerilor«.

Așa se zicea că aceștia peste tot nu mai voesc să plătească dijme. În Vermiş ruinează și lăzuiesc pădurea de stejar, iar Dumineca în timpul liturghiei au demolat o casă nouă săsească, au ocupat arăturile Sașilor și le interzic acestora să macine în moara lor proprie înainte de ce ar măcina ei, Valahii. Prind și leagă pe Sașii din Bateș comițând mari excese. În Ferihaz căpitanul Ricord a poruncit Valahilor să-și clădească case. În Uifalău s'a întâmplat cazul nemaipomenit că Martin Hoffgräf a vândut grănicerului Ion Cotul din Bârgău o casă, pentru care magistratul arestează pe vânzătorul sas. Locotenentul grănicer Schlang cumpără locuri în Dumitrița, unde Valahii vreau să le interzică Sașilor pășunatul în munți. Grănicerii din Sântioana le cauzează mari pagube Sașilor din Jeica mânăndu-și vitele în viile și pădurile acestora. Grănicerul Nițul din Petriș nu vrea să replătească banii primiți dela săsoaica Klo-schin. Morarului Simion Fuhrmann i-au luat grănicerii o iapă.

Primarul bistrițan Klein îi scrie în 13 August 1763 lui Bruckenthal în Sibiu despre necazurile bistrițenilor, că adică vin pe »fundus regius« acum și »grănicerii« de prin comitate, când dimpotrivă chiar și actualii grăniceri ai satelor săsești ar trebui să fie mutați în Valea Rodnei. Apoi adaugă că dintre Valahii permutați mai înainte, 16 familii au plecat din *Lunca delângă Rebra mare* ca să întoarcă la vechile lor case în satele săsești, și adiutantul loc. colonelului grănicer Dambrowka s'a chinuit trei zile cu dragoni și husari să-i rețină, dar nu i-a succes alta decât să le ia Valahilor 60 bucăți de vite.

Tot atunci se tângue primarul Klein că căpitanul Sburlati cu sediul în Jelna a îndemnat pe grăniceri, că dacă li se vor cere dijme din parte săsească »atunci să toace în cap pe câțiva Sași blăstemați ori pe popa de acolo« (sollen ein paar verfluchte Sachsen, oder den dasigen Prediger, niederhauen). În sfârșit zice primarul că grănicerii ies la lucrul câmpului cu puștile, amenințând pe Sași și comițând injurii.

La insistența reprezentanților Sași din întreg vidicul, magistratul Bistriței hotărăște în 15 Decembrie să aștearnă curții un memoriu în care să se ceară desăvârșirea permutării Valahilor, căci este imposibil să mai poată exista Sașii în continuare hărțuieli și colizii cu justiția militară. Herzog din Dumitrița raportează că

Sașii de acolo au luat hotărâre să ceară ca să li se acorde altă așezări, căci ei n'o mai pot duce nicidecum împreună cu Valahii; deci în menționatul memoriu, adresat Maiestății sale, să se ceară ca niciunui grănicer să nu i-se mai permită să se așeze în și lângă orașul Bistrița ori în altă parte a districtului săsesc, ba nici chiar în cele două comune acum românești »apartiitoare orașului«, adică în Sântioana și Nușfalău »ob collisionem jurisdictionis«. Deputații trimiși cu această rugare la guvernium, raportează în 28 Decembrie din Sibiu că e nădejde să fie separați (abgesondert) Valahii de Sași.

Dar se vedem câți Români se găseau în 1763 în satele săsești din vidicul Bistriței. Conform unei consemnări făcute de funcționarii orașenești, în acel an erau locuitori români stabiliți și proprietari de case: în comunele Bistrița, Jeica, Ferihaz, Tonciu-Sângeorzul săsesc, Vermiş, Lechința și Beșineu laolaltă 240; în Crainimăt 3, Sigmir 24, Terpiu 12, Dumitra 8, Pintic 9, Aldrof 10, Iad 15, Dorolea 18, Ghinda 9, Uifalău 46, Petriș 17, Dumitrița 66, Jelna 10, Budacul săsesc 8 și în Arcalia 10; total 505.

Continuă împotriva Românilor pârile pe cari Bistrițenii le adună cu mare grijă, asaltând cu ele pe guvernium și curtea din Viena. Astfel Sașii din Uifalău, Petriș și Dumitrița ridică în 7 Ianuarie 1764 multe nouă acuze împotriva grănicerilor din partea căror au »nespus de mult de suferit«. Magistratul amenință în 11 Ianuarie cu grea pedeapsă pe sasul Andreas Schmidt din Beșineu care și-a îmbiat casa spre cumpărare piariștilor bistrițeni, dar totodată »horribile dictu« și valahului Popaliga din Terpiu. Sașii din Jeica anunță în 14 Ianuarie că grănicerii i-au bătut și le-au luat boii. Din Tonciu se raportează în 20 Ianuarie că grănicerii din Vermiş au adus acolo pe valahul Moldovan Pascu din Serețel, care vrea să-și clădească în Vermiş casă. Sașii din Tonciu roagă în 14 Februarie pe magistrat să le impună biruri grele Valahilor pentru pădurile pe cari aceștia le-au lăzuit și vreau să le lase moștenire erezilor valahi.

Toate aceste și încă multe alte acuze se transmiteau de către magistrat și colonelului Schröder, comandantului garnizoanei bistrițene, de care Sașii purtau mare frică văzând că judecă cu dreptate și nu e răuvoitor față de grănicerii români.

E de notat aci că chiar și în satele săsești se făceau unele permutări, așa în 26 Martie 1764 magistratul era nevoit să împartă locuri de case la șase Români mutați din Bateș în Vermiş. Dimpotrivă însă tot acel magistrat în 12 Aprilie protesta la guverniiu contra procedului căpitanului Sburlati care lăsa să li se măsoare locuri de casă grănicerilor mutați dintr'un sat săsesc într'altul, accentuând că numitul căpitan lucrează în mod arbitrar și cerând ca niciun grănicer să nu poată fi împroprietărit (keiner possessionieren solle und könne).

În 14 Mai sosi un ordin gubernial conform căruia aveau să li se măsoare și încuviințeze locuri de arat grănicerilor din satele săsești, până ce ei vor fi așezați în altă parte.

Amarnic se plâneau Sașii împotriva ofițerilor grăniceri Cosimelli, Sburlati, Ricord ș. a. zicând că ocupă locuințe după plac, făr'de-a întreba mult pe proprietarii de case sași.

Dar cât de netemeinic erau cele mai multe dintre acuzele Sașilor se vede de pildă din scrisoarea pe care locotenentul Stojanits o adresă în 22 Iunie colonelului în Năsăud, dovedind că toate pârile Sașilor din Vermiş împotriva grănicerilor sunt făcute fără de nicio bază serioasă. Tot făr'de nici un rost era și acuza Sașilor din Jelna ridicată împotriva căpitanului Sburlati, că ar fi permis grănicerului Pușcalău din Ragla să ia în posesiune casa decedatului Todor Pușcalău din Jelna cu îndatorirea să se îngrijească de orfanii acestuia. Primarul sas din Dumitrița denunța că grănicerii au făcut imaș dintr'un loc unde totdeauna s'a arat; iar Sașii din Sigmoid acuzau în 30 Iunie pe grăniceri că au cosit în ziua Sf. Petru și Pavel aproape jumătate dintr'o livadă comunală. Fiind trimis la Sigmoid senatorul Teckelt, el fu nevoit să costate în 2 Iulie că sătenii sași au ridicat acuze false, deoarece chiar aceștia au tăiat și cosit trestia și nu Români învinuiți. Atunci magistratul măcar pro forma arestă pe primar și pe doi jurați sași din Sigmoid.

Peste tot Sașii și acum încercau pe toate căile să se scuture de consătenii lor români, așa încât chiar guverniiu era nevoit să ordone în baza rescriptului regal din 17 Mai, ca autoritățile publice nicidecum să nu colaboreze la amovarea și alungarea Românilor din fundul regesc; ba și la caz dacă undeva s'ar înmulți

Sașii, să fie trimiși comisari guberniali cari să constate dacă Sașii au neapărată nevoie de terenul pe care-l revendică.

Intr'aceea sosise la Bistrița generalul Siskovici, încredințat cu finalizarea organizării graniței militare ardelene și cu aranjarea chestiilor de litigiu cu Bistrițenii. În ședința magistratului, din 10 Iulie 1764, primarul orașului raportă între altele că cu prilejul audienței avute la numitul general acesta s'a exprimat astfel: Ar fi problemă grea să fie transportați toți grănicerii din districtul săsesc în Valea Rodnei și el, Siskovici, a cerut delegați cari să fie martori oculari că mutarea e imposibilă. Ar trebui să fie colonizați mai întâi grăniceri de prin comitate. Nu-i permis să li se ia grănicerilor din satele săsești pământurile posedate, deci el în calitate de comisar regal nu poate alta decât să dea în acest sens informații curții.

La acest raport al primarului magistratul hotări să aștearnă generalului o suplică și un apel în care el să fie rugat să procedă privitor la mutări conform deciziilor înalte anterioare. Iar la suplică magistratul alătură și o propunere, în care constatând că în satele românești din Valea Rodnei se seamănă cu mult mai puțin de cât ar suporta capacitatea agrilor, apoi că o mulțime de pământuri comunale în fiecare an ori zac nelucrate ori se împart prin sorți între contribuabili; magistratul susținea că pe lângă locuitorii băștinași valahi fiecare comună someșană ar putea primi ca noi locuituri un anumit număr dintre cei permutați. Tabloul în care cifra primă indica numărul locuitorilor contribuabili vechi, iar cifra a doua numărul Românilor de permutat, era compus astfel: Rodna 309 + 80, Maieru 404 + 20, Sângeorzul 326 + 80, Leșu 114 + 50, Ilva-Mică 112, Feldru 204 + 40, Vărarea 73 + 6, Rebra 184 + 20, Rebrișoara 306 + 50, Năsăud 235 + 40, Salva 226 + 60, Hordou 104 + 20, Bichigiu 85 + 50, Telciu 238 + 50, Găureni 42 + 12, Suplai 25 + 75, Poieni 85 + 25, Zagra 285 + 30, Runc 126 + 10, Mititei 106 + 8, Mocod 187 + 20. Este interesant că deși nu existau încă pe atunci ca comune deplin organizate, totuși în acel tablou erau însemnate, cu indicația numărului Românilor de permutat în ele, și satele: Ilva mare (partea de către Rodna) 20,

Măgura și Ilva mare (partea de către Maieru) 100, *Ordăceni* (Lunca Vinului, mai apoi Parva) 20. Mai departe e de notat că în tablou nu se prevedeau noi locuitori pentru Ilva mică; apoi că conform tabloului numărul total al contribuabililor români din amlntitele comune someșene în 1764 era: 3776; iar numărul Românilor de permutat: 886. Diferența dintre această cifră și cea indicată mai sus pentru Români vidicului Bistriții în 1763, adică: 505 provine de acolo că se intenționa permutarea numai a celor 505 familii proprietare din satele săsești, ci și a Românilor fără proprietate și a celor veniți de prin comitatele vecine. În sfârșit, în tabloul așternut de magistrat se mai găsesc două notițe demne de menționat: una, că dintre toți districtualii valahi someșeni Luca Zinvel din Zagra a însemnat în 1752 cel mai întins teritor; alta că Români din districtul săsesc bistrița nar putea să fie mutați și pe locurile dșerte ale comunei *Toplița*, prin cecece s'ar curma multe bejenii prin pasul de acolo.

*

În 19 Iulie 1764 Sașii din Petriș se plâneau că grănicerul Buta vrea să-și însușească o livadă, apoi că Tomi asemenea pretinde o livadă, iar Rus Todor își îngrădește un loc de cosit.

În 21 August sosi ordinul guvernorului conte Andrei Hadik, care la plânsoarea preotului Ladislau Pop din Uifalău impunea Bistrițenilor ca în Uifalău, Ghinda, Petriș și Jelna să li se acorde preoților români **pământuri de arat și fânețe**.

Sublocotenentul grănicer Stoianici contesta în 22 August că grănicerii din Vermși la împărțirea ierbii și-ar fi încins săbiile ca să înfrice pe Sași și că ar fi cosit mai mult fân decât Sașii. Tot în 22 August primarul bistrițan raporta magistratului că permutarea grănicerilor din vidicul săsesc în Valea Rodnei întâmpină mari obstacole, și în locul acelorora sunt mutați grăniceri de prin comitate, despre care fapt generalul Siskovici spune că se face din »rezoane de stat«. Pentru constatarea diferendului dintre Sașii și Români vermișeni generalul trimise acolo pe căpitanul Sburlati, iar magistratul pe notarul Daniel Hennrich.

În 11 Septembrie se plâneau Sașii din Dumitrița că grănicerii le cauzează mari pagube cu vitele, apoi cară acasă cerealele fără

de a presta dijmele cuvenite. Iar în 24 Septembrie Sașii din Dipșa și Ferihaz acuzau pe grăniceri că își clădesc case nouă și le iau Sașilor arăturile; pentru constatarea faptului magistratul trimise acolo pe slujbașii orașului Andreas Gottschik și Toldalagi. Apoi în 5 Decembrie sosi pâra primarului sas din Beșineu că grănicerul caporal Precup face mari pagube în păduri, iar ceilalți grăniceri îl imitează.

În 4 Februarie 1765 se plâneau Sașii din Vermiş că păstorii lor valahi iarăș sunt înrolați ca grăniceri; iar Sașii din Crainimăt rugau pe magistrat să fie scoși din locuințele lor foștii păstori acum înrolați ca grăniceri. În 1 Iunie erau acuzați grănicerii din Beșineu că tau stăjeri spre a-i coji, și după ce la repetite acuze dela vicecolonelul Enzenberg nu se putea aștepta răspuns satisfăcător, magistratul hotărî să trimită toate pârile guberniului în Sibiu. Mai departe erau acuzați în 3 Iulie Românii din Sigmir că le iau Sașilor arăturile și livezile, nimicesc pădurea de stejar și vând coaja.

Într'o scrisoare d. d. Sibiu 20 Iulie 1765 comandantul general conte Hadik vorbea despre 500 Valahi grăniceri cari ar fi de permutat din satele districtului săsesc bistrițan.

Iarăș două cazuri interesante. Primind în 5 August știrea alarmantă că fiul Sasului Greg Budacker din Monari cu numele Andreas amenință că se va face grănicer, magistratul somă pe tată să depună imediat un gaj de 500 fl. »că fiul său nu va comite o astfel de nebunie«. Iar în 15 August magistratul hotărî să fie deținut Sasul Andreas Bressler care a vândut grănicerului valah Onul Ruga din Sigmir o pomărie lângă »Treppiger Grund«, și să stea închis până ce va răscumpăra locul.

Sigur la insistența și la multele intervenții din parte săsească sosi în 15 Octombrie 1765 un ordin gubernial diametral opus dispozițiilor anterioare, că adică să fie deținuți grănicerii cari părăsindu-și așezările nouă (Ansiedlungsorte, fundos militares) din Valea Rodnei, se întorc la vechile locuințe, și peste tot să nu se admită ca aceia să se așeze (häuslich niederlassen) în satele odată părăsite.

În 2 Ianuarie 1766 magistratul hotărî să fie conscriși toți Valahii veniți de prin comitate pe titlul că se fac grăniceri și așezați prin satele săsești, de unde nu voesc să iasă și își clădesc case.

Un lung capitol îl formează evaluările de către o comisie mixtă a moșiilor acelor Români cari treceau ori erau transportați ca grăniceri pe teritorul militar și conform unui ordin al curții trebuia să fie despăgubiți pentru moșiile părăsite și acum ocupate de Sași. În 29 Ianuarie fură numiți ca estimatori din partea magistratului senatorii Michael Hennrich și Georg Teckelt, cari în 17 Februarie și plecară la Petriș spre a cerceta litigiul dintre Sași și Români, dar nu putură isprăvi nimic, căci părerile erau cu totul deosebite maicuseamă privitor la lăzuituri, la cantitatea semințelor și la pomii din grădinile grănicerilor. Iar în 25 Februarie fiind trimiși comisarii la Uifalău, raportară că nu pot să se învoească cu grănicerii, cari își estimează moșiile create din lăzuituri așa încât sumele pretinse nu corespund valorilor reale; apoi mai adaug comisarii orășeni că delegați militari ai comisiei de evaluare elimină din tabloul lor pe grănicerii cari au multe datorii și cari nu corespund trupește de a fi militari; așa că aceștia nu vor fi mutați, ci rămân în districtul săsesc.

Caracteristică este scrisoarea patronului Bistrițenilor, a cancelarului provincial Samuel Bruckenthal, care în 12 Martie din Sibiu îl îndemna și asigura pe magistratul Bistriții »să nu-și bată capul cu estimarea moșiilor valahe lăzuite, *căci dacă Valahul a lăzuit, a și tras folos de pe loc, deci nu-i compete nici o bonificare*; așa dar în procesele verbale să se considere numai estimările reale«.

În 12 Martie i-se mai raporta primarului bistrițan că grănicerii din Sigmir tau lemne din pădurea Sașilor și le vând, maicuseamă dupăce și locotenentul grănicer Schmidt s'a exprimat că dacă li s'ar interzice tăiatul lemnului, atunci Valahii ar fi despoiați de singurul lor venit și izvor de existență.

Se vede că cu toată părerea opusă exprimată mai înainte, generalul Siskovici cedând în sfârșit presiunii exercitate din toate laturile și voind să facă și el o încercare, s'a învoit ca după posibilitate să fie mutați Românii din satele săsești în districtul militar al Rodnei. Despre aceasta ne dă¹ deslușire următorul pasaj din protocolul magistratual bistrițan redactat în 13 Aprilie 1766: Primarul raportează despre vizita sa făcută ieri generalului Siskovici care i-a împărtășit că în satele din cari vor fi mutați grănicerii districtului săsesc, aceștia vor fi înlocuiți cu iobagi plasați ad

interim în casele evacuate. La împărțirea aceasta magistratul hotărăște să i-se expună Excelenței sale că grănicerii aflători în districtul săsesc au fost cedați cu intenția ca în locul lor să se capete *alți oameni, dar nu Valahi*. Dacă însă serviciul împărătesc pretinde necondiționat ca să se procedă în alt fel, atunci magistratul se supune cu rezerva ca faptul acesta să nu prejudice niciodată orașului, apoi ca proprietarii iobagilor mutați în districtul bistrițan să nu mai aștepte și ceară dela aceștia servicii și taxe, ci ei — dacă vor voi să folosească locuri și păduri de pe teritoriul săsesc — să fie îndatorați de a presta orașului servicii de iobagi, iar orașul să fie scutit de orice procese iscate din această pricină cu moșierii maghiari.

Îndată în aceeași zi la propunerea generalului magistratul și hotărî ca în casele evacuate de grănicerii plecați din Dumitrița să fie primiți și plasați câțiva Valahi din Ragla, jeleri și nu iobagi, cu contract și cu condițiile prescrise.

În 14 Aprilie se plîngeau Sașii din Jelna că după mutarea grănicerilor din satul lor, Valahii din Orheiu încep să are locurile acelora; deci magistratul să intervină în Oșorheiu prin avocatul Simonfalvi ca nucumva Valahii orheieni să-și însușească acel teren.

Urmează iarăși două cazuri remarcabile. Unul din 21 Aprilie, când magistratul hotărî ca preotului săsesc Steinhauer din Orheiu nevoit să plece din acest sat, să i-se acoarde locuință în Sigmir într'o casă evacuată de grăniceri. Altul reiese dintr'o scrisoare d. d. Bistrița 26 Aprilie 1766 adresată de primarul orașului către loc.-colonelul baron Enzenberg, în care scrisoare e vorbă despre un faur sas Josef Schuller care vrea să se mute din oraș în Valea Rodnei. Dupăce — zicea magistratul — niciun Sas n'are voie să fie primit sub jurisdicția militară grănicerească, iar Schuller nici nu poate renunța la dreptul său de orașan, astfel primarul nu poate permite mutarea respectivului; poată însă permite să lucreze pentru miliție dacă i-se vor încredința lucrări.

Tot în acea scrisoare amintește primarul că în luna Mai va fi târgul în Teaca și cu ocazii de aceste grănicerii comit excese, așa că Sașii în drumul lor spre Teaca sunt în continuă nesiguranță. Doar orașenii trebuie să-și agonisească contribuțiile, deci au să călătorească în siguranță și să-și vândă neturburați mărfurile.

Comandantul regimentului năsăudean să binevoiască a da ordin strict că să nu se întâmple nimic în paguba negustorilor și meseriașilor sași.

La scrisoarea magistratului Enzenberg răspuse în 28 Aprilie din Năsăud acestea: »Este adevărat că m'am învoit să se așeze Iosef Schuller în Rodna și pe viitor totdeauna voi primi și proteja pe astfel de meseriași«. Apoi apărându-și grănicerii defăimați, bravul comandant continuă astfel: »Magistratul pare să fie îngrijat că la proximal iarmaroc din Teaca grănicerii vor comite inconveniente față cu orășenii și cu districtualii sași, ba că le vor face nesigură chiar călătoria la târg și îndărăt; deci eu să dau ordin ca Sașii să nu fie turburați în daraverile lor (in ihrem Handel und Wandel). Prea cinstiților domni, vă somez să uzați cu mai mare precauție de expresii *care pe grăniceri îi califică ca hoți de drum* (Strassenräuber), mai ales fiindcă disciplina se exercitează la grăniceri de sigur cu mult mai bine decât la țărani sași. Apoi pentru faptul că între grăniceri și țărani sași rău instruiți adesea se iscă certe și bătăi, numai magistratul poartă vina, căci nu-i face pe Sașii săi să înțeleagă ce deosebire este între un grănicer și un »Bauer« săsesc. După ce grănicerul își cunoaște acum situația onorifică care-l deosebește de calibrul mic al clasei țărănești, iar țăranul sas — cum arată multe dovezi — se poartă cu brutalitate și cu dispreț față de grăniceri, apoi magistratul în loc să desmeticească pe Sași din greșala lor — spre a nu-i indispuie — nu cercetează incidentele cum s'ar cuveni; e posibil că se'ntâmplă câteodată inconveniente, maicuseamă când țărani sași anume caută prilej potrivit. Dacă a greșit vr'un grănicer, cred că până acum niciodată n'am omis să-l pedepsesc conform legilor militare, nu cu bani ci cu vergi. Și-l asigur pe magistrat că dacă îi va face pe supușii săi să dovedească stimă cuvenită față cu grăniceri, atunci și aceștia se vor purta cu condescendență«.

În 2 Mai Enzenberg îi scria din Năsăud magistratului că de acum înainte fără știrea acestuia nu va mai primi pe niciun contribuabil din vidicul bistrițan care va voi să se stabilească pe teritor grăniceresc. Tot în acea zi sosi dela căpitanul Palazzi din Monor un tablou al grănicerilor din Vermiş, Tonciu, Dipșa, Ferihaz și Jeica rămași în acele sate și în urmare predați jurisdicției

oraşului; iar magistratul şi trimise imediat acolo un comisar care avea să conscrie familiile româneşti rămase pe loc şi să le ia gaj pentru contribuţiile ce aveau de prestat.

Cu cine sunt înlocuiţi grănicerii plecaţi din satele săseşti o vedem din hotărîrea magistratuală din 5 Mai care sună astfel: Locuitorii saşi Georgius Lufft, Martinus Emrich, Martinus Teutschländer, Thomas Teutschländer, Michael Töpfer precum şi un Maghiar din Ideciul de sus, apoi Johann Emrich din Ideciul de jos roagă să fie primiţi şi plasaţi în districtul săsesc al Bistriţii. Fiind ei liberi sunt acceptaţi şi li-se acordă locuinţe în Dipşa, iar Maghiarului i-se permite să-şi continue acolo meseria de olar şi rotar, numai să convină cu ţehurile oraşului.

În 26 Mai cerea Martin Budacker din Ferihaz permisia să dărâme casa valahă ce stă pe locul său şi să-şi îngrădească locul. I-se îngădui îngrădirea cu adausul ca edificiul să-l lase neatins până se va rezolva definitiv chestia caselor părăsite de grăniceri.

Magistratul hotări în 6 Iunie că Răglenilor cari »fără permisie« s'au aşezat în Dumitriţa şi comit acolo diferite excese să li se ordone să plece de acolo şi să-şi caute adăpost în alt loc în comitatul învecinat.

*

Stând în legătură cu militarizarea Văiei Rodnei şi cu mutarea Românilor din districtul săsesc al Bistriţii, merită să fie menţionat aci următorul fapt:

Deoarece Saşii şi Maghiarii din Rodna nu voiau să se facă grăniceri şi să se supună administraţiei şi jurisdicţiei militare grănicereşti, încă în 10 Aprilie 1766 îşi exprimară în faţa magistratului bistriţan dorinţa să plece de acolo împreună cu preotul şi învăţătorul lor şi să fie mutaţi în districtul săsesc. Atunci magistratul hotări ca ei să fie transportaţi ad interim în Uifalău în casele evacuate de grănicerii români; iar în 16 Aprilie dispun să plece din Bistriţa carele comandate în scopul acesta, aşă că Sâmbătă să fie în Rodna, unde Duminecă să fie încărcate 14 familii de ale suplicanţilor saşi şi maghiari şi Luni să fie transportate la Uifalău. S'a întâmplat însă că afară de acele familii ulterior s'au mai rugat şi altele la generalul Siskovici să fie permutate. Dupăce

li se îngădui și acestor plecarea, ele își vândură cu prețuri favorabile moșiile și casele grănicerilor rodneni, în timp ce primii suplicanți încă nu încheiaseră niciun acord în privința aceasta. Deci în 23 Aprilie magistratul îi scrisese preotului luteran să nu plece niciunul dintre ei din Rodna până ce nu vor primi cu toții încuviințare și asigurare din partea baronului Enzenberg din Năsăud.

Se vede că primiră încuviințarea, căci în Iunie 1766 le aflăm pe cele dintâi familii — în frunte cu preotul luteran *Lukas Wester* — mutate în Uifalău. Sosiseră 17 familii și 3 văduve adică: preotul Wester, învățătorul Iosif Szabó, foștii mineri George Todt, Andrei Todt, Emeric Bocskai, George Gaspar, Mihail Todt, Andrei Gänzel, Martin Lutsch, Martin Gaspar, Mihail Bocskai, Iosif Nagy, Simon Nagy, Ioan Keresó, Ștefan Todt, Mihail Todt jun., Mihail Todt celib., văduvele lui Francisc Bocskai, Andrei Bocskai și Catarina Ocisnaș. Dintre aceștia Ioan Keresó și Ștefan Todt plecară mai apoi la Baia mare.

După sosirea în noile lor așezări, îndată în 25 Iunie Maghiarii mutați se și plângeau magistratului că soții lor sași împărțiseră între sine cele mai bune moșii ale grănicerilor români trecuți în Valea Rodnei, iar Maghiarilor li s'au acordat moșiile cele mai rele și necorespunzătoare pentru economie; deci se roagă ca în locul pământurilor posedate în Rodna să li-se dea cel puțin grădini de pe lângă casele grănicerilor plecați din Uifalău. La repetitele lor rugări magistratul delegă în 11 Septemvrie pe senatorul Frank să înduplece pe Sașii din Uifalău ca să le dea Maghiarilor moșii egale cu cele părăsite în Rodna, și îndată după aceea li se și avizară pământuri de către senatorul Andreas Teuchert și comisarul Petrus Theil, cari totodată fură încredințați și cu »împroprietărirea« celor 29 Români răgleni mutați în Dumitrița.

Magistratul Bistriții a avut multe neplăceri cu acei oaspeți deveniți cu timpul incomozi. În prima linie învățătorul Iosif Szabó încă în 4 Martie scrisese magistratului că el ca rectorul micii școli evanghelice, care în bine și'n rău a trăit împreună cu părinții copiilor încredințați lui, ar voi să plece din Rodna în tovărășia acestora, căci de mult dorise să iasă de acolo, dar a înțeles că cei permutați nu vreau să-l ia cu dânșii. Dupăce în sfârșit totuși putea pleca împreună cu ceilalți și se așeză în Uifalău, aci îndată

pâri pe toți ortacii săi cari i-au rămas datori cu taxe școlare. Popa Wester încă se plângea de soarta rea la care a ajuns, și în 10 Noemvrie 1767 chiar și superintendentul (episcopul) săsesc Hauer, căruia i-se tânguise și dela care ceruse milă, se adresă magistratului bistrițan cu rugarea să-l ajutore pe Wester deocamdată măcar cu 20 fl. Dealtăparte Maghiarii și Sașii permutați în Uifalău se tânguiău în 20 Iunie 1767 că fiind ei numai câteva familii, nu sunt în stare să susțină pe popa Wester și pe învățătorul Szabó, pe cari nu i-au chemat să vină cu dânșii; și așa abia pot plăti contribuțiile obișnuite și dijma preotului evangelic Zandner din Uifalău.

Tot acei pribegiți se plângeau în 3 Decemvrie 1767 guberniului că ei n'au fost permutați, precum li se promisese, în comuna Sântioana ci în Uifalău »unde ei n'au știut la ce vin«. Magistratul doar le promisese că nu vor rămânea cu nimic în pagubă, ci vor căpăta biserică cu clopoț, apoi case și locuri cum avuseră în Rodna, unde acum biserica, casa parohială și gospodăriile lor au rămas goale și pustie. Deci imploră pe guberniu să le restituie moșiile posedate în Rodna și promit că vor rămânea pentru totdeauna muncitori mineri stabili și credincioși.

Ce e mai nostim însă, pe când Sașii și Maghiarii permutați ridicau amintitele plânsori, în acelaș timp locuitorii băștinași din Uifalău îi pârau la magistrat că »deși li s'au dat case și pământuri tocmai așa bune ca și ale vechilor săteni, totuși ei nu voesc să contribue cu nimic la sarcinile sătești, nu dau niciun ajutor și nu vreau să îndeplinească nici măcar slujba păzii de noapte«.

Despăgubiri pentru moșiile posedate în Rodoa însă nu primiseră încă mult timp Maghiarii permutați, căci chiar și în 1772 ruga magistratul bistrițan pe concepistul gubernial Hutter să intervină la guberniu ca să fie evaluate moșiile Maghiarilor mutați din Rodna în Uifalău.

În sfârșit mai e de menționat că în 23 Martie 1772 se mai rugau 15 familii neromâne din Rodna să fie colonizate în districtul săsesc, dar magistratul bistrițan de astădată le răspunse că nu are mijloace bănești pentru mutare și le recomandă »să stea acolo până când orașul Bistrița va primi despăgubiri pentru terenul cedat în scopul militarizării«.

Dar să reluăm firul. În 14 Iunie 1766 se rugă Martin Schuller din Vermiş să i-se acorde o casă valahă, iar magistratul hotărî să-i fie predată, dacă Schuller se va învoi să plătească suma ce va cădea pe casă din despăgubirea pe care o vor avea de plătit Saşii pentru casele evacuate de Valahi.

Guberniul trimise în 1 Iulie tablourile unor Români rămaşi în districtul săsesc, compuse separat deoparte de magistrat de altă parte de către comanda regimentului năsăudean, cu ordinul ca după rectificările făcute în ele să fie retrimise la Sibiu. Dintre cele două tablouri alcătuite din partea regimentului, unul este semnat de căpitanul Silly cu data Ruşii-Munţi în 3 Mai 1766, iar celalalt de căpitanul Palazzi cu data Monor în 30 Aprilie 1766, adică de către comandantii companiilor unde fură înrolaţi acei Români din satele săseşti ale vidicului bistriţan, cari se oferiseră să devină militari. În tablouri sunt înşiraţi cu numele şi pe sate toţi Românii cari — după cum constată amintii căpitani — au fost demişi de sub jurisdicţia militară, absolviţi de jurământul dat şi predaţi iarăşi magistratului bistriţan spre a putea rămâne în comunele săseşti la cari aparţinuseră. Iată conţinutul acelor remarcabile tablouri :

Din compania căpitanului Silly au rămas în *Dumitriţa* : Ignat Someşan, Pascu Someşari, Vasile Nechiti, Simion Nechiti, Todor Trăsneu, Todor Simionca, Vasile Botta, Doroftei Obade, Matei Covotar, Lup Bălan, Vasile Verzar, Ion şi George Gălan, Ion Simion, Filip şi Onofrei Moroşan, Lup Filipaş, Vasile şi Ion Bugnar, Ştefan şi Flore Ciacău, Vârtolomei Cenuşă, Grigore Cenuşă, George Pleşca, Grigore Crăciun, Pascu Ficului, Todor Banffi, Grigore Feldrihan şi văduvele Anicuţa Mânzatului şi Nastasia Ciacău = 30; *Uifalău* : Grigore a Gacii, Nicolae Malovei, Todor Malovei, Vasile Moroşan, Tănase Negruţi, Petru Vântul, Onul Rusan, Todor Grigoraş, Vasile Ghindan, Iftene Feldrihan, Constantin şi Onul Ghindan, Oniţa Moldovan, Georgiţa Catrini, Gregoraş Catrini, Savu Dan, Bartolomei Dan, Ştefan Strungar, Constantin Moldovan, Gavrilă Moldovan, Ilie Feldrihan şi văduvele Nedelea Andronesi, Urita Moldovanului şi Vârvara alui Chifor = 24; *Petriş* : Vasile Frişan, Ion Serenaş, Gavrilă şi Andrei Serenaş, Gavrilă Rotar, Todor, Grigore şi Simion Rus, Cozac Niţul, Danilă şi Oniţa Moldovan, Pintelei Moldovan, Simion Someşan, văduva To-

dosia Moldovanului = 14; *Jelna*: Flore Pușcalău, Onul Maior și Petru Maior = 3; *Budacul săsesc*: Onul Rus, Cristian Dumitraș = 2; *Monari*: Nechita Moroșan, Ilie, Onul și George Monoran, Tănase Alexi, Petru și Crăciun Faur, Vasile Macavei, Todor și Ion Faur, Andrei Turcul, Ion Faur = 12; *Beșineu*: Dumitru și Savu Moldovan, Todor și Sandul Moldovan, Ion și Pintelei Lazar, Gavrilă Pascul și Nițul Moldovan = 9; *Suburbia Bistriții*: Petru și Onul Mintiuianul = 2; *Terpiu*: Dumitru Păun, Lup Gropan, Lupul Mocodean = 3; *Sigmir*: Simion Grasim = 1; *Aldrof*: Lupul Măierean, Ion Sângeorzan, văduva Ioana alui Silvestru = 3; *Dumitra*: Văduva Nastasia Sandului = 1; *Pintic*: Lupul Nuțului, Marcu Grasim, văd. Varvara Suciului, Iacob și Ion a Suciului = 5; *Iad*: Todor Oniț, Cosma Nechiti, Doroftei Mânzat, Lupul Sofroni, Todor și Ionica Sofroni = 6; *Dorolea*: Petru Moldovan, Ion Sandu, Todor și Bartolomei Moldovan, George Tănase, Nicolae Ugradie, Gavrilă Ghindan = 7; *Ghinda*: Demian Sandul, Todor Ion Pășărichi, Matei Moldovan, George Moroșan, Onul Sigmirean, Ilie Moldovan, George Moroșan = 7; în total 129.

Din compania căpitanului Palazzi au rămas: în *Vermiş*: Filip Laboț, Todor Maior, Ștefan Rus, Gavrilă Iuga, Onul Iuga, Onul Rus, Flore Maxim, Todor Moldovan, Gavrilă Mărginean, Ion Laboț, Luca Petri, văd. Ioana Lup Dumitru, Anisia Parasca, Ioana a Georgi Botârlă, Pelagia a Davidoai = 15; *Tonci*: Todor, Maxim, Petru și Pascul Moldovan = 4; *Dipșa*: Iacob Bucur = 1; *Ferihaz*: Ion Moroșan, Grigoraș Fejéregyházi, văd. Pastina Lanaș, Gacița alui Andrei = 4; *Jeica*: George Ceteraș alias Bugnar, Costin și Marian Ceteraș = 3. În total: 27.

Din aceste tablouri se vede că în amintitele comune săsești au rămas în 1766 de tot 156 familii românești incluziv 15 văduve. Tabloul așternut de magistrat nu diferă mult de cele ale ofițerilor grăniceri, numai cât în el se găsește nota de reținut că *Românii din Uifalău și-au mutat biserica în Ragla*.

| | | | | *

Sașii din Dumitrița se plâneau în 17 Iulie 1766 că grănicerii mutați dar iarăși întorși acolo amenință că vor cosi iarba de pe moșiile pe cari le părăsiseră. Iar Sașii din Dipșa acuzau

în 16 August pe Românii din satul lor că de pe ogoare luate dela Sași și semămate de aceștia au cărat 2 care de cereale la crășma din Galați, iar când au voit să care și al treilea car, au fost prinși și împreună cu boii duși în sat. Inșă Valahii i-au amenințat pe Sași că în curând se vor căi de ceeace au făcut, căci Românii vor veni *împreună cu dragonii grăniceri din Nusfalău și Sântioana* și-și vor lua cu forța îndărăt boii. Atunci magistratul trimise pe comisarul Gottschick la locotenentul grănicer Rosenberg ca acesta să interzică astfel de amenințări, iar pe Dipșeni cari ar cuteza să comită excese să-i aducă legați la oraș.

În 15 Septemvrie din nou hotărî magistratul că Răglenii căror li se îngăduise să locuească numai interimar în Dumitrița, să plece (sich wegpacken) de acolo în timp de 3 zile și să se stabilească ori în mahalalele Bistriții ori altundeva, căci dimpotrivă va fi trimis un comisar ca să-i alunge din Dumitrița. Apoi aflând primarul orașului că patru dintre acei Răgleni ar fi gata să fugă în Moldova și numai din cauza vremii nefavorabile n'au plecat până acum, imediat ordonă ca ei să fie escortați la oraș spre a fi pedepsiți conform ordinelor guberniale. Ceialți Răgleni însă nici după amenințările magistratului nu au plecat cu toții de acolo, căci în 26 Octomvrie 1767 Sașii din Dumitrița din nou ridicau acuze împotriva lor. Acum Răglenii șireți aduseră în încurcătură pe magistrat cu declarația că dacă acesta le va încuviința locuri de case, atunci ei să obligă să contribue la plățirea datoriilor orașului. Și faptul acesta întru câțva prinse, căci magistratul hotărî *»că deși este o chestie gingașă de a împrumutări pe Valahi,* totuși să fie întrebat de părerea sa primarul care absentează din oraș«. Mai târziu sosi apoi în 16 Decemvrie 1768 ordinul gubernial ca celor opt familii răglene rămase pe loc să li se acorde în Dumitrița așezări și pământuri și să li se ierte birurile de pe trei ani. Crezând că acum au scăpat de nevoi, ei cereau mai târziu, în 3 Martie 1769, dela vlădică locuri pentru biserică și casă preoțească, ceeace nunumai că li se încuviința ci erau chiar îndemnați să și înceapă cu lucrările.

Dar întorcem iarăș la anul 1766, când dintr'un tablou sumar aflăm că până la acel an pentru transportarea Valahilor din districtul săsesc în cel românesc, Sașii — numai ca să scape de Valahii

urgisiți — prestaseră 1181 cărăușii, iar pentru mutarea Maghiarilor și Sașilor din Rodna în Uifalău 32, laolaltă 1213 cărăușii.

Se mai găsesc doi Sași cari se îmbie de a fi primiți între grăniceri, adică un anume Johann Pfingstgräf originar din Bistrița, despre care baronul Enzenberg întrebă în 11 Februarie 1767 pe magistrat. Acesta răspunse că Pfingstgräf are datorii și este în restanțe cu contribuțiile, deci să-i fie extrădat. În 13 Februarie îi scrie Enzenberg orașului că Pfingstgräf se află în Zagra și că va da ordin să fie deținut și escortat la oraș. Al doilea Sas este exactorul Andreas Schneider care în 6 Aprilie își anunță plecarea din oraș și magistratul era foarte îngrijat de soarta lui.

În 5 Iunie 1767 starețul piariștilor bistrițeni îi comunică magistratului că câțiva Valahi grăniceri rămași în Dumitrița l-au rugat să intermedieze ca ei să capete permisia de a-și aduce un preot, pentru care însă nu cer loc de casă căci îl vor găzdui în casele lor. Magistratul hotări astfel: Chestea poate avea consecințe neplăcute pentru oraș, deoarece »in fundo saxonico« nu-și poate însuși niciun Valah vr'un drept. Iar fiind acei Valahi numai tolerați în Dumitrița, de unde vor fi constrânși să plece în altă parte, li se respinge cererea cu atât mai vârtos pentru că pot avea preot în alt sat învecinat unde se pot duce ușor la slujbă.

Sașii din Jelna denunțau în 5 Iulie pe Valahii din Orhei cari vreau să are locurile litigioase dintre comune, iar în 8 Iulie căpitanul Silly trimitea la oraș pe Românii mutați din Uifalău în Petriș ca magistratul să trateze cu ei privitor la răscumpărarea pământurilor posedate. În 17 Iulie Sașii din Dumitrița aminteau într'o scrisoare despre Românii cari din acel sat s'au mutat în Rușii-Munți.

Este caracteristică jalba preotului sas Niedlich din Dumitrița care în 10 Octomvrie se plângea magistratului că după mutarea grănicerilor din sat, casele acestora au fost dărâmate, iar grădinile rămase după aceia s'au împărțit între săteni, însă cu condiția ca ei să presteze preotului dijmă din porumbul semănat. Sătenii acum după culesul porumbului nu vreau să plătească nimic, deci preotul roagă pe magistrat și acesta și hotărăște ca sătenii să fie forțați prin primarul comunal de a plăti dijmele cuvenite.

În 4 Martie 1769 raportau Sașii din Dumitrița că Valahii de acolo și-au îngrădit cimitirul și intenționează să clădească casă

parohială. Magistratul le răspunse să bage seamă ca nucumva Valahii să-și clădească casele printre cele ale Sașilor. Tot din Dumitrița îl rugau în 17 Martie pe magistrat sătenii sași Ștefan Nassveder și Johann Bönesch să mijlocească ca ei să poată cumpăra via unui grănicer mutat de acolo. Magistratul hotărî să intervină la comanda regimentului năsăudean ca la ordinul acestuia grănicerul pentru o sumă de bani să renunțe la acea vie.

Intr'un tablou compus la ordinul magistratului și semnat în 17 Aprilie de comisarii Mihail Weber și Simon Linkner se constată că în cele 23 comune ale districtului săsesc bistrițan se găsesc 1374 Valahi, cari posed 6045 vite de jug.

În 16 Mai 1769 cerea *Popa Lupul* că fiind el dispus de vlădică ca popă al Românilor din Dumitrița, să i-se desemneze și acorde acolo locuri ecleziastice. Magistratul hotărăște: Să se caute și studieze actele privitoare la procedeul observat cu prilejul mutării Valahilor din Lechința și Sângeorzul săsesc, apoi să se facă un tablou al Valahilor aflători în Dumitrița și să se aștearnă apel la guvernor pe temeiul că Valahii din districtul săsesc deaceia au fost cedați în scopul serviciului militar grăniceresc, ca ei să fie separați de către Sași. Și dacă tocmai e vorbă să fie reprimiți câțiva Valahi întorși în vidicul săsesc, atunci Dumitrița să fie singurul sat în care să se plaseze *astfel de familii străine și venetice* și chiar și aceste numai între marginile posibilității, deoarece »înșiși Sașii au puțin pământ la dispoziție«. Să se accentueze în apel că chiar și Sași va trebui să fie mutați din unele sate săsești în cari e mare nevoie de pământ, și că mulți Sași sunt nevoiți să folosească locuri din teritorii streine, pe lângă mari taxe.

Toate acestea i-se împărtășiră și Popii Lupul, citat în fața magistratului, cu adaosul »că e dispenzat de munca iobăgească la care a fost chemat și dispus de către căpitanul orașului«. Fiind el întrebat că cine era popă valah în Dumitrița când sătenii români de acolo au fost mutați în graniță, răspunse că pe atunci a funcționat *Popa Vasile din Feldru*, iar după acesta n'a mai fost în sat alt popă stabil, ci el Lupul a îndeplinit funcțiile bisericești venind din timp în timp din mahalalele Bistriții unde era dispus ca popă. Când au plecat Valahii băștinași din Dumitrița, *atunci fostul lor popă s'a mutat în Ragla*.

În 21 Iulie 1769 guberniul din nou ordonă ca Valahii din Ragla și Budacul român, așezați în Dumitrița, să nu fie alungați de acolo (exturbiert), ci dimpotrivă să li se acorde pământuri necesare. La acest ordin magistratul răspunse că Valahii din districtul săsesc au fost cedați pentru serviciul militar ca să se separeze de către Sași și că amintii Valahi venetici numai în mod provizor au fost primiți în Dumitrița: apoi că în comitatele de unde asemenea au venit câțiva pribegi la Dumitrița, este destul loc potrivit pentru de a fi plasați acolo Valahii.

În scrisoarea colonelului Enzenberg adresată în 5 Mai 1770 magistratului, în urma cercetării făcute de locotenentul Rosenberg se constata, că pagubele în pădurile satului Ferihaz nu le-au cauzat grănicerii din Nușfalău ci locuitorii din satul Jeica. Mai departe, la raportul notarului Daniel Hennrich că grănicerii constatați la ultima vizită militară ca neapți pentru serviciul militar, se vor furișa probabil iarăș îndărăt în comunele săsești de unde au fost mutați, magistratul ordonă funcționarilor din acele sate să nu cuteze a primi în comune Valahi, fără știrea sa.

În 29 Mai 1770 guberniul trimise magistratului o suplică cu ordinul ca imediat să răspundă în chestie. Suplica semnată de Ignat Moroșan acum locuitor în Fiscuț, de Lazar Mitre și Iluța Mitre din Bungard împreună cu mai mulți soți de suferințe din Tonci și adresată guvernorului conte Carol Odonell, era următoarea:

»Circa cu șase ani în urmă milostiva regină ne-a îngăduit să clădim în satul Sângeorzul săsesc din vidicul Bistriții pe seama noastră un paraclis. Dar când ne-am apucat să lucrăm sătenii de religie luterană s'au opus și nunumai ne-au împiedecat să clădim biserica ci ne-au alungat cu forța din sat, și spre peirea noastră ne-au despoiat de toate moșiile, ba chiar și de obiectele necesare cumpărate de noi pe seama bisericii. Dup'aceea învoindu-ne cu ei în fața directorului fiscal ca să fim despăgubiți cu alt loc de așezare ales de noi, acel acord încă l-au revocat și au continuat să ne sugrume, așa încât acum nici reginei nu suntem în stare să-i prestăm contribuțiile, și nici nouă nu suntem capabili să ne agonisim cele necesare pentru existență. Intenționasem să ne prezentăm cu jalba la curtea Maiestății sale, dar nu putem călători

aşa departe. Te rugăm deci pe Excelența ta ca în calitate de guvernor al Ardealului și de general comandant să iai în părintească considerație situația noastră mizeră și să ne întinzi oarecare mângâiere».

Este interesantă soarta *vechei biserici din Vermiş* despre care a fost vorbă de atâteori. Încă în 23 Septembrie 1766, conform unei însemnări protocolare a magistratului, veni la Bistrița Onul Cățineanu din comuna Lumpret, birăul de curte al baronului Huszár, și declară că comuna sa ofere 30 fl. pentru biserica valahă din Vermiş. Dar se vede că atunci nu s'a putut încheia târgul, și Sașii n'au putut scăpa încă de ea. Aflăm însă din scrisoarea primarului sas Paul Rodelt din Vermiş, adresată în 3 Octombrie 1770 primarului Bistriței, că preotul român din Fiscut — care afirma că la îndemnul său s'ar fi refăcut biserica română din Vermiş — a dăruit-o pe aceasta satului valah Copru, de unde au și sosit sătenii s'o ducă. Numitul primar spunea că el n'a lăsat să fie transportată biserica înainte de a primi ordin dela oraș. Se vede însă că Sașii abia așteptau să dispară de acolo biserica, căci la sfârșitul scrisorii sale Rodelt îl ruga pe primarul orașului să nu pună piedeci acelor Valahi, ci »să-i lase să-și ducă în numele Domnului biserica« (sondern sie sollen sie in Gottes Namen weg-führen) — cum s'a și întâmplat.

Despre modul cum erau tratați de către Sași chiar și preoții români, pelângă dovezile amintite până acum mai avem cea mai autentică informație din scrisoarea pe care în 1 August 1773 o adresase din Blaj episcopul *Grigore Maior* magistratului bistrițan, în care el spunea următoarele: Parohul Ioan din Dumitrița a fost aruncat în Martie cu forța din casa sa de către sătenii sași, cari apoi *au distrus casa parohială* și au ocupat cu nespusă temeritate toate dependențele și pământurile aparținătoare din timpuri imemorabile la acea moșie parohială. Prin faptul acesta Sașii au profanat un obiect atribuit bisericii, au călcat legile patriei și ordinele impuse de repețiteori magistratului și au atacat privilegiile ecleziastice.

Episcopul soma pe magistrat să ordone ca numitul preot să fie complect despăgubit pentru pierderile suferite și să fie reabilitat pentru tratamentul dezonorător, căci dimpotrivă fapta aceasta revoltătoare va fi raportată direct Maiestății sale.

Apoi cum erau priviți Românii din partea magistratului săsesc chiar și după atâte ordine, amenințări și avertizări emenate dela toate autoritățile țării și până și dela curtea din Viena, se vede și din următorul fapt: In 21 Iunie 1776 guberniul ordonă să i-se raporteze dacă s'a urmat porunca conform căreia »Valahii au să-și clădească locuințe din material solid«. Magistratul hotărî atunci să se răspundă »*că în districtul bistrițan nu există proprietari valahi la cari să se refere ordinul, ci singur numai Sașii sunt proprietari; deci amintitul statut de clădire privitor la casele Valahilor nu poate fi aplicat în acest district*«.

Încă și în 3 Februarie 1780 se plîngeau Românii din Iad că sunt împovărați peste măsură cu contribuții și Sașii îi tot amenință că-i vor alunga din sat. Iar magistratul încă tot nu admitea ca Românii să-și ridice biserici în unele sate, precum vedem din ordinul gubernial d. d. 4 Martie 1783 la care era alăturat rescriptul regal cu strictul avertisment, ca magistratul Bistriței imediat să desemneze locuri pentru biserici în satele Dumitrița, Petriș și Uifalău, precum și locuri pentru case parohiale.

*

Dar să întorcem încăodată la greu încercații Români din Dumitrița, cari poate mai mult decât alții au avut să sufere din partea împilătorilor nemiloși. Am văzut cum erau ei tratați din partea consătenilor sași și cum magistratul bistrițan în continuu îi amenința, iar maicuseamă pe Răglenii așezați acolo îi tot soma să părăsească satul. Intr'un rând voinicoșii Sași, speriați de starea sufletească desnădăjduită a acelor Români, înșiși rugau pe magistrat să-i mai lase câțva timp în pace, până ce se va oferi vr'un prilej bun ca să-i scoată din sat.

În sfârșit în 5 Octomvrie 1766 magistratul dete ordin strict »*că Răglenii cari împotriva voinții magistratului și pe furiș s'au așezat în Dumitrița, să fie scoși imediat de acolo, încărându-li-se cu forța pe care tot ce posed și alungându-i din sat*«. Atunci Răglenii trimiseră la oraș deputați cari declarară că ei vreau să plece de bună voie, și cu acel prilej se și mutară îndărăt în Ragla: Ioan a Vasilaș, Onu a Axinii, Tănase Hăснаș, Leonte Precup, Leonte Dumitru, Ion Andrieș și Ioan Zăvoian. Alții plecară aiurea, așa

Ioan Zăvoian jun. și Luca Tănase la Orheiu, Ștefan Rus la Buduș, Petru Griga la Jelna, Dănilă Sas la oraș și diacul Lupu la loc necunoscut.

Cu toate amenințările Sașilor mai rămaseră totuși în Dumitrița 8 familii răglene, pe cari le aflăm acolo și în 1772 când Sașii faceau magistratului bistrițan următorul denunț: Protopopul român din Uilac a venit într'o Duminecă la ei în sat și a ordonat Valahilor să-și îngrădească biserica, să o repare și să clădească casă parohială, apoi a numit curatori pe Doroftei și pe Natul cu îndrumarea să adune milă spre a-și putea procura clopot (pe care în 1773 l-au și câștigat) zicând că le va sta într'ajutor să capete și icoane. Valahii deja și-au îngrădit cimitirul. Sașii roagă pe magistrat să-i scape de beleaua aceasta.

Magistratul bistrițan le răspunse că Valahii n'au drept la nimic în comuna săsească, și atunci *în Dumitrița se repetară atrocitățile comise împotriva Românilor din Leehința și Sângeorzul săsesc.*

Dintr'un lung act de inchiziție din 6 August 1777 — în timpul când protopop districtual era Dănilă Pop, — act redactat de secretarii Andreas Papp și Josephus Katonai dela tabla regească, în care sunt înșirate depozițiile Sașilor și Românilor din Dumitrița, apoi ale mai multor martori sași din Petriș și multor iobagi de ai baronului Kemény, ale popii Andrei și mai multor Români din Budacul român precum și ale câtorva din Petriș și Uifalău, reies următoarele constatări demne de reținut:

În timpurile trecute scăzuse odată numărul gospodariilor sași din Dumitrița numai la 5—6 familii, cari neputând rezista incursiunilor tâlhărești și condițiilor de trai insuportabile hotărîră să-și părăsească așezările; dar mai apoi totuș rugară pe magistratul Bistriței să aducă și colonizeze în sat gospodari români. Atunci veniră pe la finea secolului XVII și începutul sec. XVIII mai mulți Români din părțile someșene, se așezară în Dumitrița, își clădiră case și pentru ca să le servească Sașilor spre apărare, împărțiră cu aceștia hotarul, căpătând aceia pământurile cari zăceau spre Est dela sat. Au făcut împărțirea astfel și din motivul ca fiind ei separați, Români să-și poată lucra pământurile și în sărbători săsești, iar Sașii în cele românești. Dintre membrii familiilor So-

meșan, Cenușă ș. a. cari veniseră atunci, se alegea totdeauna primarul românilor care împreună cu primarul Sașilor conducea afacerile satului. Așa au trăit Românii în cursul timpurilor posedând pământurile dela Ulița Pinti, Fântâna Știobeiului, Părâul Milinuşului, Fața Perilor și Brusturi până la munte.

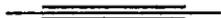
Când s'a înființat apoi regimentul grăniceresc năsăudean și când mulți dintre Românii din Dumitrița intenționau să între la miliție, Sașii îi rugară să nu se depărteze din sat, căci ei nu pot trăi fără de Români și că le vor da acestor încă mai multe pământuri, numai să trăiască împreună în pace. Dar în momentul când miliția grănicerească dispuse pentru înrolare părăsi satul, Sașii deodată își schimbă culoarea și ocupară întreg hotarul Românilor, dând din el anumite porțiuni și altor Sași venetici.

În timpul cât au posedat hotare separate, Românii își clădiră biserică, apoi destinaseră un loc pentru eclezie, arături și fânețe în Fața Perilor, Fața Budacului, Spini și în Capu Dumbrăvii, la Cruce și Vătaștine, pe Podereiul mare și Câmpul mare precum și în Poiana Urîtului. Toate aceste porțiuni au fost lucrate de preotul român, care nu plătea pentru ele nicio contribuție și nicio dijmă. Acum acele pământuri sunt în mâinile Sașilor.

Înainte cu cinci ani, adică în 1772, Românii rămași în Dumitrița au voit să clădească casă parohială, deoarece casa veche au dus-o cu sine sătenii deveniți grăniceri. Dupăce au adunat lemne s'au apucat să clădească, la cecea Sașii n'au făcut nicio observare. Când însă casa era gata până sub coperiș, la ordinul și sub instigația magistratului bistrițan Sașii deodată năvăliră asupra clădirii și o *distrușeră până la pământ*. Nu ascultară de protestul preotului Onu care le striga Sașilor »*că doar Ardealul nu e țară de jaț*«, ci dimpotrivă când preotul scoasă din biserică crucea și o puse pe o grindă a casei în credința că o vor respecta, *Sașii aruncară crucea în noroiu* iar pe popa Onu îl alungară din sat. Dar mai mult, fiul Sasului Benes *pușcă atunci în crucea de pe turnul bisericii*, încât urmele împușcăturii se puteau vedea și mai târziu pe cruce; iar alt Sas cu numele Mihael Prall, care se mutase mai apoi din sat și în 1777 locuia în Dumitra, fură cu acel prilej o piatră mare mormântală din cimitirul român și o zidi în cuptorul său de copt pâne.

Astfel cele 33 gazde române din Dumitrița, cari în 1777 locuiau în 17 case, nu mai aveau nici pământuri și nici preot. Dacă aveau nevoie de ceva pământ, erau siliți să-l ia în arendă dela Sași; iar la liturghie trebuia să aducă popă din alt sat, mai ales pentru că biserica din Dumitrița mai era cercetată încă și de 10 gospodari din Petriș, de 14 din Uifalău și de 10 din Jelna. Cu toateaceste însă sărmanii Români din Dumitrița erau constrânși să contribue la toate impozitele țării și ale satului, asemenea ca și Sașii.

Mari și multe au fost suferințele acestor Români, până când în sfârșit — cum amintisem — după 1780, la ordin mai înalt, Sașii au fost nevoiți să le restituie pământurile posedate mai înainte.

AS-18, Meşoud, 1936

Material documentar*)

Vasile Bichigean

XX.

Memoriu cu doleanţele celor 23 comune valahe

*Excelenţă Domnule Comite, consilier intim de stat
şi Preşedinte,*

Ilustre Domnule Baron, preşedinte al contabilităţii,

Inclită Comisiune,

Binevoitorilor Domni şi Patroni ai noştri,

Cu umilită supunere ne luăm voie a Vă aduce la cunoştinţă următoarele:

I. Privitor la dijme, stingerea şi cărăuşitul varului, la robotă, crâşme, folosirea munţilor şi la morărit.

1. Înainte de a se trimite la naţiunea săsească ordinul chesaro-crăiesc, în districtul nostru nu se plăteau dijme după sămănături. După albine, porci şi oi duceam la început un onorar numit goştină şi anume: de fiecare turmă un miel sau un berbec. Numai după aceea s'a introdus obiceiul de a lua dijmă, pe care am dat-o Domnului Inspector districtual şi funcţionarilor subalterni ai acestuia, deşi în temeiul Approbatelor (p. 10 art. 6) nu eram obligaţi la acestea.

2. Stingerea şi cărăuşia varului se practică din vremuri vechi în felul următor: adunătorilor de pietrii de var li se plăteau pe săptămână 102 denari, pentru tăierea şi pregătirea unui stânj

*) Vezi »Arhiva Someşană« Nr. 11, 12, 13 şi 17.

de lemne 17 denari, pentru căratul acestuia 17 denari, pentru arderea unui cuptor de var 3 florini și 6 denari, pentru transportarea unui butoi cu var 3 floreni și 6 dinari. După ce s'a introdus munca gratuită, toate aceste prestațiuni au fost șterse și de aci încolo varul se ardea și se transporta mai mult ori mai puțin gratuit după bunul plac al magistratului.

3. Funcționarilor districtuali le făceam claca în felul următor: magistratul bistrițan alegea, pe lângă o anumită remunerație, din fiecare sat juzi, care îndeplineau această slujbă continuativ câțiva ani. Cu ajutorul acestora și al gornicilor aduna în fiecare an pe toți locuitorii la lucru de clacă de trei săptămâni. Pe timpul culesului viilor și al adunatului fânului din fiecare sat se administra un car de fân cu pereche de boi înjuțați la el.

4. Dreptul de crâșmărit îl aveam noi. Ceialalți cetățeni erau excluși dela acest beneficiu.

5. Folosirea munților înlăuntrul hotarelor teritoarelor noastre era dreptul nostru exclusiv, fără plățirea nici unui fel de taxă. Ceialalți cetățeni, precum și Sașii își puteau trimite vitele lor la păscut pe munții noștri numai pelângă plata unei taxe stabilite prin învoire. Înainte de aceasta cu 30 de ani tricesimatorii au început să pretindă de fiecare turmă un caș și un miel sau în bani 48 denari.

6. Toate morile din districtul valah, precum și venitele acestora erau proprietatea cu drept deplin a satelor din acest district. La începutul acestui secol s'a introdus în formă de indemn obiceiul, ca proprietarii morilor să dea pentru școala luterană din Bistrița două banițe de grâu. Aci nu se cuprinde moara din Nușfalău.

II. Privitor la veniturile crâșmei din Rodna declarăm următoarele: Locuitorii din Rodna au avut dreptul de crâșmărit până cam pe la anul 1730. Atunci la cererea Domnului judecător și a magistratului bistrițan Rodnenii l-au cedat Bistrițenilor cu următoarea condițiune: două treimi ale veniturilor să fie ale Rodnenilor, iar o treime să rămână la Bistrițeni pentru munca și obosala, ce o depun. Dar cu trecerea timpului, neluându-se în seamă convențiunea făcută, Rodnenii au fost excluși din acest beneficiu. În anul curent însă au început din nou a se folosi de drepturile avute.

III. Privitor la folosirea și starea morii din Nușfalău am făcut deja declarațiune pe larg, când s'au înaintat dovezile necesare la replica înaintată în chestiunea plângerilor Domnilor funcționari. Cu această ocazie ne referim cu umilință tot la această declarație.

IV. Privitor la dreptul de vânat și pescuit declarăm următoarele:

1. Dreptul de pescuit a fost cândva liber locuitorilor din district. La începutul acestui secol însă, cu învoirea sătenilor, s'au ales din sânul lor pescari și răcari. Aceștia în schimbul dreptului, ce-l aveau de a pescui și prinde raci în râurile noastre, erau datori să ducă pești și raci judecătorului prim și inspectorului districtual.

2. Fiecare era și este liber să vâneze pe teritoriul propriu. Pe funcționarii din Bistrița i-a făcut părtași la beneficiile vânătoarei interesele juzilor comunali, care aleși de acești funcționari și provăzuți cu mare autoritate s'au îmbogățit cu vremea. Astfel juzii amintiți, când se apropia sfârșitul anului și termenul de schimbare a juzilor, se duceau la funcționarii menționați și le promiteau, că — dacă vor fi menținuți și pe mai departe în slujbă și nu vor fi luați aspru la dare de seamă — le vor duce vânat sau 4 floreni renani. Dacă însă erau aleși alți juzi, aceștia în urma înaintării întâmplătoare îi considerau pe săteni supuși lor și îi duceau la vânat. Dacă soarta îi favoriza, vânatul câștigat îl duceau la oraș funcționarilor, în caz contrar plăteau în bani gata suma fixată mai sus.

V. Obligamentele de mai sus, prestate în mod particular, am refuzat a le îndeplini în anii precedenți din următoarele motive:

1. Fiindcă temelia acestor obligamente prestate de obicei anticipativ a fost bunul nostru plac și onorarul, prestat funcționarilor cu titlul de salariu, nu se întemeia pe un drept oarecare, nici pe vreun privilegiu special.

2. Fiindcă cu trecerea timpului au început a pretinde aceasta dela noi și a o stoarce cu sila ca o datorie contractată cu voia, ba ce e mai mult, bunăvoința și recunoștința noastră au început a fi interpretate, spre primejdia noastră și spre pierderea drepturilor noastre personale și reale și din prestarea de bună voia a unor astfel de îndatoriri au început să făurească argumente pentru stabilirea stării noastre de iobagi. Astfel acum nu mai putem să tăcem și să neglijăm drepturile noastre câștigate.

3. Fiindcă, — fixându-se prin ordinele chesaro-crăiești salariile funcționarilor și hotărându-se ca acelea să fie plătite din anumite fonduri — toate lucrările gratuite s'au anulat.

4. Fiindcă Domnii funcționari bistrițeni nu pot să producă un privilegiu special, prin care să se constate că suntem obligați să le prestăm îndatoririle de mai sus, astfel nu pot să le pretindă acestea dela noi, nici ca domni de pământ, deoarece în baza privilegiului de unire ne bucurăm de aceleași drepturi ca și dâșii atât în privința libertății personale, cât și a stăpânirii moșiilor și teritoriilor proprii, dar nici ca funcționari, fiindcă sunt salariați din altă parte.

5. Precum Bistrițenii nu sunt îndatorați să prestea nimic din teritoriul lor fără plată, la fel și pe noi nimeni nu ne poate obliga la îndeplinirea atâtor lucruri gratuit, căci cei de aceeași situație se bucură de aceleași drepturi.

VI. În urmare, ca de aci încolo să se pună capăt oricărui fel de jăluire, ca excesele întâmplare până acum să se curme și ca nedreptățile și greșelile făcute să se corecteze, rugăm să se stabilească următoarele pentru viitoarea noastră administrare:

1. În ce privește chestiunile bisericesti

a) Fiindcă în districtul nostru valah nu sunt moșii și apartenențe parohiale, ci preoții, capelanii și cantorii noștri își cultivă moșiile proprii moștenite dela părinți, astfel cerem instituirea ăstorfel de moșii.

b) Ca să se poată preveni orice neînțelegeri și turburări religioase, ne rugăm ca în districtul nostru să se aleagă funcționari romano-catolici sau greco-catolici.

c) Spre binele religiunii noastre unite, îmbrățișată de întreg districtul, să se ridice o școală susținută din veniturile culturale și altele.

2. Privitor la chestiunile publice, la serviciul regesc, la foloasele și păstrarea districtului

a) Impunerea, strângerea și administrarea contribuțiunii să se facă în conformitate cu sistemul introdus acum de curând și toate greșelile comise până acum să se îndrepteze.

b) Confruntătorii să se aleagă din națiunea noastră sau din cea germană. Dacă între noi nu s'ar găsi persoane capabile pentru aceasta, să se aleagă indivizi capabili din locurile vecine.

c) Perceptorul regesc să fie ales ca și până acum, chiar dacă ar fi cetățean bistrițan. În districtul nostru însă să fie un perceptor deosebit, care să adune banii dela juzii comunale, pentru banii încasați să le dea chitanțe și suma colectată să o administreze lunar deodată cu a celor din Bistrița. Atât acestui perceptor, cât și confruntătorilor și gornicilor să li se plătească din fond un salariu de 13 cruceri.

d) Aceasta se va putea face, dacă se va stabili potrivit hotărârii Înaltului Guvern regesc și ordinului de aprobare al Maiestății Sale, cât și cui este îndatorat să-i plătească districtul nostru. Astfel ne vom și plăti datoriile și va și rămânea un fond pentru plățirea salariilor funcționarilor noștri.

e) Să se caseze slujba a zece gornici căsătoriți numiți de obicei slobodnici și în locul lor să se aleagă numai șase, fixați de noi. Dintre aceștia patru să fie celibi și să umble călare, iar doi pe jos și să atârne de magistrat și de perceptorul regesc. Să nu fie trimiși însă niciodată în district fără instrucțiunile și îndrumările necesare, cum s'a făcut până acum. În felul acesta se va pune capăt abuzurilor făcute de dânșii.

f) Greutățile publice ale districtului să fie adunate într'un tablou și impuse nouă proporțional, conform ordinelor chesaro-crăiești.

3. Privitor la chestiunile economice

a) Toate actele privilegiale și de cartea funduară să ni se comunice în copie prin oameni potriviți și aleși anume în acest scop. Hotarele satelor să fie stabilite din nou și delimitate prin semne de hotar.

b) Fiecăruia să i se asigure, în lăuntru hotarelor adevărate ale comunii sale, folosirea liberă a emolumentelor teritorului propriu.

c) Cu învoirea magistratului să se exopereze ținerea, în Năsăud, a unui târg săptămânal și a trei iarmaroace anuale, prin ceea ce s'ar asigura o oarecare circulație de bani în acest district puțin roditor.

d) Asociațiilor sau breslelor de meseriași să le fie interzise jefuirile și hrăpirile practicate până acum.

e) Fiindcă până acum locuitorii districtului au avut ceva venit din vânătorile ținute în munți, dar dela un timp încoace au fost lipsiți de acest venit prin confiscarea armelor, astfel se roagă ca pe un anumit timp să li se dea aceste arme pe lângă adeverințe de primire și după trecerea timpului de vânat să fie iarăși duse armele în oraș.

4. Privitor la chestiunile juridice

a) Dintre clericii și laicii districtuali să se aleagă patru jurați, care — după datina districtului săsesc — să fie introduși în senat. Intre aceștia să fie și arhidiaconul districtual, care să aibă drept de participare la ședințe și de votare în toate chestiunile, cu excepția proceselor în cauze criminale.

b) În sate să se instituiască scaune judecătorești, al căror președinte să fie inspectorul, cetățean catolic din Bistrița, iar judecători să fie patru. Jurații să judece pe loc, cu excepția chestiunilor criminale diferitele cauze ale locuitorilor din district. Apelul se va face, ca și înainte, la magistrat. În acest scop statutele Sașilor se vor traduce în limba română pe cheltuiala locuitorilor din district și se vor tipări în Blaj.

d) Pentru laicii și clericii districtului magistratul să redacteze statute, care de asemenea să fie tipărite și date lor spre urmare și conformare.

Acestea sunt, Excelență Domnule Comite și Inclită Comisiune, dorințele noastre, pe care le aducem la cunoștința D-voastre cu toată supunerea și reverința.

Ai Excelenței Voastre și ai Inclitei Comisiuni, supuși locuitori din cele 23 comune valahe.

Bistrița, la 30 Iulie 1761.

Concluzele Comisiunii delegate cu cercetarea plângerilor și răspunsurilor magistratului bistrițan și ale districtului valah

Din cercetarea plângerilor și răspunsurilor atât ale magistratului bistrițan cât și ale districtului valah rezultă cu evidență, că locuitorii acestui district, începând de câțiva ani încoace, s'au opus ordonanțelor regești și comițând diferite și grele abuzuri au încercat să refuze supunerea datorită magistratului amintit și să calce în picioare poruncile acestuia.

Ca orice întârziere a îndeplinirii serviciului regesc să fie înlăturată și ca să se introducă din nou buna ordine și subordinațiunea, li se comunică atât tuturor locuitorilor din districtul valah, cât mai ales lui Macavei a Popii din Mocod și lui Ștefan Cute din Feldru și celorlalți tovarăși ai lor, despre care s'a constatat că au îndemnat mulțimea proastă la renitență și nesupunere, următoarele: Comisiunea va interveni la augusta Curte, ca cei vinovați pentru excesele comise până acum să fie scutiți de pedeapsa meritată, cu condiția însă ca de aci înainte să rămână între granițele situații lor de țărani, nefiind mai buni decât aceștia, să urmeze ordinele prea înalte ale Maiestății Sale publicate de magistrat, precum și să îndeplinească îndatoririle, ce le au față de acest magistrat în conformitate cu concluzele de mai jos ale Comisiunii, să nu îndrăsnească, cum au făcut cu volnicie până acum, să se opună mandatelor magistratului și să ia asupra lor stăpânirea și conducerea conlocuitorilor lor, ci să asculte de ordinele magistratului și în sfârșit, dacă li se va părea, că prin ordinele date li se face vreo nedreptate, să facă raport despre aceasta autorităților superioare.

Dacă însă cu toate acestea vor continua cu renitența lor și vor împiedeca și pe alții să se ducă la îndeplinire concluzele de față, atunci se vor lua în considerare și excesele comise până acum și astfel nu vor mai putea scăpa de pedepsele corporale cele mai grave, ba chiar și de pedeapsa cu moarte.

Aceste concluze, publicate districtului valah, se cuprind în următoarele:

1. Să administreze fără întârziere dobânzile anilor 1760 și 1761 conform registrelor distribuite deja.

2. Intrucât locuitorii acestui district au petiționat, ca datoriile publice inerente districtului valah să fie extinse asupra satelor, aceasta să se facă, potrivit sistemului de contribuțiune modern, împărțindu-se pe oraș și pe comunitățile ambelor districte, în baza registrelor eliberate deja acestor comunități și anume: în datorii, după care se plătesc dobânzi, datorii fără dobânzi, datorii cu dobânzi restante până la anul 1754 și datorii, după care se cer dobânzi anuale. În contul capitalelor amintite și al dobânzilor atât celor restante din anii precedenți, cât și a celor curente se vor impune pe an după fiecare floren renan contribuțional atât în oraș cât și în cele două districte 15 cruceri, din care se vor plăti:

a) Dobânzile curente.

b) Succesiv capitalele elocate pe camătă. Dacă vreunul dintre creditori ar renunța la o parte din dobânzile restante, cu scopul ca să i-se plătească lui mai înainte decât altora capitalul datorat, atunci acea parte să se defalcheze în proporție dreaptă din cota impusă pentru dobânzile vechi comunităților, care au achitat pe deplin până la finele anului cei 15 cruceri amintiți mai sus. Dacă vre-o comunitate va plăti din inițiativă proprie mai mult decât cei 15 cruceri menționați, precum și suma câtă i se vine în contul capitalelor elocate pe camătă și dacă cu această sumă va plăti o astfel de datorie, din dobânda căreia s'a iertat o anumită parte, atunci partea iertată se va defalca în proporția convenită din cota dobânzilor vechi sau din cota capitalelor fără dobânzi, cotă împărțită pe o astfel de comunitate.

Cei 15 cruceri vor fi administrați unor colectori, care vor fi aleși anume în acest scop și care prin mijlocirea magistratului vor plăti în modul amintit capitalele. Acești colectori vor face o dare de seamă despre percepțiunile, erogațiunile și restanțele atât din capitale cât și din dobânzile singuraticelor comunități, care dare de seamă se va înainta în fiecare an prin comitele națiunii săsești Înaltului Guvern regesc.

3. Incât pentru pagubele pricinuite de districtul valah prin intreruperea economiei alodiale, concluzul urmează mai în jos. În viitor numitul district va fi tratat, până la rezolvirea prin Înalta

Curte, a chestiunii privitoare la situația sa, întocmai ca și locuitorii districtului sășesc, observându-se cele ce se vor aminti mai jos. Vor avea însă să contribuie la casa alodială, în scopul plății salariilor funcționarilor magistratuali și ale celorlalți funcționari subalteni, cu câte 50 cruceri de cap, dupăcum și Sașii au plătit arândă pentru pământurile declarate mai înainte moșie alodială și anume în anii 1760 și 1761 imediat, iar pentru anii 1757, 1758 și 1759 succesiv din susamintiții 15 cruceri. Veniturile încasate după crâșme (cu excepția celei din Rodna) și după mori (afară de cea din Nușfalău) se vor folosi, cum se întâmplă aceasta și la Sași, pentru trebuințele comunităților districtului valah, însă în fiecare an se va face raport magistratului despre folosirea lor, ca să se vadă că nu se întrebuințează în folosul propriu.

4. Cei ce și-au însușit în mod abuziv dijmele adunate mai înainte de magistrat, le vor restitui imediat ori vor vărsa prețul lor în bani gata la cassa alodială. Pânăla rezolvirea chestiunii ridicate de fiscul regesc privitor la dijme, se restabilește situația veche: pentru albine vor plăti așa numita goștină obișnuită mai înainte, iar bucate vor presta în cantitatea, la care erau îndatorați înainte de aceasta. Și aceasta atât pentru anii trecuți, în care nici n'au prestat în natură dijma, nici n'au administrat cantitatea de bucate obligatoare, cât și pentru viitor. Toate acestea se vor vărsa în casa alodială.

5. Restanțele vechi și anume cele ce trebuiau plătite până în anul 1754 sunt a se plăti. Însă pentru constatarea precisă a acestora se vor trimite în districtul valah, deodată cu vechii recenzenți, doi canceliști imparțiali, susținuți pe cheltuiala Valahilor. Acestor funcționari le vor prezenta, sub pedeapsa gravă a nesupunerii, răboajele.

Tot acești canceliști vor cerceta și prestațiunile îndeplinite la Ileana, precum și taxele pentru transportul sării, taxe trecute în registre, ca fiecărui individ să i se poată socoti în contul restanțelor prestațiunile făcute. Maiestatea Sa a dat dovadă de o îngrijire deosebită față de restanțieri prin faptul, că a poruncit, ca — pentru achitarea restanțelor — să se cumpere pentru magazinele de proviziuni maja de grâu cu 2 florini renani, deși se putea cumpăra cu mult mai ieftin, ca în felul acesta restanțierii să-și poată plăti mai ușor restanțele, decât cum le-au plătit până acuma.

6. La fel cu Sașii din district, și locuitorii valahi sunt datorii să contribuie la arderea silitrei atât cu lucru manual cât și cu căratul de pământ și lemne.

7. Se admonestează Valahii și mai ales inițiatorii, că s'au datat la excese atât de grozave împotriva slobodnicilor și că și-au luat ei înșiși satisfacție. Dacă slobodnicii au comis vreo greșală trebuiau acuzați înaintea forurilor în drept să-i judece. Slobodnicii existenți până acum în număr de 12 se desființează, se amplifică în schimb numărul gornicilor cu alți patru recrutați din națiunea maghiară sau săsească.

Impotriva contribuabililor, care își depurează cotele cuvenite pentru trecut, nu se va trimite execuție, neci executor. Pentru achitarea cât mai grabnică a cotelor vechi, acestea se vor împărți pe săptămâni. Acei indivizi, care nu-și vor plăti ratele săptămânale, vor fi denunțați prin judecătorii comunali, cu ocaziunea administrării lunare a banilor din locurile mai depărtate, perceptorului, care va trimite împotriva lor, potrivit ordonanțelor regești, executori militari. Dacă cineva va vrea să plătească o sumă mai mare decât rata săptămânală, se va primi bucuros. Administrarea banilor se va face în oricare zi a lunii Martie.

8. Se mai impută inițiatorilor mișcării suscitade, că sub titlul de cheltuieli comune ale districtului au pretins dela bieții contribuenți impozite nelimitate. Totodată li se cere, ca despre toate impunerile de acest fel, despre execuțiile îndeplinite, despre cheltuieli și restanțe să dea socoteală cu atât mai precisă, cu cât nici funcționarilor nu le este îngăduit să impună contribuenților greutăți noi și ca pe viitor să nu mai îndrăznească să facă nici un fel de impunere fără știrea magistratului.

9. Vânătoarea în întreg Principatul Transilvaniei este interzisă țăranilor. Se acordă numai persoanelor, care se bucură de prerogative nobilitare sau magistratale.

10. Crâșma din Rodna veche, dimpreună cu suma de 15 floreni 44 cruceri, luați cu sila de Cute Ștefan dela crâșmar, să fie restituite casei alodiale. Tot astfel să fie redade aceluiași public și celelalte edificii ale orașului dimpreună cu moșiile cuvenite acestui public. Locuitorilor din Rodna li-se îngăduie însă să-și aibă pentru trebuințele lor proprii o crâșmă particulară. Când

crâșma suscitată, menită pentru întreg publicul, va fi dată în arândă comunei Rodna îi rămâne dreptul de prioritate, adecă dacă va voi să dea anual mai mult decât alt oierent, crâșma îi revine acestei comune. Arânda pentru această crâșmă o va depune semestrial. Arânda după crâșma și măcelăria clădite în folosul minerilor se va plăti atât pentru trecut cât și pe viitor în cassa alodială.

11. Moara din Nușfalău, dimpreună cu bucatele luate din ea, fie în natură fie în bani gata în timpul ocupării, va fi restituită casei alodiale de cei ce au luat-o. Tot astfel vor fi restituite și veniturile ce au incurs în timpul ocupării morii, rezervându-se, pe timpul arendării acestei mori, dreptul de prioritate al comunei Nușfalău, dacă această comună va da anual și va plăti semestrial atâta, cât va da și alt oferent.

12. Pentru pășunatul munților, care până acum totdeauna au fost în posesiunea orașului Bistrița, se va plăti atât taxa, care nu s'a plătit vreo câțiva ani trecuți, cât și taxa ce se cuvine pentru viitor, și anume pentru o vită mare 4 fl., pentru o oaie 2 fl., pentru un porc 2 fl., pentru un miel 1 floren. Acești bani se vor plăti în cassa alodială. În felul acesta fiecare va plăti pentru cece are o taxă uniformă atât pentru locuitorii districtului valah cât și pentru locuitorii din Bistrița și pentru Sași.

13. Cei ce au distrus stupinele, le vor reface în starea în care au fost mai înainte ori restituindu-le în natură ori plătindu-le în bani gata.

14. Incât pentru stingerea varului, ori se va observa obiceiul vechiu ori Valahii se vor obliga, și în scopul acesta vor da și garanție, că vor administra anual 300 de antale de câte 60 cupe pe prețul obișnuit de 3 floreni antalul. Dacă vor putea procura mai mult decât 300 antale, antalele întrecătoare le vor putea vinde cu preț mai bun. Nu este nici un motiv, ca districtul valah să se supere pentru această stingere a varului, fiindcă într'un ținut atât de pietros nefiind alte mijloace de câștig, cu banii ce-i primesc pot să-și cumpere multe lucruri necesare trebuințelor lor. | | | |

15. Până ce se va rezolvi chestiunea situației Valahilor, în care privință s'a făcut deja apel la Inalta Curte, Valahii, dacă vor presta serviciile amintite mai sus, nu vor fi siliți la robotă.

16. Sunt obligați însă la repararea cartierelor militare, a zidurilor, a șoselelor, fiindcă așa cere serviciul regesc. În urmare precum Sașii au datoria în districtul săsesc, întocmai așa Valahii în districtul valah sunt îndatorați să repare fără nicio vorbă șoselele naționale, în special drumul care duce la Maramureș.

17. Morile cu fereastră se vor da în arânda celor ce vor oferi mai mult. Astfel Valahii nu vor mai fi constrânși la căratul trunchilor.

18. Valahii districtuali vor contribui la fel cu Sașii la prestarea lemnului de foc necesare magazinelor de provizii, închisorilor publice și caselor oficiale.

19. Tot ce au plătit până acuma în folosul obștesc pentru morile particulare și anume câte două măji de grâu după o piatră de moară, se va întrebuița pe viitor în folosul satelor și aceasta din motivul, că în districtul săsesc venitele după mori s'au acordat pentru trebuințele comunelor săsești.

20. Acele comune din districtul valah, care cred că au fost nedreptățite pe vremea manipulației (constatării situației de drept și de impunere a locuitorilor) sau a evaluării vor avea să înainteze, în scopul sanării acestor nedreptăți, prin magistratul bistrițan memorii adresate guvernului regesc. Perceptorul va întocmi de acum înainte registre corecte, iar comisarii vor face controlul cuvenit. Pagubele pricinuite le vor anunța numai de cât perceptorului sau magistratului, ca să se dea rebonificarea potrivită.

21. Locuitorii valahi pe viitor nu mai sunt obligați să dea nimic comisarilor în bani afară de întreținerea modestă obișnuită. În urmare cei 18 cruceri încasați până acum se sistează.

22. Valahilor li se face imputare, că au instituit din mijlocul lor judecătorii particulare, că au răsturnat hotărârile magistratului și ale inspectorului și că au luat amenzi peste dreptul ce-l au. Deci li se poruncește, ca hotărârile magistratului și ale inspectorului să fie duse la îndeplinire. Pe viitor, după analogia districtului săsesc, bătrânii satului vor decide în chestiunile de mai mică importanță și vor încasa pedepsele de 1 floren, rezervându-se însă dreptul de a putea apela la inspectorul districtului valah. Acesta, având într'ajutor pe senatorul August Strecker, și pe secretarul Ioan Bressler și Dănilă Dinges, va trata și va decide în chestiunile jude-

cătorești ale acestui district, iar pe cele apelate le va transmite magistratului, de unde iarăș vor putea fi apelate la Universitatea săsească.

Nimeni nu este împotriva, ca statutele Sașilor să fie traduse în limba valahă pe cheltuiala districtului valah și să fie tipărite tot pe cheltuiala acestuia.

23. Pentru trebuințele proprii fiecare își poate fabrica orice, fără a apela la bresle, cum e bunăoară repararea carelor și a altor rechizite mai mici.

24. Dupăcum sunt îndatorați Valahii să sară într'ajutorul Sașilor, când e vorba de edificarea caselor arse prin incendiu, la fel au obligamentul și Sașii să dea mână de ajutor Valahilor, când se găesc în aceeași situație.

25. Cu toate că ar fi just, ca districtul valah să rebonifice orașului Bistrița daunele cauzate din renitența proprie în suma de 34.259 floreni și 9 1/2 cruceri, cu atât mai vârtos, că de atâtea ori a fost făcut atent la aceasta prin comisarii regești, dar mai ales prin comisiunea telekiană, totuși, ca nu cumva din plățirea acestei sume să urmeze ruina districtului suscitată, li se face următoarea ușurare: cei 15 cruceri, care trebuiau plățiți anual, scăzându-se mai întâi dobânzile convenite după acești bani, să se prefacă în restanțe de cameți împărțite pe anii 1755 până la 1759 și restanțele de 50 cruceri care nu au fost plățiți în timpul dela 1757 până la 1759. După depurarea acestei sume și după plățirea dobânzilor curente, ce mai rămâne din cei 15 cruceri se va întrebuința pentru achitarea capitalului căzător pe districtul valah.

Din toate acestea apare în mod clar, că locuitorii districtului valah devin egali cu locuitorii districtului săsesc în privința tuturor serviciilor de prestat. În urmăre până la rezolvirea apelului înaintat Înaltei Curți n'au să se teamă de impunerea niciunui alt fel de serviciu. Deci să se liniștească sufletele lor și să se împace cu hotăririle suscitată cu atât mai vârtos, fiindcă au de suportat numai taxele districtuale, care pentru ei sunt cu 3000 floreni mai mici decât pentru Sași.

În temeiul tuturor acestora li se poruncește cu toată severitatea, să se supună în liniște și fără nicio murmurare concluzelor de mai sus. În caz contrar vor suferi pedepsele cele mai grave, ba vor îndura, cum s'a amintit deja, și pedeapsa cu moartea.

18 August 1761.

XXII.

Raportul Comisiunii delegate de Guvernul regesc în chestia plângerilor magistratului bistrițan și ale celor două districte și dispozițiile privitoare la încasarea restanțelor.

Onorat Magistrat,

Comisiunea delegată de Înaltul Guvern regesc, cercetând și cântărind plângerile atât ale magistratului cât și ale celor două districte, considerând situația de drept a locuitorilor acestora și publicând și comunicând orașului și celor două districte: săsesc și valah hotărârile sale — și-a împlinit misiunea. Aceleași hotărâri le comunică acum prin anexele Nr. 1, 2, 3 și Onoratului Magistrat, ca din acelea deoparte să cunoască și pe viitor să corecteze greșelile, care s'au comis până acum în administrație și de funcționari, de altă parte, ca însuși magistratul, dând subordinaților pildă de bună rânduială, să le observe el însuși și să îndemne și pe contribuenții încredințați grijei sale să le urmeze cu sfințenie. Comisiunea delegată nu se îndoiește, că unul fiecare se va conforma acestor ordine, ba mai mult, va conlucra să fie urmate și de alții cu atât mai vârtos, cu cât este sigur, că unicul scop al acestor decizii este păstrarea și mântuirea locuitorilor din acest ținut.

Pelângă aceasta atât avocatul districtului valah, cât și alți foarte mulți particulari din acest ținut au prezentat Comisiunii diferite plângeri și petiții, conf. anexei Nr. 4, a căror cercetare, întru cât potrivit concludului notat pe margine sunt adresate magistratului, se va face prin o comisiune aleasă din sânul acestui magistrat. Comisiunea amintită va cerceta petițiile înaintate în conformitate cu legile în vigoare și cu cerințele echității și va face raport magistratului despre rezultatul anchetei și despre dreptatea, ce crede că este a li se face. Magistratul la rândul său va încunoștiința Înaltul Guvern regesc despre măsurile luate. |

Dificultățile rezultate depe urma controlării rațiunilor contribuționale se cuprind în anexa Nr. 5 și se înaintează magistratului cu adaosul, ca raționenții, pe care îi privește, să prezinte în curs de trei luni exactoratului suprem al provinciei lămuririle necesare.

Încât pentru rațiunile alodiale, încă nu se pot constata dificultățile, fiindcă unele rațiuni încă n'au fost prezentate și aceste rațiuni au legătură strânsă cu cele prezentate deja. Pentru înaintarea acestor rațiuni, precum și pentru darea lămuririlor necesare se acordă un ultim termen de trei luni dela data primirii. Dacă în acest timp nu vor prezenta cele cerute, nu se va primi nicio justificare și împotriva vinovaților se va trimite execuția, iar taxele încasate de dâșii se vor pretinde dela ei fie în bani fie în natură, fără considerare la cheltuielile avute. Despre greutățile ivite, precum și despre lămuririle date de raționenți se va face raport la comunitatea respectivă, care la rândul său va înainta acest raport împreună cu observările sale înaltului Guvern regesc, prin mijlocirea comitelui națiunii săsești.

Salariile și salarizații rămân până la alte dispoziții în starea actuală, cu următoarele excepții, cum rezultă din extractul deciziilor anexat: așa numiții slobodnici se concediază și în locul lor se aleg patru gornici unguri sau sași, plătiți cași ceilalți cu un salariu de 35 floreni renani, inspectorului și judecătorului ordinar al districtului valah i-se dau într'ajutor D-nii Augustin Strecker și Gunesch, care împreună cu secretarul Bressler și cu Dănilă Dinges vor face dreptate și vor judeca în chestiunile locuitorilor aceluiași district. Dănilă Dinges va fi plătit cu salariul convenit unui provizor în suma de 75 floreni. Domnului avocat Keressó i-se vor plăti din cassa alodială naturalele, încă neadministrate în acest an, cu prețul de pe piață, dimpreună cu banii adunați. Pentru anul următor și pentru viitor urmează ordinul convenit.

Adunarea taxei de 50 cruceri amintiți în extractul anexat, precum și a restanțelor alodiale și a dobânzilor, se va face imediat până la anul 1761, ca astfel să se poată asigura, cel puțin pe doi ani plata salariilor și a dobânzilor. Magistratul să facă un calcul împreună cu salariații și să aibă în vedere în baza acestui calcul în rândul întâi plățirea salariilor funcționarilor săraci și al celor, care trăiesc numai din salariu. Cei care nu și-au prezentat rațiunile, să aștepte expedierea acelor, ca nu cumva, dacă sunt în restanță bani la dâșii, să li se plătească salariile înainte de a prezenta socotelele, ci mai vârtos restanțele să se detragă din salarii.

Restanțele contribuționale vechi ale cetățenilor și locuitorilor

din mahala, specificate în anexa Nr. 6, se încredințează magistratului spre încasare. Apoi în ce privește restanțele din districtul valah și săsească, dacă unii dintre locuitori vor nega adevărata a celor, cum rezultă din extractul deciziilor anexat, se vor trimite canceliști, care mai întâi vor încasa restanțele evidente și netăgăduite de locuitori, apoi cercetând pe cele nerecunoscute vor năzui, ca și acelea să fie plătite în scurt timp în casa de războiu.

Privitor la anii viitori magistratul să aștepte îndrumările Înaltului Guvern regesc. În sfârșit i se ordonează magistratului, ca pentru excesele întâmplare până acum față de dânsul, să nu mai trateze rău, să nu chinuiască și să nu pedepsească sub nici un pretext pe nimenea din districtul valah, fiindcă Comisia delegată a promis, că va interveni la Înalta curte pentru obținerea iertării acelor excese.

Dat Bistrița în 27 August 1761.

În numele Comisiunii delegate de Înaltul Guvern *Frideric Conrad de Heydendorff*.

XXIII.

Scurt rezumat al plângerilor districtului valah împotriva magistratului bistrițan.

(Pentru comisiunea Bethlen-iană 1761)

1. Privitor la dijme, la arderea și căratul varului, apoi la robotă, crâșme, folosirea munților și a morilor, au de observat următoarele:

a) Înainte de delegarea la națiunea săsească a comisiunii chesaro-crăiești în districtul nostru nu se dădea nici un fel de dijmă după sămănături. După albine, porci și oi am dat la început sub titlul de onorar, numit gorștină, de fiecare turmă un miel sau un berbec; după aceea s'a introdus obiceiul de a lua dijmă, pe care am dat-o Dluș Inspector districtual și subalternilor săi, cu toate că potrivit c. 22 i. 10 art. 6 din *Approbatæ* nu eram obligați la aceasta.

b) Stângerea și căratul varului se practica mai înainte în felul, că adunătorilor de pietri de var li se plăteau pe săptămână 102 de

nari, pentru tăierea și pregătirea unui stângen de lemne, 17 denari pentru căratul aceleuia, 17 denari pentru arderea unui cuptor de var, 3 floreni 6 denari pentru căratul unui butoi de var. După aceea însă s'a introdus munca gratuită, toate aceste prestațiuni au fost desființate și toate s'au făcut gratuit. În urma acestei împrejurări în fiecare an se ardea și se căra mai mult sau mai puțin var, după bunul plac al magistratului.

c) Funcționarilor districtuali li se făcea robota în felul următor: magistratul bistrițan alegea din toate satele, pelângă o anumită recompensă, judecători, menținuți în acest oficiu mai mulți ani continuativ. Cu ajutorul acestor judecători și al gornicilor obliga pe fiecare individ, exceptând pe jurați și suboficiali, să îndeplinească muncă manuală de trei săptămâni. Pelângă aceasta pe timpul culesului viilor și al adunării fânului din toate satele se administra un car de fân cu boii înjugați la dânsul.

d) Folosirea munților aflători între mejdele teritoriilor noastre forma un drept deplin al nostru, fără plățirea nici unei taxe. Ba mai mult Dl Jude bistrițan și cu atât mai vărtos ceilalți cetățeni și Sașii puteau să-și ducă vitele la pășunat în acești munți numai dacă plățiau o anumită taxă, stabilită în bună învoială cu noi. Singurul impozit ce-l aveam este, că începând înaintea de aceasta cu 30 de ani Dnii tricesimatori pretindeau dela noi de fiecare turmă un caș și un miel sau 48 denari în bani.

e) Toate venitele încasate după morile din districtul valah, precum și însăși morile erau proprietatea satelor. Numai cu începerea acestui secol s'a introdus, ca un fel de avertisment, obiceiul ca în fiecare an posesorii morilor să dea pentru scopurile școlii luterane din Bistrița câte două măji de grâu. Se exceptează moara din Nușfalău.

2. Privitor la veniturile crășmei din Rodna veche declarăm că acelea au fost proprietatea locuitorilor din această comună. Începând însă cam dela anul 1730, la cererea judeului și a magistratului bistrițan, locuitorii din Rodna veche le-au cedat Bistrițenilor cu următoarea condițiune: ca două treimi din venituri să fie ale Rodnenilor, iarșă treia să fie a magistratului bistrițan pentru truda și oboselile care le va avea. Cu trecerea timpului însă nu s'a observat această convențiune și Rodnenii au fost excluși dela acest bene-

ficiu. Ne mai putând suferi aceasta, Rodnenii începând cu anul curent au început a se folosi de drepturile lor.

3. Privitor la folosirea și situația morii din Nușfalău am făcut declarație pe larg, când am prezentat documentele cu ocazia replicilor făcute la plânsorile Domnilor funcționari. Și de această dată ne referim cu toate supunerea la declarația făcută deja.

XXIV.

Rezumatul plângerilor magistratului bistrițan împotriva locuitorilor aceluiași district valah (1761).

Până la anul 1755 Valahii districtuali s'au arătat cu supunerea cuvenită magistratului. În acest an însă cu ocazia manipulației numiții locuitori au început a nu mai observa această îndatorire a lor, din care motiv au venit la Bistrița Excelența Sa Domnul Cancelar aulic contele Bethlen, împreună cu stimatul domn Samuel de Bruckenthal. Dlor au îndemnat pe locuitorii valahi să fie cu supunerea cuvenită, ceace aceștia au și promis că vor face. Dar după depărtarea numiților Domni au denegat din nou:

1. Plătirea dobânzilor.
2. Lucrările în legătură cu economia alodială, etc.
3. Dijmele.

Astfel magistratul bistrițan, dorind să pună piedeci îndrăsnelii tot mai mari a Valahilor, a trimis în districtul valah pe un comisar și pe un gornic, ca să prindă pe capii răsvrătirii, însă Valahii i-au împiedecat să îndeplinească cele încredințate lor, s'au răsculat împotriva lor și cât pe aci era să-i ucidă. Ca magistratul bistrițan să-și poată ajunge scopul propus și să pună mâna pe autorii revoltei, a trimis din nou în satul Mocod un anumit număr de cetățeni și de locuitori din district înarmați. Dar și această încercare a rămas fără rezultat, căci locuitorii din Mocod au chemat în ajutorul comunii lor pe locuitorii înarmați ai șapte sate valahe; despre ce magistratul a făcut raport Înaltului Guvern regesc la 30 Martie 1757 și apoi din nou la 15 Aprilie a aceluiași an, adăugând că acești locuitori n'au voit să predea armele în fața ordinului Înaltului Guvern.

Luând act despre aceasta, Inaltul Guvern a încredințat în 19 Aprilie 1757 pe funcționarii județului Solnocul interior să meargă în districtul valah și să sfătuiască pe locuitori să fie cu supunerea cuvenită magistratului. Și în prezența acestora locuitorii au declarat, că nu renunță la nesupunerea începută. În Septembrie 1757 au împiedecat cu mare larmă confruntarea, despre care magistratul a făcut raport în 18 Septembrie 1757. Atunci Inaltul Guvern a trimis în district, tot pentru a corecta pe locuitori, pe dl Ladislau Mara din județul Dobâca. Din informația acestuia de data 2 Octombrie 1757 rezultă, că Valahii au refuzat din nou plățirea dobânzilor, dijele și lucrările alodiale și că au admis numai cu mare greutate confruntarea.

În 19 Octombrie 1757 Inaltul Guvern a încredințat pe Dl Comite al județului Solnoc să prindă pe capii revoltei. În 3 Decembrie același an câțiva dintre ei au și fost încarcerati în Dej, dar la 3 Ianuarie 1758 au fost eliberați, după ce au dat o anumită cauțiune. După aceste întâmplări se pare, că Valahii s'au molcomit întrucâtva, când deodată Macavei a Popii din Mocod, reîntorcându-se din Viena a comunicat tuturor locuitorilor din district, că a obținut dela Curtea împărătească, ca acești locuitori să nu mai plătească nimic afară de contribuția regească.

Când magistratul bistrițan a auzit despre aceasta, a trimis în districtul valah pe senatorul și secretarul din acest oraș, însoțit pentru mai mare acreditare de doi asesori ai județului Dobâca, cu scopul ca aceștia să arate locuitorilor valahi, că știrile lățite de Macavei a Popii sunt false. Și în fața acestora Valahii au declarat, că afară de darea regească nu vor plăti nici un alt impozit, cum se vede și din raportul acestor asesori, înaintat Inaltului Guvern la 30 Iunie 1758. În această chestiune a dat informațiile necesare și magistratul în 6 Iulie 1758.

Tot în acest an locuitorii districtului valah, dar mai ales Macavei a Popii din Mocod a înaintat, în numele acelora, atât Maieștii Sale cât și Inaltului Guvern diferite memorii, în care a atacat cinstea și renumele magistratului¹ bistrițan, care memorii însă au fost combătute de acest magistrat cu adresa din 18 Septembrie 1758.

După ce executorul militar a fost atacat cu ciomege în comuna Mocod, Inaltul Guvern regesc a trimis în această comună

funcționari din județul Solnoc, care — cetindu-le ordinul Guvernului suscitată — să-i îndemne din nou la supunere față de ordinele date.

În 8 Februarie 1759 magistratul bistrițan a raportat din nou Înalțului Guvern despre nesupunerea Valahilor. În același an capii răsvrătirii au luat asupra-le dreptul de a judeca în chestiunile districtului valah și au oprit, pelângă jurământ, pe singuraticii locuitori să încerce, în cazul că n'ar fi mulțumiți cu sentințele aduse de ei, să apeleze la altcineva, decât la comitele județului Maramureș Mihail Balea. Despre aceasta s'a făcut raport la 5 Iulie 1759. În 13 Februarie 1760 magistratul a renoit acest raport, arătând diferitele excese ale capilor menționați.

Valahii n'au ascultat nici de ordinul din 15 Februarie 1760 al Înalțului Guvern, despre ce s'a raportat la 18 Aprilie 1760. Cât de necuviincios au fost tratați executorii trimiși de perceptor, se vede clar din referatul Domnilor asesori ai județului Dobâca, referat înaintat Înalțului Guvern în zilele lunii Aprilie 1760.

În sfârșit Înalțul Guvern a trimis la acești Valahi pe dl Ladislau Mara și Gheorghe Nemeș, ca să le impună plățirea întreținerilor militare și a dobânzilor. Care a fost rezultatul acestei delegații, se vede din raportul acestor Domni. În 21 Februarie 1761 magistratul a denunțat din nou excesele Valahilor.

Celelalte puncte ale plângerilor magistratului bistrițan sunt amintite în extractul trimis deja.

XXV.

Document privitor la împărțirea districtului săsesc, la diferitele impozite ale districtului valah și cuprinzând dispoziții referitori la mori, dijme, etc. precum și diferite jalbe (1761).

(Redijat de magistratul săsesc bistrițan)

Districtul săsesc a fost împărțit totdeauna în patru cantoane sau plăși. În fruntea fiecărei plăși magistratul punea din oamenii districtului câte un jurat provincial, numit landgrebio. Slujba principală a acestor jurați este, ca în satele care sunt sub jurisdicția lor să ducă la îndeplinire ordinele privitoare la serviciul regesc

și public și să bage de seamă, ca nu cumva vreun sat sau altul să fie mai împovărat cu greutate decât celelalte sate. Odinioară aveau și datoria să adune contribuțiunile împărțite pe plășile lor, iar dela un timp încoace au fost angajați să adune dobânzile și taxele impuse de Sași, în schimbul desființării economiei publice, fiecărui tată de familie. Jurații provinciali mai au datoria să cerceteze la fața locului, din încredințarea magistratului, diferențele mici dintre locuitori, pe care diferențe nu le pot aranja acasă juzii sătești și pe care aceștia le anunțau magistratului, să facă raport despre starea lucrului și apoi tot în temeiul împuternicirii date de magistrat să rezolve cu dreptate și echitate acele diferende. Foarte adesea iau parte la cercetările instituite în district de magistrat sau de suboficiali. Tot ei sunt persoanele, care cunosc mai bine toate referințele din satele sferei lor de activitate.

3. Fiecare dintre acești jurați avea odinioară, pelângă scutirea de impozit și pelângă cartir, un salariu de 12 floreni renani, plătiți de plasă. După ce însă, în baza noului sistem de impunere, nu au mai putut fi scutiți de impozit, magistratul i-a socotit fiecăruia în contul oboselilor 25 floreni renani, în total în suma de 100 fl. Statutul modern nu îngăduie nici o reducere a salariaților, mai ales că este constatat, că funcționarii actuali nu sunt suficienți pentru îndeplinirea tuturor lucrărilor cerute de obște. Dacă însă în viitor se va putea alcătui un statut, în temeiul căruia unul sau altul dintre salariați va fi socotit de prisos, atunci va fi foarte corect, dacă salariul acestora se va întrebuița pentru împlinirea altor lipsuri ale publicului.

4. Potrivit însemnărilor, ce le avem despre districtul valah, ar fi foarte bine, dacă 22 Valahi din Lechința ar fi transferați în Poieni, 10 în Găureni, iar 16 Valahi din Sângeorz ar fi duși în Bichigiu, după ce însă se va constata, că acest teritor este îndesulitor pentru agricultură și creșterea vitelor, așa cum se cere astăzi.

5. Valahii districtuali au plătit din impozitul aruncat pentru întreținerea soldaților și din darurile de nuntă, căzătoare pe anul 1760 una sută patru floreni și anume numai satul Rebrîșoara, care comună mai este în restanță tot pe acest an cu suma de 104 fl. 41 cruceri. Celelalte sate n'au plătit nimic. Din cota de întreținere a soldaților și a gardiștilor, căzătoare pe anul 1761, n'au plătit nici un ban, după cum spune perceptorul regesc.

6. În 20 Noembrie 1756 din cei două mii de recruți s'au venit orașului Bistrița 77. Din aceștia au fost recrutați până la anul 1758 în Târgul-Mureș 70, iar 7 au fost duși în Sibiu.

7. În 4 Decembrie 1758, potrivit dispozițiilor funcționarilor superiori, s'au impus districtului valah pentru binele obștesc $16 \frac{2}{3}$ denari taxe de cap sau 25 floreni ren. de fiecare individ, dintre care fiecare se putea răscumpăra cu 25 fl., deci pentru toți se putea plăti suma de 416 fl. 40 cr. Această sumă au dus-o Valahii în anul 1759 să o plătească în Sibiu, dar aci nefiind primită au readus-o cu gândul să o administreze magistratului. Au plătit cota cuvenită numai satele Maieru, Sântioana și Nușfalău. Astfel fiindcă orașul n'a putut administra în Sibiu rata sa, funcționarii superiori au fost nevoiți să împrumute cu camătă suma de răscumpărare căzătoare pe noi.

Pentru anul 1760 au fost impuși publicului 49 recruți dintre care s'au prestat 24, în urmare mai restează 25. La aceștia s'au mai adăugat 17, sunt deci în total 42, care rescumpărați cu câte 25 fl. dau suma de 1050 fl.

8. Specificarea caselor și a moșiilor pe care le are orașul Bistrița în teritorul Rodnei se găsește în anexă.

9. Morile de ferăstrău se pot da în arândă ori pot fi vândute fie cu prețul, cu care au fost cumpărate, fie, dacă este posibil, cu preț mai mare.

10. Dișmele adunate în anul 1756 și întrebuințate abuziv de Valahi pentru nevoile proprii fac aproximativ:

278 $\frac{3}{4}$ măji de grâu, 434 $\frac{2}{4}$ măji de ovăs, 703 $\frac{3}{4}$ măji de secară, 49 măji de orz, 4 măji de cânepă, 349 măji papură.

Din moara din Nușfalău s'au sustras, conform spuselor morarului, în anul 1759 pe timpul ocupației cu forța a morii 168 măji de grâu și săcară.

11. Specificarea lemnelor de foc, ce trebuiau prestate, se găsește în anexa Nr.

12. Pentru coasele și pieile sechestrare de meseriașii de aci Valahii s'au plâns nu numai la Excelența Sa Dl General, ci și la procurorul de stat Petre Dobra. Dupăce însă Dl Procuror a aflat din documentele privilegiale libertățile ce le au meseriașii, i-a achitat. Valahilor însă numitul procuror le-a dat o scrisoare, pe care să

o predea D-lui Inspector Samuel Schuller și în care — dupăcum spun aceiași meseriași — ar fi fost scris, ca fiecărui valah jălbar fără motiv să i se măsoare câte 24 de lovituri. Valahii, presimțind ce-i așteaptă, au predat această epistolă înaintea porții orașului unor cetățeni ai acestui oraș, rugându-i să o predea D-lui Inspector Schuller. De aci încolo Valahii n'au mai apelat pentru lucrurile sechestrate dela dâșii. Meseriașii noștri sunt gata oricând să prezinte documentele privilegiale privitoare la drepturile lor.

13. Crășmarului din Rodna i s'au luat cu sila de către instigatorul Ștefan Cute din banii publici 15 fl. 44 cr. Peste această sumă însă numitul Cute a dat crășmarului chitanță, ca să se poată legitima înaintea noastră.

14. În districtul valah au existat în anul 1753 69 mori cu 82 pietrii de moară. Câte sunt acum nu se poate ști cu siguranță.

15. Economia varului va înainta iarăși, după modesta noastră părere, dacă se va proceda ca și înainte de începerea răsvrătirii Valahilor. Darea în arândă este păgubitoare din motivul, că antalul de var va veni mai scump decât 3 floreni și de altă parte orașul nu va avea atâta câștig, cât a avut atunci, când și căratul și lemnele le presta gratuit districtul valah.

16. Privilegiul dat de Regina Elisabeta, prin care privilegiu locuitorii districtului sunt obligați să contribuie la repararea edificiilor și a zidurilor, se cuprinde în anexa Nr.

17. Nu se poate constata, cât au prestat odinioară Valahii în bucate subt titlul de dijme. E sigur însă, că au dat grâu și ovăs pentru răscumpărarea aceloră.

18. N'a fost stabilită nici o normă, potrivit căreia Valahii prestau pentru pășunea de pe munți berbeci sau porci. Așa bunăoară în anul 1748 au dat 748 berbeci și 104 porci, iar în anul 1749 cinci sute berbeci și 104 porci.

Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a secolului XIX-a

Amintiri

Iuliu Moisiu

»Nu-i viață mai plăcută decât de student...«

C. Porumbescu

Cu plăcere îmi reamintesc de viața de student universitar din Viena, unde, după obiceiul înaintașilor noștri, tinerii ardeleni alergau ca să-și desăvârșască studiile. Negreșit că și interesele nației și tradițiile din trecut făceau pe bătrâni să-și trimită pe fii lor, unde au studiat și ei sau de unde li s'au recunoscut străvechi drepturi sau li s'au dat odinioară oarecare beneficii, fie pentru viața culturală sau economică, fie pentru cea politică a Românilor ardeleni.

După terminarea liceului din Năsăud, în anul 1879, și obținând »testimoniul de maturitate«, am plecat în Octomvrie acel an la Viena. Aveam o mare dorință de a urma arhitectura la Politehnică, dar în urma unor consilii temeinice am urmat chimia industrială precum și apoi universitatea. Încă în clasa a VII-a liceală aveam proiectul să urmez arhitectura sau universitatea la Roma. ¶

Am plecat împreună cu Solomon Haliță, mentor fiindu-ne Sever Mureșianu, cu »delejanțul« din Beclean la Apahida, de unde apoi am luat trenul prin Cluj, Orade, Pesta la Viena. Acesta a fost primul nostru voiaj cu trenul.

Petrecuți anii de liceu într'un orășel mic, abia eșiți din ținutul lor, novicii mergeau cu inima plină de dor pentru a vedea țări, orașe și obiceiuri străine și nouă. Ajunși în »satul Impăratului«, — cum obicinuiau Românii ardeleni să numească Metropola Austriei, — ne-am căutat locuință. Odăi sunt peste tot locul de închiriat, ieftine și bine mobilate și mai cu seamă curate. Găsim îndată o odaie pentru două persoane, eu și cu cumnatul meu, cu 14 florini lunar și nu prea departe de centru, în strada Belvedere. După recomandăția unor prietini ne prezentăm a doua zi la șeful bucătăriei dela institutul »Theresianum«, de pe strada Favoriten, institut întemeiat de Impărăteasa Maria Theresia pentru fiii de nobili, cu școală primară și cursuri secundare. În timpurile din urmă se primiau și fiii de burghezi, din familii bune; taxele școlare și de întreținere erau însă mari. În Theresianum a urmat cursul liceal și *Titu Maiorescu*, mai apoi *Grigore Brătianu* (1849—1893) fostul președinte al »Ligii pentru unitatea culturală a Românilor« ș. a. Pe vremea aceea bucovineanul *D. Bas. Grigorovița*, era profesor de limba română în Theresian.

Studentii români aveau un fel de privilegiu de a căpăta mâncarea dela marea bucătărie de aici cu preț ieftin: amiaza cu 20 florini pentru două persoane (fără pâine). Amiaza se compunea din patru feluri: supă, rasol sau legume, friptură și prăjitură, în cantitate suficientă, ajungând uneori și pentru de seară.

Românii ardeleni în general dispuneau de mici resurse și majoritatea trăiau din stipendiile (bursele), pe cari oamenii de bine și cu dragoste de neam le-au fundat, precum erau fundațiunile ce le administra *Astra din Sibiu*, *Fundațiunea Gojdu*, *cele ale Fondurilor grănicerești din Năsăud* sau *Capitolul Mitropolitan din Blaj*, ș. a. Vecinică să le fie amintirea acelor binefăcători ai națiunei române, cari prin fundațiunile lor au creat o frumoasă cunună de intelectuali români în Ardeal, Banat și Crișana, în timpul stăpânirii străine!

Viața în Viena pe acele vremuri nu era prea scumpă. O odaie pentru o persoană (cabinet) se putea avea cu 6—7 florini; pentru două persoane cu 12—14 florini, cu serviciu și deosebit cafeaua cu lapte dimineața. Masa, la amiazi, în restaurante, se putea avea cu vr'o 34 cruceri (supa 6 cr., rasol cu 2 feluri de garnituri 24 cr.,

pânea 2 cr. și bacșișul 2 cr.; dacă luai și o prăjitură costa 12 cr., dar se putea avea și o jumătate cu 6 cr.). Cina — cu friptură și vin — era prea scumpă pentru studenți și așa ceva nu ne permiteam a lua decât la ședințele societății »România jună«, sau la serbarea ajunului Anului nou și la alte eventuale serbări. De obicei studenții se mulțumeau seara cu cârnăței, wirstlii, pâine și o sticlă de »Abzugbier«, bună și foarte efină. Cei mai mulți studenți trăiau cam cu 400—500 florini pe an. Stipendiile ce le aveau erau, cele mai mari de 400 florini anual, altele cam de 300 sau 200 fl. Noi, cei dela Năsăud, cheltuiam lunar cam următoarele: pentru odaie 7—10 fl., amiază 10—12 fl., cafeaua de dimineață 3—4 fl., cina 6—7 fl., rufele 3 fl., tramvaie, tutun circa 2—3 fl. Taxele școlare, cărțile, hainele, călătoria pe calea ferată (cu 50% reducere) deosebit. Erau însă studenți săraci, cari trăiau și cu 200 fl. anual, dar mâncau la »Volksküche« (bucătăriile populare), cam cu 12—14 cr. amiaza. Aici mâncările erau foarte bine gătite, dar te serviai singur. Cu toată sărăcia mulți tineri români au eșit oameni admirabili și au făcut onoare neamului românesc. Unii studenți și-au câștigat credit așa de mare, că restauratorii le-au creditat ani de zile masa, și după terminarea studiilor și ocuparea vr'unei funcțiuni s'au achitat cu cinste la binefăcătorii lor.

Chefuri se făceau rar; mai ales mediciniștii, cari locuiau în fauburgurile: Alsergrund, Hernals, Ottakring și Währing, se destingeau prin chefurile lor, uneori monstre.

Ceice dispuneau de bani mai mulți, petreceau după masă în cafenele la un *braun* (cafea) sau de ujină la un *mélange* (cafea cu lapte). Viața de cafenea era foarte atrăgătoare, fiindcă aveai la dispoziție sumedenie de ziare, reviste literare, științifice și satirice, jucai șah sau biliard. Biliardul era însă mai scump pentru pungile celor mai săraci. În cafenea puteai petrece cu ceasurile și asta se întâmpla mai ales iarna, ca să economisești combustibilul acasă. Dar foarte mulți studenți vizitau bogatele biblioteci dela școalele superioare, cari erau deschise toată ziua și seara până la orele 8—9.

Indată ce ți-ai găsit locuința, te-ai asigurat de ale mâncărei, te-ai înscris la școală și ai plătit taxele școlare, — urmam cursurile cu cea mai mare regularitate.

Dar o altă datorie a studentului român, devenit acum »vienz« era a te prezenta la societatea academică social-literară »*România jună*«, înființată încă în anul 1871 (există și azi), pentru a te înscrie ca membru. Aici conveniam cu alți tineri veniți din Ungaria, Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș, Bucovina, Basarabia și România. Crescuți unii prin școli germane (Bucovina), alții în școli maghiare (Ungaria și Maramureș etc.), vorbeau românește cu diverse accente, cu greutate sau ușurință. Un amestec de jargoane, de provincialisme și obiceiuri. La »*România jună*«, tinerii conveniau în fiecare seară, se citea, se discuta, se schimbau idei, și se simțiau mulțumiți. Încetul cu încetul băeții se cunoșteau mai bine, mai intim, discuțiile deveniau uneori mai violente, mai ales că pe acele vremuri se dedeau lupte între etimologism și fonetism, după școlile secundare în care tinerii au urmat. Fiecare își apăra școala lui. De aici satira, sarcasmul și zeflemelele i-și luau locul între brașoveni și blăjeni, între năsăudeni și bucovineni. Vorbele și graiurile se satirizau și încetul cu încetul cu toții începeau a vorbi o limbă românească mai homogenă și mai frumoasă.

Societatea »*România jună*« a fost de o foarte mare importanță și de un folos epocal pentru tineretul român trecut prin ea. Aici mulți tineri, cari au fost siliți de împrejurări să urmeze școli străine, au învățat a vorbi, a scrie și a simți curat românește, aici s'au încheiat prietenii pentru viață.

Mulțimea de ziare și reviste românești din toate provinciile românești, biblioteca sa, ședințele lunare cu conferințele, discuțiile, criticile... apoi partea zisă »socială« cu petrecerile tinerești, cu revista »*Urzica*«, redijată uneori adhoc de către cei mai urzicători membri, în care se biciuiau provincialismele ciudate și greoaie, obiceiurile cele rele împrumutate dela străini... toate aceste modulau deosebitele graiuri românești, formând o limbă frumoasă, produceau bună înțelegere între membri, întăreau dragostea de limbă, de nație, în fine se ajungea la »*Unirea în cugete și simțiri*«, care era și de-
viza societății »*România jună*«.

Ședințele se țineau odată pe lună. Prin Noemvrie se făcea alegerea noului comitet al societății, în care »novicii«, »embrionii« nu intrau. Cei mai bătrâni erau conducătorii, ei aveau deja o experiență, un renume și de ei novicii se apropiau cu respect.

Fiecare ședință se împărțea în două părți:

a) Partea serioasă, literară-științifică — conferințe, critice, discuțiuni, declamațiuni și

b) Partea socială — petrecere (veselă), cu cântece, solo sau în cor, toaste, povestiri comice, cu citirea numărului »Urzicii«, (redactat de Panțu, Mera, Emilian Popovici) proaspăt, atunci apărut și chiar expunându-se epigrame, făcute la moment, întocmai ca strigătele ce feciorii — flăcăii țărani le iscodesc la joc.

Este de notat, că ședințele se țineau — după obiceiul locului — în'to berărie sau restaurant, angajându-se spre acest scop o sală separată și încăpătoare pentru numărul cel mare al membrilor. Ședințele se țineau de obicei Sâmbăta seara, dela 8—12 noaptea. Aci se într'uneau studenții, membrii, (și eventualii oaspeți, cari întotdeauna erau »bineprimiți«) dela diversele școale superioare ca : universitate, politehnică, școala superioară de silvicultură, școala superioară de agricultură, academia de arte frumoase, conservator, academia comercială, etc.

*

Ajunul anului nou românesc se sărbătoria întotdeauna cu deosebită solemnitate și atunci se într'uniau pe lângă studenți și membrii coloniei române din Viena, precum și ofițerii români dela regimentele românești, care eventual se aflau în garnizoana vieneză. Tinerii dansau, bătrânii se veseliau la un pahar de bere sau de vin, iar la ora 12, un membru, de obicei președintele »României june« luându-și adio dela anul vechiu, saluta anul nou. Toți se felicitau și veselie reîncepea mai cu foc și dura până'n zorii zilei de 1 Ianuarie. Această serbare se făcea în unul din cele mai frumoase localuri ale Vienei. La aceasta serbare erau invitați toți Românii, adică și funcționari și meseriași. Legăturile de interes românești și de prietenie deveniau din ce în ce mai strânse prin astfel de conveniri.

În ziua de anul nou, ca și la crăciun și paști și alte sărbători studenții mergeau la biserica românească, căci sentimentul religios, infiltrat încă din școlile secundare de acasă, era prea puternic ca să poată dispărea din inima studentului român. Deoarece în Viena era totdeauna vr'un regiment românesc în garnisoană,

Rainer, unul din membrii familiei imperiale, care și-a câștigat cele mai mari merite la adresa Românilor. O cunună de patronese din societatea înalta vieneză contribuia în modul cel mai sigur la reușita balului. Astfel au fost doamnele: *Angelina de Bălăceanu*, *Maria Nicolae Dumba născ. Germani*, *Maria Bar. Hye von Glunec născ. Filișanu*, *Dna E. de Marenzeller născ. Bibescu*, *Tereza E. Kanitz*, *Celestina de Oppolzer-Mautner-Markhof*. Protectorul nostru cel mai puternic era *Nicolae Dumba*, membru în senatul imperial și membru de onoare al »României june«. Balul se ținea totdeauna într'un local din cele mai alese, de obicei în *Grand Hotel*, de pe *Kärnthner-Ring* sau în *Musikvereinssäle*. Venitul balului se vărsa la fondul societății »România jună«.

În timpul meu președintele comitetului balului era *Dr. Sterie Nic. Ciurcu* din Brașov, seniorul și pot zice conducătorul studențimii române. El era în cele mai bune relațiuni cu multe familii influente din societatea vieneză și a și rămas definitiv în Viena. Totuși la intrarea României în război contra Austro-Ungariei fu arestat și internat ca suspect. A avut foarte mult de suferit și nu mult după liberarea din prinsoare a încetat din viață.

În comitetul balului român din 1881 erau membri: *Dr. St. Ciurcu*, *Vasile Damian*, *Dionisie Făgărășanu*, *Epaminonda Bucescu* (pictor), *Dr. Nic. Popa*, *Matei Voileanu*, *Emilian Popovici*, *D. Brătianu*, *Dumitru Ștefan*, *Ioan S. Paul*, *Sol. Haliță*, *Iuliu Moșil*, *Baron Petrino*, *Flaviu Șuluț*, *Gafencu*, *D. A. Goilav*, *Dr. I. Luția*.

Notez aici și alte serbări românești din Viena din diverși ani.

Serbarea ajunului anului nou 1863, în otelul »Zu den drei Engeln« pe *Wieden*. Comitetul era compus din *P. Dima*, *D. Ispescu* și *I. V. Perlea*.

Serbarea ajunului anului nou 1864 în otelul »Zum weissen Ross (Leopoldstadt). Comitetul era compus din *L. Negruzzi*, *G. Vasilco*, *L. Goian* și *M. Dima*.

Serbarea ajunului anului nou 1865 în otelul »Zum weissen Ross«.

Serbarea ajunului anului nou 1867 în otelul »Național« (*Leopoldstadt*). Comitetul era: *G. Buliga*, *N. Dima*, *D. Corvin*, *G. Negruzzi*, *P. Rotariu*, *Il. Pușcariu*, *G. Diamandy*.

Serbarea ajunului anului nou 1870 în palatul »Schönborn« (*Josefstadt*). Pentru comitet *Ioane de Popp*, medicinist.

Balul român, la 9 Martie 1872, în otelul »Zum weissen Ross« (Leopoldstadt), cu scopul de a înființa un »Cabinet de lectură român« în Viena. Președinte: *B. G. Popovici* și *V. Bologna*. Patronat de doamnele: *Matilda Dumba*, *Maria de Filișanu*, *Helena de Marzeller*.

Balul român dela 27 Februarie 1875, în Grand Hotel. Președinte: *Dr. Hosanu*, casier: *Octavian Blasianu*, stud. med.

Balul român dela 15 Februarie 1881, în Musikvereins-Säle. La acest bal componistul *Franz Mair* a compus un vals: *Karpathen-Lieder*, *Walzer nach romänischen Motiven*, dedicat Patroneselor. Tot atunci o Polca francaise: »Je pense à toi« de *Eduard Strauss*, compus și dedicat comitetului. În fine o altă Polca francaise: »Ochi negri«, compus și dedicat patroneselor de *E. Sutor*.

Balul român dela 23 Februarie 1884, în Grand-Hotel. S'a cântat: *Rumänische Weisen* (nou) compus și dedicat de compozitorul român *Kneisel* Arhiducelui *Rainer*. Apoi Polca francaise (nou) »Cher ami« de *Eduard Strauss*, dedicat comitetului și un vals »Suspînul Carpaților« (nou) compus și dedicat Patroneselor de *G. Scheletti*.

*

Tot în toamna anului 1879 veni și bucovineanul *Ciprian Porumbescu* la Viena, pentru a urma la universitate, dar mai ales la conservatorul de muzică, după ce făcuse studiile teologice și filosofice mai întâi la Cernăuți (1875—1878). Dragostea deosebită pentru arta muzicală îl aduse la Viena și aici la conservator făcu studii foarte frumoase la profesorii *Krenn* și *Schlösser* — violină, contrabas, armonie și compoziție — obținând certificate foarte bune în primăvara anului 1881, când fu numit profesor de muzică la gimnaziul superior român »A. Șaguna« din Brașov.

Făcând repede cunoștință cu *Porumbescu* la societatea »România jună«, care pe atunci era în I. Sonnenfelsgasse, ne propuse, la cei ce cântam din vr'un instrument, să formăm un »cerc muzical«, un quartet. Noroc că eram mai mulți dela Năsăud, care cunoșteam vioara precum: *Victor Mihailaș*, *Aurel Moldovan*, *Sever Mureșian* și scriitorul acestor rânduri, apoi *Ion Pipoș* (viola), *Halip* (flaut). *Porumbescu* cânta la cello și astfel s'a realizat »cercul muzical«.

Dar se făcuse și un cor. Am cântat pe la ședințele societății și la alte ocaziuni.

S'a reprezentat și opereta lui, *Crai nou*, la o serbare, la care participară studenții și colonia română, în otelul »Victoria«, de pe Favoritenstrasse.

Exercițiile le făceam în localul societății și am învățat mai multe compoziții de ale lui, cu subiecte și muzică națională, melodii armonioase. O parte din poeziile și micile lui compoziții s'au tipărit și publicat sub titlul de: *Colecțiune de cântece studențești* în 1880 la Viena. Multe din aceste cântece s'au răspândit în lumea românească și se mai cântă și azi, cum este: »Imnul unirii«, »Tricolorul«.

În aproape toate poeziile compuse și melodiate de Porumbescu și publicate în a sa »*Colecțiune de cântece studențești*«, el se îndreaptă către tinerii universitari apelând la »*unirea în cugete și simțiri*«, la lupta pentru libertate, dreptate și adevăr, la iubirea, credința și jertfa pentru nație, pentru tricolorul nostru, cu bucurie să ne însoțim și în sfânta armonie viața să ni-o împodobim și să ni-o îndulcim.

Lui Victor Mihailaș, cu care Porumbescu era foarte bun prietin, i-a dedicat o compoziție: »*Marsul din pivnița Sf. Ștefan*« unde au petrecut adeseori, precum și în pivnița Dominicanilor.

Iată câteva din piesele ce am învățat pentru quartetul lui Porumbescu și pe care le mai posed și azi; 1. O arie variată română; 2. Un vals (?); 3. Alt vals (Galgenhumor); 4. Ilenuța (Polca francais); 5. Ochi albastrii (Blauäuglein, Polca mazur.); 6. »En miniature« (Polca repede) ș. a.

Bietul Porumbescu, atât de iubit de noi și în urmă de brașoveni, la cari muzica națională sub conducerea lui luase un frumos avânt, se stinse încă foarte tânăr, la 6 Iunie anul 1883, și a fost înmormântat în satul Stupca din Bucovina. Eu eram atunci în comitetul »României june« și am propus să-i trimitem o foarte frumoasă cunună — legată în două late benzi reprezentând tricolorul național însoțit de cel al Bucovinei — pentru a fi așezată pe mormântul iubitului și talentatului componist român, după cum el a cerut în poezia lui *Tricolorul*:

»Ear când fraților, m'oiu duce
Dela voi, de-a fi să mor,
Pe mormânt atunci să-mi puneți
Mândrul nostru *Tricolor*.«

Studentii români sărbătoriau zilele memorabile din istoria națională, în special 3/15 Mai. Aceasta zi noi o sărbătoriam într'o localitate din frumoasele împrejurimi ale Vienei s. ex. la Dornbach, Nussdorf, Liesing, Mödling, Vöslau sau Hütteldorf, în grădina vr'unui restaurant, ales de mai'nainte, așezat în vârful vr'unui deal, într'o admosferă mai curată și mai departe de ochii poliției, spre a-și putea da fiecare curs liber sentimentelor naționale. Amintesc că la orice ședință sau într'unire, care trebuia anunțată din vreme poliției, aceasta trimitea un comisar al ei, care știa și românește și acești comisari erau toți juriști și doctori în drept. Era un comisar Toma, român, în care studenții nu prea aveau încredere și ne era nesimpatic, deși nu ne-a făcut niciodată (pe cât îmi amintesc) nicio neplăcere. Intotdeauna dela astfel de comemorări trimiteam telegrame ziarelor românești din Ardeal, salutând pe luptătorii naționali din patrie. În anul 1884 am sărbătorit, într'un cerc mai restrâns aniversarea a o sută ani a revoluțiunei lui Horia, Cloșca și Crișan, ș. a.

*

Un vechiu desiderat al soc. »România jună«, publicarea unui așa zis *Almanah*, care se cuprindă lucrări de valoare, de cei mai buni scriitori români, s'a împlinit în anul 1883, când eram și eu în comitetul societății. Almanahul avea de scop o manifestare culturală, dar și un izvor de câștig pentru asigurarea existenței societății. Se alesese o comisie pentru înfăptuirea Almanahului, sub prezența doctorandului Const. Popasu. Grație lui Popasu publicația a reușit pe deplin, căci prin intermediul lui Titu Maiorescu (unchiul său) s'au primit lucrări chiar dela Carmen Sylva, apoi dela Titu Maiorescu, Vasile Alecsandri, P. S. Aurelian, Alex. Mocioni, Matilda Poni, Ion Sbiera, M. Eminescu, A. Naum, Ion Slavici, Ion Nenițescu, Ion Creangă, Iac. Negruzzi, N. Gane, A. D. Xenopol, Nic. Teclu, Ion Popescu (pedagog), D. C. Olănescu, Ștefan Velovan, Duiliu Zamfirescu. Și rezultatul material al Almanahului a fost favorabil, căci din 2000 exemplare tipărite s'au vândut vr'o 1800 și venitul a fost de peste 2000 florini. Un al doilea almanah a apărut în anul: 1888 cu aproape toți scriitorii din volumul I, afară de P. S. Aurelian, I. Creangă și Nic. Gane.

*

În afară de societatea »România jună«, un mănunchiu de 17 studenți dintre cei mai dornici de cultura românească am format un club deosebit pe care l-am botezat »*Arborele*«, întrunindu-ne în fiecare Duminică, după amiază, la unul din membrii clubului, mai adesea la *Enea Hodoș* și la *Ioan Paul*, acesta un înfocat junimist, căruia, la sfârșitul vieții (mort ca profesor la universitatea din Cluj, în anul 1928) i s'a împlinit dorința de a fi înmormântat în patria junimismului, la Iași — unde fusese mulți ani profesor la liceu, — deși de naștere era din regiunea Clujului. În întrunirile clubului citeam articole din »Convorbiri«, le discutam, făceam critici, se discutau mult chestiunile ce priviau etimologismul și fonetismul, etc., etc.

Încetul cu încetul devenisem și noi »junimiști literari«, cu trup și suflet, iar ca simbol extern mulți purtam pe atunci barbișon maioreștian. Studentul Iuliu Mera, mai târziu medic practic la Karlsbad, era într'adevăr cel mai veritabil maioreștian, prin frumoasa lui înfățișare, prin blândeța sa și prin eleganța în vorbire și în scriere. Unele povestiri ale lui s'au publicat în »Convorbirile literare« dela Iași. În politică însă eram liberali.

Influența »Convorbirilor« asupra ramurilor tânărului *Arbore* (fiecare membru purta și câte un nume reprezentând organele arborelui, ca: frunză, mugur, scoarță, măduvă, ș. a.), — a fost covârșitoare și de mare folos în viața noastră culturală de mai târziu.

În clubul nostru literar-cultural se citeau, se discutau și se criticau și »operatele«, lucrările, pe cari membrii clubului aveau să le citească în urmă în ședințele literare ale societății »România jună«, ca lucrări perfecte.

Și ca să vă arăt, între altele, ce influență au avut »Convorbirile literare« asupra noastră, a tinerilor studenți, citez aici trei lucrări, de-ale membrilor clubului, citite în cursul anului 1881/82, întâi în club și apoi la »România jună«:

1. *Despre scriitorii dela Junimea*, — caracteristică — de Iuliu Mera (medicinist), dela Arad.

2. *Literatura română înainte de 1860, Titu Maiorescu și direcția nouă critică în literatura română*, studiu de Solomon Haliță (student-litere), dela Năsăud (Nord-Estul Ardealului).

3. *Titu Maiorescu și poezia română*, studiu de Septimiu Albini (student-litere), din Sud-Vestul Ardealului.

Tot influenței »Convorbirilor« se datorește și publicarea celor două bogate volume literare amintite mai sus: »*Almanahul României june*« în anii 1883 și 1888.

Iată pe scurt influența »Convorbirilor literare« asupra cercului tinerilor studenți din Viena, în epoca aprigei lupte între așa ziii literați, cari se băteau, în ciudata lor limbă de atunci, cu morile de vânt și între direcția nouă, care lupta pentru revenirea la izvorul curat și fermecător al limbei poporului nostru.

În ce ne privește pe noi studenții, toate le făceam fără să fi urmat o universitate românească, fără să fi avut mentori, îndrumători, profesori universitari, ci »prin noi înșine«.

Cei 17 studenți, cari au format clubul »*Arborele*« au fost:

1. *Septimiu Albini (Mugur)* (în urmă profesor, publicist, Sibiu).
2. *Emil Codru-Drăgușanul (Rădăcină)* (medic, Sinaia).
3. *Dionisie Făgărășianu* (profesor la Brașov).
4. *Eugen Gribovici* (stud. silvic).
5. *Solomon Haliță (Scoarță)* (profesor, inspector școlar, prefect).
6. *Enea Hodoș* (profesor la Caransebeș).
7. *Iuliu Mera (Creangă)* (medic).
8. *Iuliu Moșil (Măduvă)* (profesor).
9. *Silvestru Moldovan* (profesor, publicist, Sibiu).
10. *Ion C. Panțu (Frunză)* (profesor la Brașov).
11. *Ion Paul (Trunchiu)* (profesor la Slatina, Iași, Cluj).
12. *Ștefan Petrovici* (advocat, Lugoj).
13. *Simion Pop* (inginer silvic la Domeniile Coroanei).
14. *Emilian Popovici* (inginer).
15. *Nicolae Popovici* (profesor de muzică la Brașov după moartea lui C. Porumbescu).
16. *Dumitru Ștefan* (advocat, Sibiu).
17. *Ciril Vulcan* (advocat, Reghinul-săsesc).

Clubul a durat cât timp acești membri au stat în Viena, în urmă s'a disolvat dela sine. Aproape toți acești membri s'au dovedit și în urmă în viața publică de oameni serioși și muncitori și au lucrat cu mare râvnă în deosebitele ramuri ale activității culturale românești. Aranjarea meetingului din Viena a Românilor memorandiști este în parte opera ideilor unora din acei tineri. Un lucru este cert, că studențimea română din Viena, niciodată nu a deviat dela calea dreaptă a drepturilor Neamului românesc. Intotdeauna, în armonie și conform cu dispozițiile conducerii Partidului național-român, a fost pentru cultivarea limbei și demnității

neamului până când va suna Ceasul și al *Unirii* politice a tuturor Românilor în vechile frontiere ale Daciei Traiane.

*

Unii dintre studenții români au făcut încercări de a forma o asociație internațională a tuturor studenților universitari și ale altor școli superioare din Viena, în vederea dezvoltării chestiunii naționale din monarhia austro-ungară și al unui viitor mai bun a fiecărei națiuni.

Intrunirile însă nu și-au ajuns scopul, probabil și din cauza intrigilor studenților maghiari și evrei. Era necesară o pregătire mai îndelungată și o stăruință mai energică. Totuși Românii au avut mai multe intruniri comune cu studenții italieni dela »*Circolo academico italiano*« din Viena, care a participat la mai multe ședințe și serbări de-ale noastre.

*

Studenți români, puțini de sigur, au urmat studii universitare în Viena chiar și în secolul al XVIII, dar mai ales în al XIX-lea. Știm însă prea puțin despre dânșii. Dela 1850 înainte avem date mai multe. Astfel găsim într'o broșură românească*) dela 1850 următorii studenți:

Alecsandru Papiu (Ilarian) jurist din Ardeal. *Petru Misiciu* jurist din Banat. *Nicolae Vasilco* jurist din Bucovina. *I. Hodoș Castorianu* jurist din Ardeal. *Ioan Rațiu* jurist din Ardeal. *Aprian Maronianu* jurist din Ardeal. *Ioan Șipotariu* jurist din Ardeal. *Ioan Maior* teolog abs. și jurist din Ardeal. *Vincentțiu Papinianu* jurist din Banat. *Basilii Pascu* medicinist din Ardeal. *Valid Perlea* medicinist din Ardeal. *Simion Georgianu* politehnică din Banat. *Ioa-chim Marcu* student pictură din Ungaria.

În anul 1852 *Simion Bărnățiu*, din Bocșa română, era jurist în anul al 4-lea al Universității din Viena. Conform certificatului medical dela 23 Septembrie 1852, emis de Doctorul August Ritter von Schüsser, îi se recomandă o climă mai caldă și plecă în Italia, pentru continuarea studiilor. Era atunci de 44 ani și suferia de podagră.

*) Carte către sânta adunare a diecesei române-unite din Transilvania, dela 18/30 Septembrie 1850 dela tinerimea studioasă din Viena.

Dar în Viena fusese chiar înainte de societățile mai sus amintite, încă cu începere din anul 1853, o *biblioteca* a teologilor români uniți, cari urmau la universitate și stăteau în seminarul dela biserica Sf. Barbara (pe lângă Posta centrală). La aceasta bibliotecă au contribuit d. d. Hurmusachi, Sion, Laurian, Cipariu și Maiorescu. Apoi George Chițu, tinerul, care în timpul studiilor sale la Viena a îmbogățit biblioteca cu diferite daruri. Toți teologii erau membri ordinari ai bibliotecii, ori ce alt student putea fi membru extraordinar. În 1856 bibliotecar era teologul George Marchiș. Prefect al studiilor era profesorul *Dr. Grigore Silași*. La începutul anului școlar 1861/2 teologii au înființat »*Societatea bisericească-literară a teologilor români din Viena*«. În 1862 erau 14 și în 1863 16 membri și Silași era conducătorul societății. Prin acest seminar, — care a fost înființat la 1774 de împărăteasa Maria Terezia pentru teologii de confesiunea gr.-cat. români și ruteni — au trecut mulți tineri, cari în urmă au devenit membri distinși ai clerului gr.-cat. român. La 1873 teologii români și ruteni din Ungaria, la ordinul guvernului unguresc, au fost trecuți la seminarul central catolic din B.-Pesta. În 1863 teologii din seminarul Sf. Barbara au tradus și publicat în limba română o foarte frumoasă lucrare, a cardinalului arhiepiscop de Westminster (Londra) Nicolae Wiseman, intitulată »*Fabiola, sau biserica catacombelor*« — un roman — o icoană din Roma străbună, din primele secole ale creștinătății, un șir de tipuri, de obiceiuri ale lumii păgâne în contrast cu ale creștinilor.

Lângă seminar era biserica Sf. Barbara, unde mergeau teologii români și aveau chiar un cor; preotul era *Dr. Gr. Silași* și cantorul *Ioan Ursu*.

Acest vechiu student pe care îl mai apucați încă în Viena, *Ioan Ursul* (Medvési), fu medicinist, absolvent din anul 1848 și pe la 1880 era cantor la biserica gr.-cat. românească Sf. Barbara.

Ioan Ursu s'a născut în comuna *Cața*, de lângă Draos (Scaunul Cohalmului) din Ardeal. A învățat gimnasiul la călugării din Odorheiul-săcuiesc, ¹care i-au maghiarizat numele în Medvési. Urmând medicina la Viena nu a continuat studiile ca să fie promovat doctor în medicină, din cauza sărăciei, și primind postul de cantor fiind că avea salariu, a rămas aici, pe lângă fostul rector

al seminarului teologic românesc de pe lângă Universitatea din Viena, *Dr. Grigore Silași*, numit mai târziu profesor de limba română la noua Universitate din Cluj.

Ursu a fost un mare sprijinitor și îndreptător al junimei române din Viena, și a fost întotdeauna respectat de toți, pentru nobleța inimei sale și pentru sfaturile ce le da, el fiind un adevărat *mentor* al tinerimei studioase. (După o notiță de Ioachim Mureșian din Năsăud din anul 1882 în biblioteca Muzeului năsăudean.)

Studentii teologi membri ai Societății bisericești literare erau în anii 1862 și 1863 următorii:

Ardeleanu Ioan; Bulcu Simion; Cetățianu Ioan, bibliotecar în 1862; Crișanu Vasile, bibliotecar în 1863; Faragó Dumitru, președinte în 1863; Ghețe Vasile; Hossu Alexe, cassar în 1862; Laslo Ioan; Lazar Gavrilă, cassar în 1863; Moldovan Nicolae; Papiu Ioan, notar în 1863; Piscoreanu Vasile; Pop Macsim; Popfiu Iustin, notar în 1862; Rațiu Ioan; Rațiu Vasile; Serbu Grigore; Solomon Nicolae, președinte în 1862; Telescu George.

*

Noi mergeam și la biserica Sf. Barbara, câteodată, dar serviciul divin se făcea atunci în limba ruteană, fiindcă teologii erau acumă numai ruteni din Galiția, cari erau greco-catolici.

Mergeam și la biserica »grecească« (de pe Fleischmarkt).

Încă în anul 1787 Impăratul Iosif al II-lea a îngăduit creștinilor ortodoxi (români și greci) din Viena să-și slujască liturgia într'o clădire a contelui Stockhammer, în care mai târziu s'a deschis și o școală pentru colonia grecească — adică macedo-română și românii din monarhia austriacă. *Baronul Sina*, macedo-român, dar atunci cetățean austriac, a dat apoi la 1858 sumele necesare pentru transformarea fațadei clădirii, facerea turnului și decorațiunea cea bogată din interior. Interiorul splendid, tâmpla minunată, totul în stil bizantin, lucrute după planurile arhitectului *Hansen*, iar zugrăveala de deosebiți profesori. Cheltuielile transformării s'au ridicat la 70.000 florini, dați de Sina.

Pentru menținerea caracterului românesc s'au dat multe lupte cu grecii... deși de drept biserica era a macedo-românilor.

*

Noi cei ieșiți din Școalele Năsăudului, unde ne-am cules prețioase cunoștințe din istoria și cultura românească, găsin-du-ne deodată într'un mare oraș european, capitala unui mare imperiu, am căutat să vedem și să cercetăm tot ce putea fi de folos pentru cultura superioară a unui om. În afară de cursurile ce le urmam, convenirea cu colegii români din deosebite provincii românești, de diferite culturi și caractere, și cu studenți de alte neamuri, ne deschidea zilnic noi orizonturi. Ca fiecare student german, am început și noi să citim și să ne cumpărăm scriitorii clasici germani, din ieftinele dar completele ediții ale lui Reclam. Și astfel am citit pe *Goethe*, *Schiller*, *Lessing* și *Hauff*, apoi pe *Fichte* (Reden an die deutsche Nation), *Peter Rosegger* (*Werke* și *Heimgarten*), *Knigge* (*Umgang mit Menschen*) și ne-am cumpărat enciclopedia: *Meyer* sau *Brockhaus Conversations-Lexikon* și *Jean Paul* (*Quintus Fixlein* și *Flegeljahre*). Din literatura franceză am citit mai întâi pe *Moliere* și *Racine*, apoi *Michelet* (femeia) în traducere germană și fiindcă tocmai atunci apărură un roman a lui *Zola*, anume *Nana*, am început a-l citi, dar după ce am citit vr'o zece pagini l'am aruncat în foc, scârbindu-mă de felul de a scrie al acestui jidan, din care m'am încredințat că scopul este răspândirea depravării în public. N'am mai citit în viața mea nimic de *Zola*, pe care-l detest din toată inima.

În schimb citeam cu lăcomie *Revue des deux mondes*. Din literatura engleză mi-am cumpărat operele lui *Shakespeare*, în traducere germană precum și ale lui *S. Smiles*: *Self-help*, *Character*, cărți cari au avut mare influență reformatoare a caracterului tinerilor și din alte țări europene. Fiindcă literatura rusească era atunci în mare modă, toți citeam cu lăcomie pe: *Turgenev*, *Dostojewsky*, *Puskin*, *Lermontoff* și *Gogol*. Apoi am citit câteva din operele lui *Darwin*, *Macrobioțica de Hufeland* în limba germană, căci cea în traducere românească de Dr. Paul Vasici, de prin anii 1842, o citisem în Năsăud.

În cafenele citeam afară de reviste germane, cum erau *Gartenlaube* (recomandată studenților de un profesor universitar de zoologie), *Ueber Land und Meer* — aceste două cunoscute din Năsăud — apoi *Leipziger Illustrierte Zeitung*, *Illustration*, *Illustrazione italiana*, *Ilustracion espagnuola y americana*. Revista umo-

ristică *Kikeriki* (vienesă) era mai ales gustată pentru minunatele glume și ilustrațiuni politice și cele relative la ovrei. Altele »umoristice«, jidovești, erau pline de pornografii pentru »educarea« demoralizatoare a creștinilor.

În cafenele era o adevărată viață culturală, erau veritabile case de citire. În cele mai mari se găseau toate jurnalele și revistele, care apăreau în Viena și cele mai însemnate ziare din provincie și din străinătate. Cafenelele au jucat întotdeauna un mare rol în viața culturală și literară, ca și în cea politică și era locul cel mai plăcut de întâlnire a tuturor claselor populației.

Obicinuitele noastre cafenele erau: a lui *Meissner* de pe *Allee-gasse*, *Höller* de pe *Wiednerhauptstrasse*, *Vindobona* și mai târziu *Arkadencaffee* din apropierea bisericii votive, *Caffee Schlössel* vis-a-vis de Marele spital de pe *Alserstrasse*. Din când în când la *Café de l'Opera*, unde profesorul Teclu juca zilnic, între 2—3, biliard, și la *Cafe Central* de pe *Herrengasse*, unde găseam cele mai multe ziare și reviste europene. Rar la cafeneaua *Casa Piccola* de pe *Mariahilferstrasse* și ca curiozitate la *Cafeneaua Gabesam*, pe aceeași stradă; o vizitam căci se spunea, că aceasta ar fi fost prima cafenea din Viena, ale cărei origini ar fi de la 1683 când cu încunjurarea Vienei de Turci.

*

Un eveniment plăcut s'a întâmplat în viața studenților în anul 1883, când tragedia *Agatha Bârsescu* debută la *Burgtheater* în piesa »Des Meeres und der Liebe Wellen«, fiind apoi angajată definitiv de teatru curții imperiale, unde rămase 7 ani. În seara debutului, la 22 Noemvrie 1883, după reprezentația pe deplin reușită, noi studenții universitari români și colonia română din Viena i-am dat un banchet, urmat de dans în Hotelul »*Goldenes Lamm*« (*Leopoldstadt*), petrecând foarte frumos până în zorii zilei.

*

Dintre intelectualii români cei mai de seamă, care trăiau în timpul nostru în Viena, trebuie să amintesc, cu toată venerația, pe savantul profesor *Nicolae Teclu*, distins chimist și membru al Academiei Române. Teclu s'a născut la Brașov în 1839, urmă

gimnaziul acolo și la Viena, apoi ingineria la Viena și arhitectura la München și Berlin. Fiind mare gimnastic, pe când studia la München fu numit »Turnwart« (o funcție de stat) peste toate școalele din acest oraș. Tot aci prin dibăcia sa reușise să înființeze întâia societate de gimnastică în Bavaria, numită »Turnerbund« și se distinse la câteva congrese de gimnastică câștigând primele premii. În 1863/64 petrecând câțva timp acasă în Brașov introduse pentru întâiaș dată cursuri de gimnastică la gimnaziul românesc de acolo. Tot atunci înființă, cu alți câțiva buni români »Reuniunea de gimnastică și cântări«. Trecând în 1869 în vechiul Regat și negăsind teren pentru aplicarea studiilor de arhitectură se înapoia iarăși la Viena. Acuma schimbă direcția studiilor sale și urmă studiul chimiei, pe care terminându-l, încercă din nou să-și pună cunoștințele sale în serviciul neamului românesc din vechiul regat. Dar nici de astă dată nu găsi teren prielnic pentru întemeierea marilor industrii. Se înapoie la Viena, unde fu numit profesor de chimie la Academia de comerț și docent de chimia colorilor la Academia de arte frumoase. Apoi fu chimist la monețaria statului și mai târziu la imprimeria statului austriac. Viața lui științifică a fost foarte bogată și în liniștea frumosului său laborator dela Academia de comerț, a deslegat multe probleme științifice, câștigându-și un renume mondial.

Lucrările lui (peste 60 la număr) se rapoartă la hârtie, la flacăra ș. a. El a corectat becul Bunsen, pentru a produce o temperatură foarte mare, așa că *becul Teclu* s'a introdus apoi în toate laboratoarele chimice din lume. Teclu s'a ocupat și cu principiile de a realiza posibilitatea navigațiunei în aer (1894). A decedat în Iulie 1916 în Viena. Teclu a fost un mare naționalist și o foarte frumoasă pildă pentru tineretul universitar din Viena și de oriunde.*)

*

În cercul »României june« din Viena s'a fortificat sentimentul național al marelui român care a fost *Aurel C. Popovici*, bănațan, născut în Lugoj (1863) și studia medicina. În nenumăratele discu-

*) A se vedea mai pe larg broșura mea: A 70-a aniversare a nașterii chimistului român Nicolae Teclu, 1939—1909. București, 1909. Ed. Institut. arte grafice C. Sfetea.

țiuni ce se întindeau între noi la societate sau în ședințele societății s'au atins și cristalizat încetul cu încetul atâtea chestiuni culturale, dar mai ales politice-naționale, cari în urmă au luat forme mai concrete.

Popovici a fost absorbit de suferințele neamului pentru a cărui salvare s'a dedicat cu trup, cu suflet, întreaga lui viață. Mai târziu a continuat la Graz și studiile politice. Din lucrările lui mai de seamă notez: »*Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*«. Replica tinerimei academice române din Transilvania și Ungaria (Sibiu 1892) la »*Răspunsul*« dat de tinerimea academică maghiară la »*Memoriu studenților universitari din România*«. Acea publicațiune (Replica) s'a tipărit în 21.000 exemplare în limbile: română, franceză, italiană și germană. Pentru Replica, Popovici a fost osândit de Curtea cu jurați din Cluj (în 1893), la 4 ani închisoare și 500 fl. amendă, iar Nicolae Roman la 1 an și 300 fl., ca răspânditori ai publicației. Atunci se refugiază la București, unde fu profesor și publicist. Aci publică »*Liga română*«, apoi scoase ziarul naționalist »*România jună*« (pela 1900) nume dat în onoarea societății studențești cu acelaș nume din Viena, unde Popovici a început luptele naționale. Mai târziu publică voluminoasa carte »*Gross Oesterreich*«, în care se preconiza federalizarea statelor Austriei. Importante sunt articolele publicate de dânsul în »*Semăntorul*« din București, precum și alte publicații. Înaintea războiului mondial a publicat vr'o câțiva ani ziarul »*Gross Oesterreich*« la Viena, la care a colaborat și Alex. Vaida-Voevod și un mare filoromân Ludovic Schwennhagen, chemat anume de Popovici și care încă de pe la 1886 s'a dedicat chestiunii naționale române din Ungaria, scriind multe articole în marea presă germană, mai ales în »*Kreuzzeitung*« din Berlin. Schwennhagen a asistat ca corespondent și la »Procesul Memorandului« în Cluj—(1894) —având la dispoziție 4 mari ziare germane, în urmă a trecut la București pentru câteva luni. Concursul lui la ziarul »*Gross Oesterreich*« a fost foarte prețios. Popovici era în strânse legături cu f. Arhiduce Ferdinand. Amicul nostru Aurel a murit prea de timpuriu, în timpul războiului Unirii, în Elveția, spre mare pagubă a neamului românesc.

*

Intr'un an, pe când eram membru în comitet, s'au prezentat — la începutul anului școlar — doi studenți mosaici din România, pentru a se înscrie ca membri. Eu care eram însărcinat cu înscrierea de membri, i-am refuzat pe motiv că nu sunt români. Au intervenit la comitet, care deasemenea i-a refuzat, — căci noi țineam foarte mult ca societatea noastră să fie curată, neamestecată cu Evrei.

Intr'alt an 1884 Octomvrie am citit pe tabla neagră a universității o convocare în limba română a unui grup de studenți, cari chemau studențimea română la o întrunire pentru a forma o societate studențească, care să se numiască: »*Tinerimea română*«. Noi, Români, ne-am mirat de o astfel de convocare, bineștiind că Români n'au nevoie de o altă societate românească, căci soc. »*România jună*« mergea foarte bine și era deplină înțelegere între noi. Am aflat însă îndată că cei ce voiau să facă societatea susamintită, nu erau Români, ci Evrei din România. A se înființa însă o societate »*Tinerimea română*« de străini, noi nu o puteam tolera cu nici un preț. Ne-am prezentat deci un număr foarte mare de studenți, veritabili români, în cap cu seniorul nostru Dr. Sterie Ciurcu, la această adunare, unde am găsit mai mulți tineri Evrei, cari ne-au primit de altmintea bine, deși poate nu se așteptau la noi. Ne-am așezat — după ce ne-am făcut formalitățile de recomandare — la masa cea lungă a sălii restaurantului, tot câte un român și câte unul de ai lor. Unul de ai lor a deschis întrunirea cu un discurs în care își exprima sentimentele românești... foarte sărbătorească a fost aceasta spovedanie, plină de fanfaronadă, a strănepoșilor lui Iuda, deveniți deodată Români.

Au citit apoi statutele aprobate de locotenența țării, cu data de 6 Mai 1884. În statute era prevăzut ca să nu poată intra cu ușurătate un suflet românesc în »*Societatea tinerimei academice române*« din Viena, decât numai fiind recomandat de doi membri de ai lor (ovrei) și și în acest caz numai dacă nu va avea contra nici baremi un singur membru din comitetul lor (jidănesc). Mai prevedeau statutele că vor da baluri, concerte, usurpând¹ numele de român, publicul românesc fiind indus în rătăcire. În urmă Sterie Ciurcu le-a răspuns și declarat pur și simplu că noi nu vom tolera ca societatea lor să poarte numele de »*Tinerimea română*«,

sub nici-o condiție nu vom permite un astfel de titlu. Pot să-și aleagă titlul de »Tinerimea evreiască«, dar nu românească. S'a protestat de Evrei, spunând că ei sunt Români, că au făcut armata română, etc.; noi însă la urmă i-am majorizat: ei au trebuit să părăsească localul angajat de ei și noi în urmă am petrecut până la ore înaintate, sărbătorind biruința noastră. Dar nici »Societatea tinerimei academice române«, nu s'a înființat vreodată la universitate sau la o altă școală superioară din Viena. Iată numele acestei tinerimi: *Zuckermann, Herschkovisch, Grünberg, Ornstein* (romanizat: Nestorian, sau se pare compus și din schimbarea pozițiunii literilor în cuvântul Ornstein), *Nathan Ochs, Kaufmann, Wolf* (romanizat Lupescu), *Fuchs, Olivenbaum* (se numia Ollivier), *Popper, Margulies* și alții cu astfel de nume.

Dealtădată eram bolnav în »Spitalul general« din Viena, *secția studentească* (unde studenții aveau totul gratuit: doctorii, căutarea, întreținerea, dacă te înscriai ca membru în »Societatea studenților bolnavi«, taxa 2 florini anual). Într'o zi vine bolnav un nou student. Făcând cunoștință dânsul spunea că e Român din România, numele lui: Löbl; delă Galați și studia »germanistica« la universitate. Din discuțiile urmate uneori aprinse, »Românul Löbl delă Galați« îmi tăgăduia mie, Român din Ardeal, fiu de popă românesc, calitatea de Român, numindu-mă Ungur. El susținea mereu cu toată energia că este Român, că »a făcut armata«, că e născut în România, etc. Eu firește am protestat că nu »Löbl« poate fi român, — cel mult poate fi Evreu din România, etc. Dar discuțiile se urmău zilnic, tot mai aprinse, până când odată, scoțindu-l din pepeni, a declarat pur și simplu că este »Izraelit«, Evreu naționalist, sionist.

Pe vremea aceea Evreul vienez *Teodor Herzl*, întemeietorul și părintele sionismului, concepușe ideea de a întruni pe Evreii risipiți în lume într'o singură națiune și făcea mare propagandă pentru această idee printre studențimea evreiască și printre norodul jidovesc. Spre acest scop, la 1897, convoacă primul congres sionist în Elveția, la Basel, la care au participat 204 reprezentanți ai Evreimei cu idei sioniste din întreaga lume.

Țara națiunii evrești are să fie, firește, Palestina. Herzl a publicat o broșură în limba germană: »Statul evreilor« (*Judenstaat*), în care-și expunea ideile sale asupra acestei chestiuni. Cel mai

înflăcărat adept a lui Herzl era celalalt Evreu Max Nordau, dela Paris și alți evrei cu »nume«, cari lucrau pentru interesele Evreimii în deosebite orașe și țări.

În fine »Românul« Löbl dela Galați mi-a declarat că Evreii trebuie să-și ajungă scopurile lor în lume, trebuie să le vie Mesia politic al lor, pe care-l așteaptă, ca »poporul ales« să stăpânească tot pământul și toate neamurile.

Și iată ce spunea Löbl despre această stăpânire: »Noi, Evreii, țintim să avem *presă și capitalurile lumii* în mâna noastră. Avem și până acuma foarte multe jurnale din toate țările în mâinile noastre. Avem și foarte multe capitaluri, cu cari lucrăm în deosebite moduri asupra creștinilor. Când ne vom întări bine, vom dicta și în *Parlamentele statelor* în care și avem mulți deputați devotați nouă. Prin bani vom avea în viitor și mai mulți, vom avea cu timpul majorități și pe ceilalți deputați creștini îi vom plăti bine cu bani. Și atunci vom dicta cum vom voi noi în fiecare țară și prin urmare peste tot pământul, atunci Mesia va fi sosit pentru noi«.

Înțelegeți, Români, cuprinsul acestor cuvinte?

Era foarte rău cătrănit d. Löbl, în urma violentelor discuții ce am avut atunci cu dânsul, de i-au scăpat aceste grave cuvinte, el care era unul din cei mai devotați adepți a lui Herzl, Nordau, etc. De atunci au trecut aproape 50 de ani (scriu aceste în 1933): sionismul a luat mare avânt, în multe parlamente (ca în Austria, Ungaria, Franța, Anglia, Italia, chiar în Germania) numărul deputaților evrei a crescut încet și pe tăcute, în multe state *civilizate, cu idei înaintate (?)* (noi le numim evreești) au fost și sunt mulți oameni politici și chiar miniștri evrei, cari lucrează pentru neamul lor, (și contra noastră a Românilor sau a creștinilor naivi și cu idei... înaintate). În fine își au în multe țări deputați plătiți bine de ei, pentru a le face interesele. Și la noi presa este aproape întreagă plină de Evrei, cari lucrează pentru desorganizarea și demoralizarea creștinilor, prin fel de fel de mijloace și prin aparatul socialismului (tot de origină evreiască), evoluționat azi la comunism, —¹ bagă¹ zizanie între noi, cei ignoranți de metodele lor viclene și perfide. Ei caută a ne sărăci poporul, după ce a stricat boierimea, a ne alcooliza și ruina prin cămătării colosale țărănimea, a ne schimba constituția prin oamenii lor din țările

»civilizate« ale Europei, în fine vreau să ne sdruncine statul și neamul — acești dușmani ascunși ai creștinilor și al nostru. *)

*

Viața într'o localitate mică, așezată în mijlocul câmpiilor, străbătute de vălcele și râuri în apropiere de dealuri cu fel de fel de plantații și păduri, pe lângă aerul curat și sănătos, îți dă prilej de a cunoaște viața poporului, obiceiurile lui, agricultura cu ramurile ei, ființele ce trăesc în natură și alte lucruri pe cari omul trăind în orașele mari nu le poate avea, — aici simți libertatea și ți-se deschide un mare orizont.

Dar mare este norocul pentru un tânăr să poată studia apoi într'un oraș mare de înaltă cultură, unde întâlnești noi lucruri, altele cu desăvârșire ca cele dela țară, cari îți completează cunoștințele. Pentru noi, Români, cu resurse așa de restrânse și cu mijloace mici a fost o fericire, că părinții și străbunii noștri cu dragoste de neam au înființat numeroase fundațiuni, cu ajutorul cărora tineretul român s'a putut ridica la o cultură mai înaltă. Binecuvântată să fie memoria acelor mari binefăcători!

Aici în Viena, în afară de școli, am avut fericita ocazie să vedem biserici splendide, opere de arhitectură grandioase, galerii de pictură și sculptură, muzee de arte, de științe naturale, de industrie, de etnografie; biblioteci bogate, institute științifice, artistice și de cultură, teatre, operă, localuri de muzică, concerte, expoziții de tot felul, palatul imperial cu tezaurul de petre scumpe și alte nespuse bogății, arhivele imperiale, parcuri și grădini minunate publice și particulare, cimitire, toate cu gust și artistic aranjate, toate aceste văzute, vizitate mereu, studiate îți îmbogățesc mintea și cunoștințele, te ridică în sfere mai înalte, te entusiasmează și-ți dau îndemn ca și tu să te năzuești a face ceva pentru neamul tău, așa de mult rămas înapoia națiilor din apus, cari s'au putut desvolta la o cultură superioară încă pe când noi sufeream și eram în lupte cu tot felul de dușmani și păziam granițele aici, pentru ca acele nații europene să se poată desvolta și cultiva.

Aici am învățat mai întâi a pricepe și aprecia arta prin vizitarea foarte deasă a galeriei de tablouri dela Belvedere — în apro-

*) Aceste pasaje relative la Evrei, le-am publicat și în ziarul »Neamul românesc«. Anul XI. Nr. 12 dela 20 Martie 1916, pag. 5, sub titlul: »Studentii români de religie mosaică«.

pierea căreia locuiam în primul an. În toate Duminicile — în timpul toamnei și a iernii — eram acolo ceasuri întregi.

Frumusețile Vienei, cu toate comorile arătate mai sus, cu perfecta curățenie al uriașului oraș, cu ordinea și omenia ce domnia pretutindeni — ne-au dat ocazii să învățăm mereu tot ce era bun și de folos în viață.

Și toate acestea, dimpreună cu minunatele împrejurimi ale Vienei, cum nu le are nici o capitală din lume, fac să-ți amintești cu cea mai mare plăcere versul vienez:

»S giebt nur a Kaiserstadt,
's giebt nur a Wien
dort muss es prächtig sein
dort möcht' ich hin!«

Una-i Viena imperială
Ce'n lume n'are egală,
Acolo să petrec, mereu doresc,
Acolo aș vrea să trăiesc.

Poezii studențești

Vechea noastră gardă

Ce scânteie deodată
Din noaptea înstelată,
Atât de viu,
Cu luciul roșu auriu?
Ce trece'n fundul zării,
Ca negura'nserării,
Sumeți pășind
Cu viers vioi cântând?

E vechea noastră gardă.

Cine'ntârzie adese
La încărcate mese,
La chef și vin.
Golind pocalul plin?
Și'nfruntă vijelie
Și-a zeilor urgie,
Mereu vioiși,
Cu foc și curajoși?

E vechea noastră gardă.

A cântecului culme
Cine-o atinse 'n lume?
Și-al cui cuvânt
E sfânt pân' la mormânt?
Cine pentru onoare
Și pentru țară moare,
Purtând cu drag
Al gardei mândru steag?
A noastră veche gardă!

Poezia aceasta originală este compusă de Mefisto (= porecla lui Ciprian Porumbescu) în limba germană, intitulată: »Zur Erinnerung an die »Alte Garde«, — în românește tradusă de studentul Nicu Dracinschi (bucovinean). Textul german se află trecut și în Comersbuch-ul studenților germani din Viena. (Vezi Monografia istorică a societății academice social-literare »România jună«, din Viena (1871—1911) de I. Gramadă. Arad. 1912, pag. 78. — Vechea gardă era: *Porumbescu, Victor Mihailaș, Aurel Moldovan, Vas. P. Sângeorghean* (acești 3 din urmă grăniceri năsăudeni), *I. Pipoș, Vasile Halip*, ș. a. câțiva, *Mali* (cadet, văr cu Porumbescu).

Viața de student

Frumoasă-i viața de student
Plăcută, dragostoasă!
Ne bucurăm de-amuzament,
Fripturi și spirituoase.

Azi toți avem un trai ca'n rai,
Măine? nici pâine, nici mălai!

O! ierum, ierum, ierum,
O! quae mutatio rerum!

Azi ne-arătăm galanți, în frac,
Cu clac și-albă cravată,
Mănuși glase, ghete de lac
La bal și la serată!

Dar vai! sermanul tineret
Măini totul pune amanet!

O! ierum, ierum, ierum,
O! quae mutatio rerum!

În cafenea ne'nveselim
Cu cărți, biliard, jurnale,
Și-apoi în Grand-Hotel prânzim
Și'ntralte mari locale.

Dar mâine noi ne bucurăm,
La *Mensa* dacă mai mâncăm.

O! ierum, ierum, ierum,
O! quae mutatio rerum!

Și la sfârșit un compliment:

În »România jună«
Noi discutăm ca'n parlament —
Metodă foarte bună!

Dar să vă spun și-un adevăr:
C'adese ne-apucăm de păr!

O! ierum, ierum, ierum,
O! quae mutatio rerum!

Poezia aceasta este de O. Blasian prin 1876, medicinist, care fiind promovat Doctor în medicină »sub auspiciis Imperatoris« (diploma »magna cum laude«) — trecu în vechiul Regat. Medic primar al jud. R. Sărat, apoi primar al orașului, deputat în 1892, inspector gen. serv. san. Poezia s'a publicat în *Urzica*, revistă umoristică litograf. a soc. »România jună«, înființată în 1874. (Vezi: Monogr. ist. a soc. »România jună« de I. Grămadă pag. 123.)

Papa și Sultanul

Intr'un vestit măreț palat
Trăiește Papa cel bogat,
Trăiește Papa cel divin
Gustând din cel mai strajnic vin.

Așa Papă-ași vrea să fiu,
Numai cu vin să mă țin,
Dar nu, n'aș vrea ca să fiu papă,
Căci el nu pupă nici o fată.

Dar n'aș vrea să fiu nici Sultan,
Căci el să ține de Coran,
El nu bea nici un strop de vin.
Ah! fraților ce mare chin.

Sultanul cât e pe pământ,
El se răsfăță'ntre femei și cânt.
Sultan aș vrea să mă numesc
Și'ntre femei să tot trăiesc.

Turnați băieți, turnați-mi vin
Ca să fiu Papă și sa 'nchin.
Guriță dați-mi fetelor
Să fiu Sultan până-ce mor.

Dar nu știu cum aș face-un plan
Să fiu și Papă și Sultan,
Căci e-un deliciu, frații mei,
Să ai și fete și să bei.

Din un manuscris din »Muzeul năsăudean«. Poezia este probabil localizată de Ioachim Mureșian — fost student pe la 1855—58 în Viena, după originalul german.

| | | * |

Vreau să amintesc aici pe aproape toți studenții români, membri ai societății »România jună«, cu cari am convenit, am trăit și am petrecut în cea mai bună înțelegere în tot timpul cât

am stat împreună în Viena și cu cei mai mulți am încheiat prietenii durabile în viață. Arăt totodată și ce a devenit în urmă fiecare în viața publică.

La urmă alătur o listă a studenților români grăniceri născuți, cari au urmat studiile în Viena, cu stipendii din fondurile grănicerești, în diferiți ani.

Studenți români în Viena din timpul meu

Albini Septimie 1882/83, profesor, Sibiu; Baiulescu G. 1880, medic, Brașov; Bârseanu Andrei 1880/85, profesor, Brașov; Bologna Vasile 1885/86, profesor, Sibiu; Bonfiniu Oct. 1880/81, profesor, Blaj; Brăescu Gheorghe 1882/83, medic, România; Brătianu Dumitru 1882/83, inginer, Ploești; Beu Ilie 1884/85, medic, Sibiu; Bodea Izidor 1885/86, medic, Cernăuți; Cloaje Ion 1880, medic, Ploești; Crăciunel I. 1880; Ciurcu Sterie 1880/85, medic, Viena; Codru Drăgușan Emil 1880/81, medic, Sinaia; Cuparescu Ion 1880/81, medic, Viena-Cluj; Cupșa Aurel 1880/81, ing., Galați; Capșa Aurel 1882, medic, România; Dămian Vasile 1880/81, profesor, Brad; Demian Aurel 1880/81, medic, Arad; Dobreanu Gavrilă 1880/81, medic, R.-Sărat, Dobrin Gh. 1882/83, adv., Lugoj; Doctor Emanoil 1882/83, medic, Viena; Diaconu Aurel 1883/84, inginer, Târgu-Jiu-Iimișoara; Drăghici Augustin 1885/86, medic, Ardeal; Făgărășanu Dionisie 1880/81, profesor, Brașov; Flondor Cav. Tudor și Flondor Cav. Ion 1885/86, Bucovina; Grecu Iuliu 1884/85, medic, București; Gerendi-Grindeanu Titu 1880/81, chimist, București; German Pompei 1882/83, medic, Ardeal; Gherghel Ilie 1882/83, profesor, București; Goilav A. Dion. 1885/86, medic, România; Goldiș Vasile 1882/83, profesor, Arad; Gribovici Eugen 1882/83, silvicultor, Bucovina; Grigorovici Aurel 1882/83, medic, Bucovina; Guguian Ion 1885/86, inginer silvic, București; Hodoș Enea 1880/81, profesor, Caransebeș; Isopescu Vișarion 1882/83, proprietar, Bucovina; Luța Ion 1882/83, jurist, Bucovina; Mera, Iuliu 1882/83, medic, Karlsbad; Moldovan Silvestru 1882/83, profesor, ziarist, Sibiu; Maxim Nicolae 1883/84, inginer C. F. R. România; Moga I. 1883/84, medic, Sibiu; Munteanu Ion 1884/85, farmacist, România; Nicola Enea 1883/84, medic, Alba-Iulia; Onciu Aurel caval. 1855/86, jurist, Bucovina;

Onciu Dumitru 1880/81, profesor univ., București; Onciu Grigore 1882/83, medic, Bucovina; Olariu Sebastian 1885/86, profesor, Blaj; Panțu C. Ion 1880/81, profesor, Brașov; Papanicol E. 1882, România; Paul Ion 1880/81, profesor, Iași și Cluj univers.; Pascu Radu 1880/81, ing. inspector, București; Petrovici Ștefan 1880/81, avocat, Lugoj; Popazu Const. 1880/81, medic, Caransebeș; Pop Alexandru 1881, medic, Blaj; Pop Albin 1880/81, medic, Austria; Pop Gheorghe 1880/81, chimist, București; Pop Aurel 1882/83 †; Pop Niculița 1882/83, medic, Brăila; Pop Ștefan Cicio 1882/83, avocat, Ministru; Popa Alexandru 1882/83, medic, Viena; Popovici C. Aurel 1884/85, profesor, București; Popovici Dumitru 1884/85, medic, București; Popovici Emilian 1880/81, ing., Galați; Popovici Gheorghe 1884/85, tehnic; Procopian Aurel 1880/81, botanist, București; Puhaciu Dumitru 1880/81, medic, Bucovina; Rădulescu Const. 1880/81, medic, București; Rațiu Teofil 1881/82, inginer C. F. R., România; Roman Cornel 1880/81, chimist, București; Roșca Gheorghe 1882/83, medic, Viena; Simionovici Eus. 1880/81, jurist, magistrat, Bucovina; Simionovici V. 1881/82, pictor, profesor, Bucovina; Sotir Vladimir 1881/82, chimist, București; Span Petru 1884/85, profesor, Sibiu; Stănilă Ilie 1880/81, medic jud., Sibiu; Stârcea baron de Ion 1885/86, jurist, Bucovina; Ștefan Dumitru 1881, avocat, Sibiu; Stolojan Gh. 1885/86, avocat, Tg.-Jiu; Șuluț Aurel 1880/81, profesor, Ploești; Șuluț Flaviu 1881/82, inginer, Ardeal; Țăranu B. I. 1881/82, medic, România; Telescu I. Val. 1883/84, medic, Arad; Tuducescu Alex. 1882/83, funcționar comercial, București; Turcu Iosif 1883/84, medic, Viena; Vișinevschi Mihai 1882/83, medic, Basarabia; Voileanu Matei 1880/81, profesor seminar, Sibiu; Voina V. 1880/81, protopop, Brașov; Vulcan Ciril 1882/83, avocat, Reginal-Săs.; Zotta Eugen 1882/83, tehnic, Bucovina.

**Studenti grăniceri năsăudeni, cari au urmat studiile
universitare în Viena între anii 1856–1885, cu stipendii
din fondurile grănicerești**

Alexi P. Artemiu (Sângeorz) 1872, profesor, Năsăud; Bejan Francisc, profesor, Ploești; Bodiu Ștefan (Mocod) 1875, profesor, Turnu-Severin; Candale Alexa (Poiana) 1875, inginer silvic, Mălini;

Documente bisericesti*)

Ștefan Buzila

Nr. 93. 6 Mai 1838. La toți Domnii preoți. După preînăltele orânduielei îndată după s. Paști se începe învățătura creștinească cu tineretul poporan, care n'a umblat la școală și care a ieșit din școala cea repețitoare de tot și încă nu-i armat și majoren adecă de 24 ani, parte bărbătească și femeiască. Aceasta învățatură creștinească trebuie să o facă persoana preoțască și nimeni altul și se întinde peste toate Dominecile până la 1 Noemvrie ce dă frigu. La aceasta învățatură nu se pot sili pruncii ceice umblă în școală, nici cei din școala repețitorie. Drept aceea ceace și mai înainte vi s'au spus, acum din nou vi se spune, că aceasta învățatură să o țineți și să o faceți în modul următor adecă cu puțin înainte de 2 ceasuri după amiază fătu să tragă clopotul un restâmp bun, cav'o 10 minute, în care vreme tineretul îndatorit la învățatură creștinească are a se strânge în biserică în tindă feciorii și în cealaltă fetele, apoi punct la 2 ceasuri începe preotul anumita învățatură, la care fătu trebuie să stea de față deoparte, ca să pândească starea tineretului subț învățatură, despre alta că la 3 fătaie pe 3 iarăș să tragă clopotul singur spre adunarea poporului, care încă înainte de 3 din tot locul poate sosi. Apoi la 3 se trag clopotele toate și preotul începe slujba cea de sara, după care de n'a făcut învățatură la liturgie urmează învățătura poporală și eșirea.

Mai încolo știți ce-i datoria preotului slujitor, ca învățătura legii și a moralității, să aibă grijă, că pruncii din școalele sătești și din cele repețitoare la timpurile numite prin dascăli după in-

*) Vezi Nr. 15 și 17 ai »Arh. Som.«

strucția eșită să se înveță. Mai pe urmă adaug, că mare năcăjire văd din relația și revașele precum și scrisorile examenului de iarnă a școaler sătești. Că în foarte puține parohii s'a făcut sporul cel poftit în învățatura catechismului și a chatechisației, prin care se dovedește, că D-nii preoți nu-și plinesc datoria despre învățatura poporului tânăr, nu merg la catechisație, nu se silesc a mijloci, ca să nu se tragă pruncii sub osebite pretexturi dela școale, nici ajută pe dascăl, ca să poată căpăta cărțile și materialu de scris la vremea sa. Fraților, aceasta e una dintre cele mai de frunte părți a datoriilor preoțești, pentru care sinodul vicarial e dator sub pierderea credinții sale a canoni în bani pre proții cei nesâlnici. Deci silească-se fește care a plini aceasta nu întru atâta pentru canonică, ci pentru cunoștința sufletului și a dirigătorii sale.

I. Marian, vicariu.

Nr. 99. 18 Mai 1838. La toți Domnii preoți. Preoții se numesc »Păstori sufletești« pentru că ei au luat pe sine datoria de a păzi și îndrepta pe poporul său, însă vai puțini plinesc această datornică slujbă cu cuvioasă credință, precum nunumai din alte stări împrejur și adese întâmplări, ci singur din acum în această lună venitele înștântări cu durere e de văzut. Dispune apoi ca în toate preoții să fie ordonați, asemenea cantorii și feții. Rapoartele în toate să se facă reglementar și acurat. Cantorii să țină în ordine cărțile corali, feții bisericile curate etc. Hainele bisericesti să se rapare, cele de spălat să fie regulat spălate. Să se facă purificatoare barem 6 la fiecare biserică. Purificatoarele și tot ce se atinge de s. potir să se spele în 3 ape mai întâi de preot, apoi de spălătoreasă. Cine merge după s. mir, să nu intre cu el prin crășme. Fiecare cantor și făt să nu se arate altmintrelea la vicariat și la biserică în sărbători decât îmbrăcat în cisme, cioareci, cămașă în ei băgată, laibăr de pănură sau postav negru, năframă la grumazi neagră sau albă însă nicidecum pestriță sau de alte vopsele, suman negru cernit să ajungă până din jos de genunche însă peste turecii cismeii să nu treacă, clop înalt și părul tuns frumos după norma militară. Care nu se va ține de aceasta se va canoni întâi sabornicește, a două oară se va depărta dela biserică.

Tot așa și ceice se vor afla bând prin crășme, pe uliți sau prin piețele târgurilor.

Se ocupă apoi cu mila, ce se poruncește a se strânge.

*

Nr. 100. 18 Mai 1838. Dispune ca în tot anul să se facă raport despre cei spovediți și cuminecați arătând cu numele și porecla și caracterul pe ceice nu s'au mărturisit și cuminecat, ca să se poată mijloci, ce a fi de lipsă și cu putință. Fiecare preot să facă peste toate sufletele, ce le are în popor, o *conscriptie* pentru mai acurată evidență și chivernisire.

*

Nr. 109. 9 Iuliu 1838. Deoarece până se vor coace holdele de toamnă și oarzele grănicerii neavând bucate iau bani împrumut cu procente mari de o parte, iar de altă parte fiindcă în lăzile bisericesti zac mulți bani fără folos, Dl Obărst de Luxetics a binevoit a aproba, ca grănicerii lipsiți să poată primi împrumuturi din lăzile bisericesti în sumă de 10—20 zloți cu 6% cu scădița finea lui Octomvre. Preoții și curatorii rămân răspunzabili cui dau.

*

133. 15 Septemvrie 1838. După grațioasa rânduială arhierască din 2 Iuliu c. Nr. 603 jurământul homagial și al unirei, pe care arhidiaconii și vicarășii acestui dieces l-au depus în mâinile Mării Sale Dlui Episcop în 2 Iuliu c., vine și prin frățiile voastre a se depune. Deci feștecarea paroh, administrator și cooperador din acest vicariat are de a se afla pe marți seara în 25/13 a lunii acesteia aici în Năsăud, îmbrăcat după potință cât mai frumos și aducând cu sine cele mai frumoase haine bisericesti dimpreună cu Liturgierul, ca pe Mercuri în 26 dimineața să poată cu toții la olaltă sluji s. Liturgie în Lagăr. Prânzu se va găti în ambele zile în cuartirul vicărășesc.

*

Nr. 134. 16 Octomvrie 1838. Cere datele oficiali. Pentru căraușia până la Blaj a vicarului la *sabor* fiecare cantor (dacă nu e și învă-

țător) și fiecare făt au să dea câte 15 cr. m. c. Preoții să predea învățătorilor tablourile asupra celor născuți și încă aflători în viață dela 1 Noemvre 1826 până 31 Octomvrie 1832 ca obigați la școală. Duminecă în 16 c. preotul să îndemne oamenii a-și da pruncii la școală, care se începe în 20 c. când este a se face Tedeum.

*

Nr. 165. 1 Decemvre 1838. După Statutul diecesan și înaltele orânduielei împărătești precum și după dreptul alegerii în 3 a. c. s'au rânduit dl paroh al Ilvei mici și fostul catehet al școalelor Năsăudului *Clemente Lupșai* paroh în Rocna veche în locul răposatului *Griasim Porcul*, prin care strămutare parohia Ilvamică se deșartă. Deci aceasta se face cunoscut tuturor, ca cooperatorii care vreau pelângă cuvioasă vrednicie a fi parohi prin înștanță cu atestat doveditor de vrednicii până în sfârșitul lunei acesteia st. n. prin vicariat să o ceie, care, vicariatu după dreptate și mărirea ostenelilor și a științii pentru cel mai vrednic prin asesoriul vicarial aflat, o va mijloci. Dl administrator *Hangea* rămâne cooperador, cum a fost, în Maieru. Dela Dl *Lupșai* are Dl preot și cooperador *Ilie Lica* din Sângeorz de a lua parohia cu slujbele și obicinuitele venituri în seamă cu acea condiție, că în toate Dominicile și sărbătorile să slujască în Ilva s. liturgie, vecernia și catechizația în școală dimpreună cu toată corespondința parohială, care portându-o câtăva vreme bine, poate însuși parohia nădăjdui și așa va putea fi paroch actual cu feciorul scutit, precum dorește.*)

*

Nr. 177. Năsăud în 16 Decemvrie 1838. La toți Dnii preoți. Venind din mai multe sate jalove, că fețele cele bisericesti se silesc la slujbe sătești împotriva drepturilor besericeii, care lucru nunumai din răutatea mai marilor sătești, ci din neștiința și socoteala unor comandanți de stații acum dela un timp încoace s'au iscat, am pus inaintea Măritei Regiment Comando starea lucrului

*) Sub graniță fiecărui paroh, care avea unul sau mai mulți feciori proprii i se scutea dela purtarea armelor unul, pentru ca să grijească de economia tatălui său.

și mai multe rânduieli în pctu scutirii fețelor bisericești, după care a urmat porunca Cinst. Regiment din 8 Octomvrie 1838 Nr. 3496, prin care se republică toate drepturile fețelor bisericești și se spune apriat, ca *feții, cantorii și clopotarii la nici un fel de slujbă sătenească să nu îndrăsească ai mâna nime*. Și fiindcă fețele cele bisericești nu se pot sili să ducă lemne din stânjani, însă ca militari trebuie să dea bani la Mondurfond, și acum acest fond se face după lemnele oficerilor, fețele bisericești nu vor duce stânjâni, ci cât după dreptul se va împărți pe moșia lor vor resplăți în bani după Regulament câte 1 fl. 20 cr. m. c. pe stânjân și pentru aceasta va porta feșecare câte un jurnal peste banii câți a dat. La facerea mondurului are dreptul de a cere suma dela companie pentru bunul său să nu se prăpădească volnicește, dară a duce lemne nu se sloboade nici unul, că cu aceea să dă prilej la multe neplăceri între preoți și mireni.

Mai pe urmă, ca poruncile dela un preot la altu să se poarte mai regulat, feșecare preot va scrie totdeauna ceasul sosirii și a pornirii feșecării porunci și o va trimite prin făt sau cantor, decumva cantorul nu e dascăl, care de este, sau vine de mers spre sau în zi de sărbătoare înainte de liturgie sau vecernie, — nu va merge niciodată, ci fătul în locul lui, că slujba fătului o poate face oricine, dară a cantorului nu.

Apoi fiindcă porunca vicariatului din 1 Decemvre a. c. Nr. 165 despre mutarea Dlui paroh și *asesor Lupșai* din Ilva la Rocna, dela Rebrîșoara în sus s'a împedecat, Dnii preoți dela Rebrîșoara până la Rodna adecă din Rebrîșoara, Răbra, Nepos, Földra, Ilva, Sângeorz și Maier au de a înștiința minten ceasul, când au căpătat-o și trimis-o, ca să se vadă, la care-i vina. În protocolul poruncilor după datum să se însemne la fiecare poruncă ceasul, luna și ziua, când a sosit și cu cine. Feții și cantorii vinovați în portarea cărților se vor canoni I cu 3, II cu 6, III cu 12, — iară preoții I cu 6, II cu 12 și III cu 24 fl. m. conv.

Ioan Mărian, vicarius.

Nr. 60. 27 Martie 1839. Pentru mai multe cauze aici cunoscute se ușurează părintele *Căndale* de administratura parohii Măgura și aceea o va lua în samă părintele *Anton Mălai din Leșu*

cu acea adaugere, că minten după căpătarea acesteia și mai apriat în Domineca Floriilor sau a II, sau a III zi după aceea Cândale să dea în samă toate făcând în coace relație pe Joia mare.

Ioan Mărian, vicar.

*

Nr. 63. 30 Martie 1829. La toți Dnii preoți. După relația peste școale din anul trecut Inalt. General Comando au binevoit prin așa rânduială din 21 Faor nunumai Cinst. Regiment a porunci, dară și Mării Sale Dlui Episcop a împărtăși recunoașterea și lauda preoților, cari mai mult s'au silit în catehizația școalelor adecă a D. paroh și asesor *Ioan Pop din Földra*, *Niculai Georgiță din Răbra-Parva* și *Anton Mălai cooperador din Leșu*, cari D. preoți prin aceasta în urmarea preaindurată rânduiei episcopoești din 1 Marte Nr. 236 sieși căștigata laudă a celor mai mari binevoiască a o primi. *Ioan Marian*, vicarius.

*

Nr. 64. 31 Marte 1839. Flașilor, Amu sosește vremea, ca din toate puterile să ne silim a îndrepta poporu noauă încredințat și cu învățatura și cu pilda cu atât mai tare, că patima de toate zilele ne învață și ne arată, că învățatura răsădește, iară pilda bună dă creștere bună și rodire. Dreptaceea mai înainte de toate să se silească fiecare a învăța religia și moralitatea pe poporeni și șieși încredințați. Să nu socotească nici un preot, că datoria lui e plinită, dacă va ceti cantorul sau altcineva căzania dealungul cărții sau o va ceti el însuși din literă în literă, pentrucă acel fel de cetire rari oameni, și și aceia foarte puțin o înțeleg. Să o cetească fiecare preot peste săptămână acasă, să-și facă dintrânsa o vorbire poporală pe scurt dimpreună cu tâlcuirea evangheliei acelei Domineci sau a Apostolului, pentrucă de multeori vin în Apostol materii foarte întocmite de predicat pentru timpurile și statul nostru. Oamenilor noștrii e mai întocmită o vorbire de jos, decât una înaltă și cu frazușuri. ¶ ¶ ¶

Insă cel mai de frunte loc, unde noi preoții omenirei, creștinătății și înaltului Stat mai cu deadinsul putem folosi, și cu puțină învățatură numai pilda să fie bună, e școala națională și trivială. Dreptaceea să-și socotească fiecare cea mai strânsă datorie în toată

săptămâna a face catehizația în școala lui încredințată, că vicariatu și Regimentu au strânsă poruncă, că pe cei leneși în catehizație să-i arete în sus. Așa s'a întâmplat acum cu un preot din alt Regiment, care, precum se vede din scrisoarea Inaltei General Comando Nr. 640 la episcopul aceluiaș dată, numai de 18 ori a făcut în anul trecut catehizație în școală. Deci se cearcă episcopul lui, ca să-l canonească și pe Inalt. General Comandă să o înștiințeză despre împlinirea după înaltele orânduielei canonirii. Pentru acel fel de lucru e 1. dojană de obște, 2. birșagu saborului proiopopesc și 3. scoaterea din popor, cari lucruri airlea s'au și întâmplat.

Drept aceea se face cunoscut feșcecăruia, ca în toată săptămâna să îplinească catehizația în școală. Deoparte, pentrucă vedem, că de prunci mai bine se lipește, despre alta, că și Domnul Isus Hristos ni a dat pildă, că de prunci mai tare să stăm, decât de ceialalți oameni zicând »Lăsați pruncii să vină la mine« și despre altă parte, că dascălii și Domnii comandași au strânsă poruncă să ia sama. Când nu plinesc catehizația minten să-i arate în coace pentru îndreptare. Aceasta s'a și întâmplat și în anul acesta cu preotul Ioan Pop din Monor, care fu arătat acum a două oară și se va și canoni. De acest fel cunosc eu mai mulți aici în District, pe cari nu-i numesc, fără le spune cunoștința lor, dar mă aflu silit acum a douăoră a-i dojeni cu aceea adaugere, că să nu se încreadă nici unul, că pentrucă Oberlehrer e preot, pe un preot ca acela nu-l va arăta în sus. Că de nu-l va și arăta — pentru cruțarea cinstei celorlalți — îl va citălui la subscrierea unei obligațiuni peste 25 fl. m. conv. nu pentru punga vicarășului, ci pentru fondul preoțesc, la care 6 obligății acum s'au adaus. Unde nu va folosi acest birșág, va urma din voie sau nevoie mutarea din parohie întralta mai slabă, sau de este în slabă, oprirea dela funcții și venit.

Batărcă de atâtea ori și sub cel mai dinaintea mea și și din anu 1834 în coace mai multe dojeni și porunciri s'au dat preoților, ca să se ferească de beutura bețivă și mai ales de vinars, totuși spre cea mai mare năcăjire umblând la vizitarea școalelor în iastă iarnă, mi-au venit la compania l unii preoți bine beuți, despre nu mi-am adus aminte. Apoi cercând din alții mai cu deadinsul, mi-s'a dovedit, că aceia urmează mai mult zicărilor lui Leonat, decât alui Pavel apostolul. Am găsit de aceia a-se apropia și pă-

rintele Cândale și alții mai în sus de el dela aceea companie. Și în balalionul din jos încă mai sunt vre-o câțiva ucenici de aceia cari ar trebui să socotească starea locului mai bine, că a trecut vremea de mai de mult. Amu din darul lui Dzău la nunți nu se prea adapă, la botejuni încă nu, totuși au mai rămas îndămânări de acelea și chiar n'ar trebui, că sunt în potriva religii, adecă la pomene. Din acel lucru sfânt creștinătății, unde, după petrecerea căruiva creștin, se adună seracii să mănce puținică pâne și să roage pe Dumnezeu pentru sufletul răposatului. La care întâmplare nici vin a fi dat nu se cetește, cu mult mai puțin vinarsu, pe care un american în o scrisoare îl numește *Duh de drac*, însă acum socotesc oamenii, cumcă Duhul acel de drac ar fi cel mai de lipsă la pomene.

Dreptaceea Frățiile voastre învățați, că din pomenele, ce le fac pentru sufletul morților, să lase vinarsul cu totul afară ca o beătură bețivă și pentru păcatele ce urmează din el cerului de tot urâte. Eu știu de bună samă, că cum îți învăța, că acest fel de faptă e neplăcută înaintea lui Dumnezeu și dacă liți spune, că acest fel de pomene nu le veți sluji, — de tot or părăsi vinarsu văzând că de o mare cheltuială se ușurează. Mai bine să desmântați frățiile voastre, decât să urmeză porunca de mai sus, că aceea ar da prilej la mulți a râde și a batjocori pre preoți. Deci învățați oamenii mai de vreme și cari n'or crede îndreptații încoace, unde li s'a spune, că-i oprit prin sabor vinarsul și tot felul de băutură îmbătătoare la pomene. Eu cu atâta-s mai bucuros, ca să scoateți Dvoastră aceasta, că va fi și spre folos și spre cinste. Eră de le voi vorbi eu (are să se și întâmple, unde oi pricepe, că preoții nu fac nimic), va fi cu scădere. Deci înțeleptască-se feșecare, că ori curund, ori mai târziu beutura trebuie de tot să se scoată dela funcțiunile preoțești, cași la celelalte popoară, decât care cu nimic nu suntem mai pre jos fără numai cu asta.

Deci acum cu învierea să ne înviem, să ne curățim simțirile. Fie încredințat feșecare, care se va sili întru aceasta lucrare spre mărirea lui Dumnezeu și cinste și folos poporului militar, — acela se va cinsti și ajuta și de vicariat și la Regiment în cele putincioase având de așteptat răsplătirea dela Cel de sus. *Ioan Mărian*, vicarius.

*

Nr. 94. 12 Mai 1839. Am băgat de samă, auzind și dela unii Domni oficeri, că o samă de oameni, parte din prostie, parte din voința lingușirii, parte că doară au fost și mai mari de aceia, cari au îngăduit speculații servitorilor și casnicilor săi cu oficerii săi. Având ceva de rugat sau de cerut dela cel mai mare, nu intră la el, ci caută audiență prin cociș și slujnice, intră prin cohne și dau câte ceva acolo jăluindu-se la socăciță, muindu-o pe ea să ajutoreze și mijlocească la principal. Acesta e un lucru neslobod, prin care se face 1) rușine și scădere Domnului și oficerului lui, 2) scădere militarilor să se deșădească mai jos decât slugile făcându-se lor de batjocură și 3) fac pe slugi hamniși și iau danii pe seama lor. Deci veți binevoi a învăța poporul, că când au orice treabă la mine sau la acar care dintre cei mai mari, să între oblu în casa Domnului și să-și spuie voia și cererea lui oblu, și nu la slugi prin cohne și grajduri. La M. D. obărst să se înștiințeze prin adiutant, iar la ceialalți să întrebe de Inspecție sau ordonanță, în care casă e Dl și la vicar să nu întrebe de nime, fără să între pe ușa, pe care văd țidula deasupra.

Și aceasta se face cunoscut, cumcă iubilirtul corporal *Petre Pop din Rebrisoara* de I. Regiment și de vicărășie este numit cantor, precum și Luca Morari din Ilvamică făt. Deci feștecare pe acești doi ca pe nește fețe bisericești să-i socotească. *Ioaa Mărian*, vicarius.

*

Nr. 195. 29 Octomvrie 1839. Ca să se poată încunjura îngroaparea oamenilor numai păruți morți, ce e atât de groaznică, imediat ce cineva a morit să fie chemat doctorul să constate, e aieva mort sau numai părut mort. Dacă se va chema mai târzior se poate întâmpla să nu-i poată ajuta. In timpurile vechi, când în bătălii se folosea numai sabia ori lancea, doctorii încă erau mai rari ca azi. Fiindcă cu acele arme rănirile mai dese erau tăieturi în cap ori în barbă, erau anumiți indivizi la îndămână, cari, cu foarfecele ce portau la ei, tundeau la repezeală părul din jurul ranei și îl lega provizor pe cel rănit până va putea ajunge la vreun spital. Acești tunzători se numeau »*Feldscheren*« *adeacă fălceri*, după foarfecele ce portau. Azi atari nu sunt. Sunt toți doctori învățați. Deci poporul să nu mai zică la doctor Dle fălceri, ci Dle doctor.

Nr. 54. 12/3 Marte 1840. La toți Domnii preoți. Ce s'a aflat silit C. Regiment sub 1 Faur anul acesta Nr. 386 a da afară despre aborturi și ucideri de prunci vi se împărtășește întreg, din care se vede îndestul, ce răutate și fărădelege se zice a fi intrat în poporu nost. Frăților, a lucra spre depărtarea acestui rău, ce strică neamul și rușinează creștinătatea, nui datoria numai a comandașilor, a Doftorilor, și a Moașelor, ci mai vârtos a părinților, a dascălilor și a preoților.

Deci 1. Totdeauna la catehisație ajungând la porunca V-a »să nu ucizi« trebuie adusă învățătura despre mărimea păcatului acelor muieri și fete, cari își împedecă rodirea pântecelui cu beuturi de leacuri, sau cu orce fel de zămuri și care își fac să lapede pruncul zămislit, — ori cari îl omoară născându-l, sau dupăce l-au născut.

2. Totdeauna a doua zi de Crăciun fiind evangelia despreuciderea pruncilor prin Irod, să se facă învățatură arătând, cumcă asemenea fărădelege cași Irod face femeia, care își împedecă rodirea, ori face de lapădă, sau oricum ascunde viața pruncului. Spre abatere dela aceasta faptă grozavă să se puie poporului înainte: a) că Dumnezău numai pentru aceea au zidit din coasta barbatului femeia, ca ea să facă prunci și să se bucure prin aceea bărbații, părinții și neamurile; b) că prin aceea să se înmulțască oamenii pe pământ, ca să-l lucre și să-l folosască bucurându-se de viața lor, să cunoască și cinstească pe Dumnezău; c) ca să ajute pe părinți și pe neamuri dimpreună cu pe săraci în boale, lipse și la bătrânețe; d) că prin facerea de prunci muierile cele curate nunumai au bucurie de fii lor și ajutor la nepotință, ci scapă și de multe boale prin nașterea și aplicarea pruncilor și de obște trăesc mai mult și mai cu multă bucurie, decât cele fără prunci; e) sunt cu mult mai plăcute barbaților și la toți oamenii cei înțelepți, fiindcă mărirea barbatului e muierea bună și mulțimea pruncilor, din cari urmează puterea și mărirea neamului; f) că aici în ținut e loc atâta de larg cât ar potea trăi de 10 ori mai mulți oameni decâti sunt acum și cu atâta le-ar veni slujba și tot felul de lucru mai ușor; g) că omu și mai ales muierea fără prunci cătră bătrânețe e omul nimăru, de ar fi oricât de avut; h) că pruncii, de-s cât de mulți la casă, până la bătrâneța părinților se strecură

de demultori necum să rămână din dai unul, da din 12 nu rămâne nice unul și cât ar fi de lipsă și de scump să fi mai fost și al 13-lea și al 14-lea, cari ar fi trăit până ași închide părinții ochii; *i*) că fetele și văduvele, cari zemislesc din curvie, acest păcat li se iartă, că se socotesc — precum și este — că bărbații le-au înșelat și pentru aceea nu se mai rușinează, nici nu se pedepsesc ca mai de mult, ci încă vinovații barbați, pe cari îi dovedesc ele, se silesc sau a lua pruncii la sine, sau a le plăti creșterea. Deci nici una nu are pricină de ași împedeca rodirea pântecelui, de a face să lapede, cu mult mai puțin de ași omori prncii decât a-i naște; *l*) Pentrucă orice leacuri, ce femeia ia, să-și strice rodul pântecelui sau să lapede, acelea vatămă trupul și strică frumseția și sănătatea și scurtează viața aceasta pământescă, precum se ști din multe jalnice întâmplări; *m*) că prin aceea jăfuieste de viața aceasta pe fiul sau pe fica ei, cari ar fi fost părinți a mai multor suflete bune, slujitori lui Dumnezeu și Înălțatului Împărat, ajutor părinților, neamurilor și sărmanilor; *n*) că fata sau femeia, oricum s'ar sili a ascunde aceasta faptă, nu-o poate, pentrucă oprirea zămislirii, lăpdarea sau omorârea unui om, uciderea de bunăvoie, îi păcat, care strigă răsplătire în cer la Dumnezeu și Dumnezeu l-a pedepsi ca pe Cain, care a omorât pe fratele său și ca pe Sodoma și Gomora; *o*) o femeie sau fată ca aceea e urâtă barbatului și neamurilor sale, la toți oamenii, cunoștința o mușcă, n'are odihnă nici parte bună în lumea aceasta, nici în ceealaltă; *p*) nunumai părinții, neamurile și vecinii cu toții dimpreună ceice au știut de fapta ei și n'au îndreptat-o, n'au spus-o la cei mai mari, precum și ceice au îndemnat sau învățat a face aceea fărădelege groaznică, se fac vinovați de grele pedepse aici pe pământ și de foc nestins în ceealaltă lume; *r*) că de acele pedepse se fac vinovați, cari aduc pe fete sau femei la păcat, apoi le îndeamnă sau le dau leacuri, sau le ajută, ca să lepede sau să omoară pruncu. Ibovnicii și curvoii aceștia se vor cerca și cu deadinsu se vor pedepsi și s'or vesti în tot Regimentu. E a lor datorie, dacă au înșelat pe amărâta de femeie ori fată spre curvie, să o apere, să nu facă și omor de om adecă păcat *îndoit*.

Aceasta dară, precum s'a zis întru început, să se publice, sau să se cetească de aici, dacă preotul nu va avea rând a face

mai pe larg predică, să se puie a doua zi de Crăciun, la Nașterea și la Tăierea capului lui Ioan Botezătorul în biserică, apoi cateheții în școală la tâlcuirea poruncii a V-a, precum și dascălii, când țin învățatură cu repetitorii, pentrue feșecare dascăl să și-o scrie pentru a o învăța, să o puie înainte și să socoată feșecare, că acest păcat zace pe părinți, pe dascăli și pe preoți, fiindcă mai adeseori se face din negrija de tineret, din lipsa învățaturii creștinești și din neștirea, câtui de mare păcat. Deci silească-se feșecare, ca să poată sta inaintea Dreptului judecător cu fruntea descoperită! *Ioan Mărian*, vicarius.

*

Nr. 69. 23 Marte 1840. Se împărtășește adresa episcopiei din Blaj din 29 Faor c. Nr. 223 prin care în urma ordinului »Armorum Prefecturii« din 16 Faor c. se exprimă mulțumită publică parohilor Iacob Pop din Sângeorz, Ioan Pop din Feldru, Anton Mălaiu din Leșu, Albani din Kissajó și Macedon Pop din Năsăud pentru zelul dovedit în catehisarea pruncilor școlari.

*

Nr. 121. 1 Iunie 1840. Prin decretul episcopesc din Blaj din 6 Mai a. c. Nr. 536. Dl capelan Ioan Hangea din Maieru e numit paroh în Ilvamică. Prin judecata vicarială din 5 Noemvrie a. tr. Nr. 296 aprobată de consistor în 3 Mai a. c. Nr. 140 Dl paroh Ilieși din Tiha pentru mai multe scăderi se lipsește de parohie de tot și numai dupăce va urma dorita îndreptare va putea căpăta beneficiu, dar numai ca administrator sau capelan în alt sat. Tot prin judecata vicarială dela numitul dat Nr. 297 aprobată de consistor în 3 Mai c. Nr. 139 se lipsește de titula de paroh al Monorului Dl Ioan Pop pentru mai multe slăbiciuni. Dacă va dovedi îndreptare se va lasa acolo dar numai ca capelan. Administrator și catehet al Monorului interimal se pune Dl asesor Albani, parohul Șieuțului.

Se avizează preoțimea că în vara acestui an conform adresei din 6 Mai c. Nr. 537 episcop. Dl Episcop va face vizitație canonică în vicariat.

*

Nr. 158. 22 Iunie 1840. La toți Domnii preoți. Fraților, După preaindurata rânduială a Mării Sale Dlui Episcop din 2/14 Iunie c. Nr. 652 Măria Sa va începe și face vizitație canonică arhierască în acest ținut a Decanatului vicarial. Spre acest sfârșit în 10 Iuliu st. n. sara va sosi în Marosfalu, unde — a doua zi fiind ziua s. Petru — va sluji s. liturgie și apoi va purcede prin toate parohiile, după-cum arată alăturata Mașrută sub A) și B) și lăudatului Regiment sub Nr. 155 împărțită. Înainte de sosirea Mării Sale Dlui Episcop va avea grijă feșcecare domn paroh:

1. Țințirumul de îngropat să fie îngădit și curățit.

2. Țințirumul bisericei să fie asemenea închis, curățit, bisericile, unde sunt de văruiț, văruițe și după porunca vicarială până acum eșită pomii curățiți, pelângă păreți și streșini răzăluit și petrit sau pisocat frumos.

3. Ferestrele spălate, fruntariu, păreții, altariu, toate scaonele, strănile și toate icoanele curățite foarte bine de colb.

4. Podelele, pe unde sunt, sau și petrele spălate frumos. Tot ce-i de aur, argint, aramă sau cusutori și fier trebuie să fie frecat cu cenușă sau cu fărină de căramidă, ca să sclicească.

5. Tot felul de haine, ce se poate spăla, se fie spălate, puse scopcii unde-i de lipsă și direse în tot chipul, bine împăturate fiind.

6. Asemenea glăjuțele, cea de vin și cea de apă, cea de oloi și cea de mir împreună cu foarfecele și buretele cel de botezat cu cel din antimis să fie spălate și curățite.

7. Toate cărțile cele bisericesti, fiind în grija cantorului, le va curăți, pune în rând după mărime în strană sau în alt loc, în laontru în altar sau diș afară fiind o țidulă la feșcecare în legătură cu numele cărții și scriindu-le într'o consignație sub socotirea lui și a parohului o va ținea pe strană și când se vor cerca cărțile o va da în mâna cercătoriului.

8. Casele, grajdurile, șurile și privăzile tuturor fețelor bisericesti să fie spălate și curățite, ca pe unde va intra Dl Episcop, sau s'a uita, se afle îndămână pentru sine și pentru cai, la care trebe însamat și dat ovăs, fân sau iarbă. |

9. În locuri unde va fi de mas sau de prânzit, să se îngrijască toate fețele bisericesti de material pentru bucătărie carne, galițe tinere și grase, unt, oaue, pește sărat și pâne frumoasă.

10. Înaintea Dlui Episcop va să iasă în tot locul, unde va fi cu puțință, cu litie adecă preotul îmbrăcat în cel mai frumos ornat bisericesc cu evanghelia, o cruce, care ar fi mai frumoasă și cheia bisericei în mâna stângă și în dreapta cădelnița mergând cu 3 pași înaintea lui ministrarți pruncii, de vor fi haine, de nu, fătu cu un curator cu 2 feșnice și cantorii urmând înapoi iarăș trei pași.

11. Și fiindcă acestea sunt prea multe de portat unuia, deci or fi de lipsă tot câte doi preoți, din cari unul să ducă evanghelia și cheia și celalalt crucea și cădelnița. Drept aceea preotul înainte de vizitație va merge tot la al treilea sat înainte, ca să se poată ajuta la olaltă frații și să vadă a se porta mai bine dânsul fără cele poruncite. Inse, unde se află 2 preoți în sat, nu-i de lipsă a merge altul spre ajutor.

12. Înaintea bisericei afară să se scoată doi prapori, care trebe să-i ducă 2 feciori sau 2 repetitori, însă cu fruntu asemenea, dară despărțiți în lături unul de altul ca de 2 stânjâni. După prapori urmează în șpalir școlarii după cel deadreapta pruncii, după cel de-a stânga pruncile după măsura mărimii, apoi repețitorii, după aceștia toți până la cei însurați în haine frumoase îmbrăcați și între aceștia preoții cu ai săi de biserică și după ei ceealaltă mulțime barbații deadreapta și muierile dea stânga.

13. Pentru armați va rândui C. Regiment, ce poziție să iă.

Intru acest chip rânduiți trăgându-se toate clopotele, ne-bătând toaca, să pornească înaintea Dlui Episcop însă nu mai departe de 200 pași din ușa țințirimului sau până la capătul satului, unde nu va fi departe biserică de el, pentrucă e prea ostenitor lucru a trepida pe jos pe truditul bun arhipăstor.

14. Ajungând cu praporii în fața Mării Sale, să nu se spărie caii, fac cu praporii o închinațiune și întoarnă frumos prin mijlocul poporului tocmai în capătul dinapoi, iară pruncii cu tot poporul dimpreună stau în loc și fac front. Numai cei bisericești împreună cu preoții merg aproape, unde deschizându-se, cei cu feșnice în lături, purced preoții înaintând cu cădelnița cu foc, cu tămâie și cu crucea și cădește de 3 ori, apoi dau evanghelia împreună cu crucea Mării Sale spre sărutare și pune înainte parohul locului cheia bisericei pe reprezentație după aici sub C), alăturatul formular

făcută zicând binecuvântând poruncește Stăpâne Sfinte plecându-se îi sărută mânilor. După care căpătând preoții binecuvântare luându-și cartea cu cheie cu tot dimpreună cu reprezentăția, care apoi în duplo în biserică o vor lua-o cu secretaru în samă. După căpătarea binecuvântare arhierescă iară se face 3 cădiri cu cădelnița și apoi se întorc dimpreună cu ministrații mergând către biserică înaintea Dlui Episcop și a celor cu el în depărtare de 3 pași, sau 4, cântând Impărate ceresc pe glas 6 și Impăratul cerurilor pentru iubirea de oameni pe pământ s'au arătat pe glas 8, care până atunci tot tineretul să-l cânte schimbat una feciorii și una fetele, unde sunt deprinși; și de nu, va cânta dascălul, cantorii și școlarii trebuie bine învățați.

15. Cu aceasta dulce cântare merge preoțimea cu episcopu, stând poporul rând și apoi poporu în rând se întoarce puindu-se feșecare plasă de popor la locul său cântând cu toții mai sus citatele cântări până se pornește aievea slujba.

16. Pentru ca să se poată trage clopotele decum va intra episcopul în hotar până ce intră în biserică, va fi de lipsă, ca în capul hotarului să iasă după mărimea satului 4 sau 6 feciori călăreți bine loviți, îmbrăcați în port național cu capenege albe, cu cușme lungi sau cappen sau clopuri cu pantlice verzi sau roș și struțuri, care prin trii pușcături pot da semn pentru clopote, și vor călătorii înaintea husarilor episcopești și vor petrece pe episcop iară până afară din hotar sau la alt sat viitori.

17. Domnii preoți vor petrece pe Măria Sa numai până s'a sui în coce, mai încolo fără singuratică poruncă nu.

18. În toată școala se va ținea examen și intrând episcopul vor zice cu vers lui »Lăudat să fie Domnul«, după aceea li s'a porunci rugăciunea cea de aici mai de mult rânduită să o zică dascălu înainte fără Tatăl nostru.

19. Eșind episcopul după examen vor zice pruncii, »iară ne recomandăm grației Mărilor Voastre«. La aceasta să aibă în grijă tot dascălu, ca pruncii școlari să știe cânta cântările dela s. liturgie: Marire Tatălui,¹ Binecuvântează,¹ Sfinte Dumnezeu și versul Impăratului feciorii și fetele.

20. Ca aceste toate mai acurat să se poată împlini, va cerca fește care pe Domnii comandași de stații să dea puternica sa

mijlocire, ca rândul să fie exemplar, că aceasta nu va fi mai mult spre cinstea nații și a preoțimii, decât spre lauda Domnilor comandași militari, a cărora esențial officium este sufletul lucrărilor rândul bun.

21. Acestea cu pripă se dau afară pânăce vor urma altele, ce se vor mai vedea de lipsă sau mai înainte sau după ajungerea Mării Sale în M. O. falu, însă eu mă încredințez în feșcecare Domn paroh, cumcă se va sili toate cu cea mai mare acurateață, cum va socoti mai bine a plini și a direge, ca toată primirea și eșirea Preamăritului Arhipăstor să fie amăsurată nunumai cinstii noaste militare, ci și culturii, de care din grația I. Impărat avem mai mult decât ceialalți compatrioți a ne bucura. Celce ar avea ceva indoială în ceva, cerce sfatul asesorului mai de aproape și de nu s'ar indestuli nici cu aceea, vie în coace, că va căpăta în orice timp declarație până Marți înainte de S. Petru, că atuncea trebe să pornească Maria Sa înainte. Inse și după aceea frații someșeni pot cerca sfat la fratele Ioan în Feldru și cei din jos la Macedon în Năsăud*). *Ioan Mărian*, vicarius.

*

Nr. 192. 15 Septemvrie 1840. Fraților! După o împartășire a lăud. Regiment din ziua de azi s'au arătat în Regiment o boală primejdioasă, lipicioasă și și omorătoare de prunci, de nu vor căuta în grabă cu mijlociri dofterești. Aceasta boală se numește »Șarlach« friguri sau cori roși. Incepe cu durere de cap și de grumazi. In care întâmplare pruncii minten trebue puși la căldură sau în pat și iute chemat doftoru, că de or veni pruncii la răceală, nu se pot scăpa de moarte. Ceialalți prunci trebue feriți de betiag, că se leagă dela unu pe altu. Drept aceea minten după primirea acesteia veți vesti norodului întrebând și dela doftori mijlociri preservative adecă apărătoare. Apoi veți învăța pe dascăli, că unde vor pricepe semnele acestei boale la vreun prunc, îndată să-l deperte din școală trimițindu-l acasă sau la gazdă să se pue la pat și la căldură. Aceasta rânduială să se poarte cât mai iute dintr'un sat într'altul, că până Duminecă, să ajungă la toți. *Ioan Mărian*, vicarius.

*

*) Cei vizați au fost *Ioan Pop* paroh în Feldru și *Macedon Pop*, vicarul și prepozitul de mai târziu.

Nr. 207. 2 Octomvrie 1840. Înălțata Impărăție decum au dat confracților noștri locuitorilor acestui District, cinstea armelor, s'au silit în tot cipu a-i apăra și a-i învăța, cum să se rădice din in-tunecata prostie, în care căzuse prin incurziunile Tatarilor, Tur-cilor etc., și să scape de înceluirii în vânzare și în cumpărare; și cum să se poată chivernisi mai cu folos mare din vitele, fânurile și bucatele sale și ca să deperte dela ei tot modru putincios de a-se scurta sau înșela în lucrurile sale.

1. Au slubozit 6 târguri în Regiment adecă în Marosoros-falu, în Monor, Prund, Rogna, Năsăud și Zagra, unde militarii să-și poate vinde negoațele și marhele sale cu preț drept și bun.

2. Au scos în anul 1804 toți jidovii din pământul militarilor.

3. Tot în acel an prin înălțata Gubernie au oprit în toată țara, că din nici un fel de bucate, din care se poate face pâne, să nu fie nimărui slobod mai mult a ferbe vinars.

4. Au oprit ca să nu fie arândă nice crășme în satele mili-tarilor jidovii, care toți numai din speculație și aceea adeseori fără cunoștința sufletească trăiesc și așa îmbogățiți cu paguba crești-nilor năzuiesc, despre o parte din judecată deșartă, despre alta pentrucă li lene a-se lega de pământuri împărătești sau domnești și a porta slujbele și greutățile țării, cari i-s legate de toate nea-murile, cari trăesc din lucrarea pământului, ce au lăsat-o Dzău la cartea facerii în biblie c. 1, 2 și 3 și după care lege trăesc în stră-lucita împărăție a Austrii toate vestitele neamuri.

5. Prin mai multe înalte decreturi, iară mai proaspăt prin decretu 15 Iuliu R. 2990 și din 26 Septemvrie a. trecut B. 4149 la contracte de arânda târgurilor și a crășmelor Nr. 12 și 16 a oprit, că nimărui nici ca arândași să nu-i fie slobod a cumpăra și a scoate din Regiment nici un fel de bucate de sfârănrit și totuși ajutorul, învățătura, dojana și poruncile înălțatei împărății în treaba aceasta încă nu de tot se suplinesc. Și la aceasta grozavă răutate s'au arătat și se dovedesc prea adeseori, cumcă unii mili-tari dau prilej, ba încă rai de cunoștință ascultării și a binelui de obște, dau și ajutor speculanților jidani, de a potea suge, scurta și păgubi pe frații militari și familiile lor în mai multe chipuri iară mai ales în acestea: a) că i-au plată dela jidovi, ca să cumpere pentru ei arânda de crășme în Regiment în potriiva legii; b) că

pentru aceea plăta înșală pe Domnii Comandași și pe toți frații lor militari înbogașind și ocolisind jidovii prin satele militari, prin care *c)* li să face îndămână de înșală pe oameni și femei cu beutură pe bucate, pe oue, pe pui, pe găini, rațe și gâșce etc.; *d)* cu acest prilej amăgesc oamenii de le vând stupi, oi, berbeci, capre și alte vite cu preț cu mult mai jos decât se cuvine; *e)* înșală satele, de marha și caprele cumpărate le pasc și îngrașă pe țarina și hotarele militărești cu scurtarea pășunii pentru vitele sătenilor, care lucru *f)* s'au dovedit anul acesta, ca la mai multe hotară pășunea boilor s'au mâncat și călcat de caprele jidovilor. Ovăsu astă toamnă și astă iarnă intru atâta l'au înșelat și scos dela militari parte pe beutură, parte pe bani, câte cu 2—3 șuștaci mierța, cât la mulți militari nici de sămânță nu le-au rămas, și apoi mai în vară precum militarii, așa și preoții și Dnii oficeri, cari țin cai, s'au aflat siliți a cumpăra din Bistrița câte cu un zlot, ba și cu câte 12 șuștaci mierța. De unde se vede, cât de tare s'au înșelat frații militari vânzând ovăsu câte pe 3—4 glăji de vinars, sau 2—3 șuștaci, batărcă milostivele învățături dojene și porunci împărătești, care, — mai întâi s'au numărat stricările mai sus puse prin Dnii comandași, — mai de multeori s'au vestit și întărit oamenilor, totuși văzând, că se mai află unii, cari lucră împotriva, am socotit lucru de lipsă, ca Frațiile voastre în biserică și în scaunu mărturisirii, să puneți toate scăderile aceste în inimile oamenilor incredințați învățându-i, că se cuvine a iubi pe tot feliul de om, — deci și pe jidov, — că sunt zidurile lui Dzău, dară faptele cele rele, prin care se păgubesc alții, trebuie oprite și stirpitate de toți cât a fi cu puțință.

Fraților, binevoiiți a învăța poporul, că beutura vinarsului nu-i spre sănătatea și întărirea trupului, precum cred bețivii, că prin aceasta numai se moaie trupul și zăpătește și sănătatea se pune în primejdie de a o cuprinde tot feliul de boele iară mai ales celora, care acum a rămas aci de moștenire ca vărsatu. Feriți în tot chipul putincios căznicii frațiilor voastre, a fețelor celor bisericesti și a dascălilor de mersu în crâșnă și de beutura vinarsului, ca văzând poporu aceasta să ia pildă bună. Învățați poporu, cât de mare păcat este a da bucate cât de rele sau ovăs pe beutură, din care nu urmează alt folos fără apă țipată pe gard și scumpirea buca-

telor dimpreună cu pierderea vremii, a sănătății și omenii. Dzău a lăsat bucatele să le mănânce, da nu să le bee oamenii. Mai încolo învățați, că să nu facă împotriva poruncilor părințești a I. împărat. Să nu fiearbă vinars din grăunțe de făină, dar nici ovăsu sau alte grăunțe să nu le vândă de acasă la jidovi, ori la oricare sfârțari, ca să-l ducă afară din Regiment, că aceasta, precum se vede din punctumurile de mai sus, e oprit de I. împărăție. Care se va afla, că vind, se va rușina și și pedepsi și dela cumpărători se va lua și se va vinde cu doba și o a treia parte din bani se va da denunțiatorului.

Nice um om înțelept nu vinde bucate toamna nici iarna, ci vara, când se plătesc mai bine. Dreptaceea învățați-i, că ceice nu au în ce i-și băga mâna fără în bucate, ca să-și poată cumpăra sare, încălții, sau vre-o hăiniță de iarnă, să lucre pentru bani, sau să se împrumute pe legiuită uzură până în vară, ce va putea vinde cu preț și s'a plăti. Și de nu poate nice aceasta, vândă bucate la om de sat, care de bunăseamă nu le face vinars, ci în vară i-ar le dă la cei lipsiți cu puținel câștig, că numai așa se vor putea ajuta săracii și ridica moralitatea. Mai pe urmă se adauge, ca să învățați pe oameni a lua sama, că umblă femeii străine prin toate satele cu vinars de vând pe ascuns și au pe acolo bordeele lor, unde schimbă vinars pe lână, pe cânepă și pe bucate la femeii stricate și ce capătă iară schimbă la jidovi pe vinars și prin aceea strică femeile și păgubesc gazdele fără samă. Deci învățați poporeni, unde le vor căpăta, să le prindă și să le dea în mâna Dlor comândași spre îndreptare. Peste aceste puncturi minten după căpătarea lor să se facă învățătură în biserici și apoi în tot fărtaul de an odată că vicariatu va cerea pe indelete, cum s'au implinit aceasta. *I. Mărian*, vicarius.

*

Nr. 249. 3 Decemvrie 1840. Comunică ordinul Comandei generali în privința caselor parohial din 21 Octomvre c. Nr. 4435, care conform unui tablou al Regimentului din 6 Octomvrie c. Nr. 2807 constată, că în tot Regimentul de facto numai 9 comune au căsi parohiali celelalte 35 nu. Imparte comunele fără cvartire parohiali în 3 clase: 1) cari au mijloace pentru edificare: Monor,

Nagyfalu, St. Ioan, Kissajó, Joseni, Suseni, Maier, St. Georg, Rebrişoara, Salva, Mocod şi Mititei. 2) cari ar putea edifica case parohiali numai în câţiva ani: Prund, Bistriţă, Moroşeni, Mijloceni, Rus, St. Iosef, Földra, Leş, Rebra-mare, Hordo, Bichij, Parva, Telciu, Nepos şi Zagra; 3) cari nu dispun de numărul sufletelor şi de putere a susţine casă parohială: Marosfalu, Ragla, Neu Rodna, Mogura, Poieni, Găureni, Suplai şi Runc. Vicariul trimeţind adresa adaugă: În tot chipul se grijiţi pentru înmulţirea banilor bisericęsti şi pentru câştigarea de ocol şi grădină parohială de a fi cu puţinţa aproape de biserică. Decumva stările împrejur aduc cu sine însăşi a frăţiiilor voastre grădină pentru obşte pelângă schimbare a altei gădini, ca să daţi pildă sătenilor, cumcă iubiţi lucrurile cele folositoare. Spuneţi la poporeni şi aceea cumcă acele sate, cari nu s'or sili a face căsi parohiali, se vor îndrepta la slujbele preoţesti în case străine, care cu mult mai greu şi cu ruşine lea cădea, că așa-i rânduiala la toate neamurile împărăţii.

*

Nr. 266. 15 Decemvrie 1840. A repausat parohul din Leşu Dănilă Mălaiu.

*

Nr. 208. 17 Decemvrie 1840. Intâmplările de toate zilele dovedesc, cumcă unii bărbaţi parte din sălbătăcia nedumerită, parte din rânza blăstămată, ce urmează din creşterea cea rea dela părinţi căpătată, parte din cânie de a precurvi cu altele, parte din mişeaua părere, că s'ar fi înşelat cu însurarea, — î-şi bat tirăneşte femeile şi le alungă şi prin aceea le dau prilej la precurvie, la beţie, lene şi şi tâlhărie; apoi după mai mulţi ani le părăsc ei singuri pentru aceste fapte în nădejde, că vor scăpa de aceste stricate femei şi ş'or lua altele tinere, ca să se poată îmbăla şi cu acelea, precum se dovedeşte a-se fi intâmplat în Tiha, în Rebrişoara şi în Năsăud şi în alte locuri. Dreptaceea, ca aceste răutăţi să se încunjure 1) va face feşecare Dn preot învăţătură asupra alegerei persoanei la căsătorie; 2) cum trebuie să se poarte femeia cătră bărbat şi bărbatul cătră femeie; 3) să se vestească de obşte în biserică, că celce va primi la casa sa vre-o femeie fugită dela bărbat numai peste noapte se va canoni aspru. Se lasă totuşi şi pentru femei alungate loc de scăpare la părinţi sau la nănaşi, însă numai până

a doua zi, când dimineța trebuie să se ducă cu un curator la părohu locului, care cemând și pe bărbat va hotări cele de lipsă. De nu s'ar învoi dând lucrul la Companie, dela care de nu va urma așezare în grabă, negreșit să se arate întâmplarea în coace, ca să se poată cele putincioase lucra, să nu-se învecească forobrăjia amândurora spre îngreuire împăcării; 4) Minten după căpătarea acesteia feșcecare Dn preot, care are sau bărbați, cari și-au alungat femeile, sau femei fugite dela bărbați ii va chema înainte și ii va dojeni la unire și trai la olaltă și de nu vor vrea, nespuind nimărui nimic, ii va arăta în coace, care arătare, ori sunt dejdinați de aceștia în parohie ori ba, trebe feșcecare preot cu sfârșitul lunii acesteia căl. nou să o facă în coace, unde sunt scriind că sunt, unde nu sunt, că nu sunt. Unde sunt se vor scrie cu numele puind anul, în care s'au dejdinat, cu pricina pentru care, precum și de câteori s'au dojenit s'au silit prin curăție ori poliție a trăi la olaltă. *Ioan Marian, vicarius.*

*

Nr. 376. 18 Decemvrie 1840. Șciut și mai de multeori publicat a fost și este, că Militarii pentru mai multe pricini loru-și folositoare să nu facă nice între sine nici o vânzare și contracturi fără știrea Compănii, și cu mult mai vârtos să nu facă de acestea vânzări și cumpărări și contracturi cu ceice nu sunt sub jurisdicția militară. Tocmai dela aceia, dela care se nădăjduște și poșteșce exemplară ascultare și plinire adecă fețele bisericești adeseori se arată a lucra împotrivă. Aceasta Vicariatu cu mare simțire și silit parte dela compănii, parte dela l. Regiment a-le căpăta înșciințate, precum și astăzi prin nota Nr. 3870 s'au arătat, că Vasile Hangea, fātu din Maieru, au vândut fân la un bucovinean, care fără știrea Regimentului și a compănii au învălit cu marha peste hotară și podurile militare. Pentru care lucru bucovineanu îndată s'au alungat peste munți și fātu tras la dare de samă și pedepsire, care de altă dată nu cu aceea cruțare, ce până acuma nice un Comandași de¹ Regiment n'au arătat așa, ci l'ar fi tras cu Stokhaus și prin aceea la perderea feții. Domnul obărst iau dictat numai ariște de casă, care canonire cu cât e mai omenească, cu aiăta mai tare trebuie simțită.

Drept aceea acum mai pe urmă se face cunoscut, că precum Dnii preoți așa și fețele bisericești cărora au Dnii preoți a-le ceti aceasta rânduială, să țină toate poruncile politicești, că subt acelea stau și au trebuit să stea totdeauna și fețele bisericești. Domnul Hristos au poruncit lui Petru să dea dajde și au zis: Dați celece sunt ale Impăratului împăratului etc. Rânduiala spre ținerea păcii, a dragostii și a dreptății îi datoră împăratului. Deci trebuie toate împlinite. Păzască-se feșecare din fețele bisericești să nu aibă vicariatu de a-i judeca și canoni, că aceea va urma foarte simțitoare. *Ioan Mărian*, vicarius.

*

Nr. 377. Fără dat. Acum se apropie câșlegile și aud, că cam din vreme au început tineretu a furni bucate să cumpere vinars pentru jocurile viitoare. Se îndatorește feșecare Dn preot a face învățătură peste acest lucru stricători și a desminta tineretu și pe părinți, că la jocul obicinuit și la ospătările lor peste sărbători, de au putere să-și ducă bere, iară vinars să nu ducă nice decum *) adăugând și aceea, că de n'or asculta părințasca dojană și vicariatu va auzi, va face a se opri jocurile pela zile mari, pentrucă berea și vinu nici îmbată așa lesne, nici strică sănătății tineretului, vinarsu le bagă și boală în trup și le tulbură mintea și îi împinge la curvii, ceace de multeori și tineretu și părinții în toată viața o plâng înzădar. Feșecare Dn preot poate aduce pilde destule și jalnice spre a dovedi obiceiul acela rău de a se ospăta tineretu cu vinars.

Mai pe urmă este un obicei devolesc în unele sate de după Bistriță, mai ales în Șieuf și în Monor, unde parte merg ei, parte vin la ei, ca feciori »lătureni« de alte sate, de se ospăta împrumutat. La aceea întâmplare beu pe întrecute *rachiu* întratâta cât unu au și crepat spre perderea sufletului și a lui și a celor cari lau îndemnat de au beut. Deci aceasta silnicie de tot dobitocească se oprește și de s'ar mai face undeva o inadausare dobitocească ca aceasta, preotul se îndatorește a încunoștința încoace, dând anume feciorii, cari au fost la aceea părtași, de care va lucra vicariatu mai încolo. *Ioan Mărian*, vicarius.

*) Mai înainte la aceste petreceri se folosea respective se bea numai „bere“ făcută de fiecare gazdă acasă la el. De aici și numele acestor petreceri »pun în bere«, »se adună la bere«, și în general petrecerea se numea „Bere“.

Nr. 20. 12 Faur 1841. Aseară după o boală îndelungată au luat Dl Dzău dintre cei vii pe D. preot *Moroșan* și Duminecă la amiază se va așeza în pământ*).

*

Nr. 17. 20 Faur 1841. La toți Domnii preoți. Dintre toate neplăcerile, ce vin la vicariat înainte, cea mai mare jalubă e a unor cantori și feți, că Dnii preoți le trag părțiceaua lor din bani și pâni. Tarifu afară dat cuprinde pentru cantor, sau în neființa cantonului pentru făt în convențional Münze a) la cununie 6 cr.; b) la botez 3 cr.; c) la liturgie 3 cr.; d) prohod mic 12 cr.; e) prohod mare 24 cr. și f) psaltirea 10 cr. Pentru care s'au poruncit mai de multeori, că Dnii preoți să le scoată cu alor plată și la cantori și și să li-se dee în mână, care iarăș se innoește cu adaugere, că dela acelea funcții, ce nu stau în tarifa ștoli precum sfințirea căsiei, maslu și umblarea cu crucea la bobotează, dacă se capătă ceva pâne, se cade asămânata parte și cantorului, luând afară ziua cea de lucru așa numită »claca crucii« sau răsplătirea ei după obiceiul primit cu 6 cr. c. m. că aeea este anume a preotului. Totuși se cade a lua sama, că cantoru și fătul încă umblă. Asemenea și s. scriptură osândește pe acel ce leagă gura boului ce trieră. Irebue dară ceva și acestora dat să nu strige resplătire. Cât să se dea cantorului și fătului eu nu pot hotări până la sinodu venitor, las pe omenia feșcecăruia. Se ocupă apoi cu simbria servitorilor domestici spunând, că acest lucru aparține compănii.

*

Nr. 26. 26 Faur 1840. Aduce la cunoștința preoțimii și credincioșilor ordinul consistorial din Blaj din 17 Ianuar c. Nr. 52, prin care se comunică, cumcă creștinii cei de legea noastră din patriarhatul Antiohii, numiți Maroniți, fiind sub stăpânirea lui Mehemet Ali, pașa Egiptului, foarte asupriți și alianța Austriei, Rusiei, Angliei, etc. scoțând pe Mehemet din stăpânirea lor, acesta în retragerea lui le-a prefăcut în cenușe tot ce au avut ei. In urma cererei Pontificelui din Roma împăratul prin autograful îndreptat în 31 Decemvre a. tr. cătră cancelarul de curte *Alexiu Nopcea* cere adunarea de milă pe seama acelor creștini, ceeace se și dispune.

*) Ioan Moroșan, capelan în Rebrîșoara.

Nr. 61. 13/4 Mai 1841. Dă aspre porunci pentru catehizarea copiilor din școalele sătești și cele nemțești (triviale). Copii să fie instruați a cânta misa în cor, a ceti apostolul și psalmi. Li designează locul în biserică înaintea bărbaților, pruncii de-a dreapta, fetișoarele de-a stânga, iar dascălul în mijloc între ei. Școlarii să se mărturisească și cuminece în toate cele 4 posturi de peste an. Li se regulează și locul femeilor în biserică. Aud, că sunt în mai multe locuri femei *făloase*, care ca Fariseii iubesc locurile dintâi. Fetele stau înainte, apoi întâi bătrânele, apoi nevestele și mai pe urmă toate căzutele învălitate*) fără deschilinire de rangul bărbaților, că în casa Domnului toți suntem asemenea«. La fine adauge sub pct 4) »S'au poruncit mai de multeori, că grecește sau sârbește să nu se cânte nimic și totuși se află unii cantori de dărlăiesc cu șcandălă cuvinte neînțelese. Preoții greșesc mai tare îngăduindu-i. Deci aceasta sub aspră canonire se oprește«.

*

Nr. 100. 8 Iunie 1841. 1. Reînoește rânduiala, că din moșiile militari nu-i iertat a *vinde*, sau a *cinsti*, sau a *da zestre* la vreun neam sau altă persoană cu atât mai vârtos la jăleri și provinciali nici un pas de pământ. La aceasta regulă sunt supuși și Dnii oficeri, și Domnii preoți și toate fețele bisericesti. S'a canonit de de cătră vicariat un făt, care a dat din pământul grănițeresc o părticică la un jăler. 2. Preoții nu-i permis se subscrie ba nici să vidimeză plângerile și cererile comunelor la forurile militari. Dacă au ceva să însinue ei singuri în scris sau verbal. 4. Se dau instrucțiuni despre exararea cărților de botez, cununie și moarte.

*

Nr. 124. 17/8 August 1841. Parohul Vărărean din Sântioana e lovit de gută și lipsit de grai.

*

*) Femei căzute se numesc până azi fetele, cari au făcut copii nelegiuți. Fetele oneste umblau cu capul gol cu părul împletit în o singură coadă ce atârna pe spate și împodobit cu flori. Cele căzute nu era permis a umbla cu capul gol, ci acoporit cu naframă și fără nici o floare. De aceea le numește »învălitate«.

Nr. 126. 30 August 1841. Fătul din Ragla Ioan Mărginean știe face prapori negri, cine are lipsă să se îndrepte cătră el.

*

Năsăud 9 Novembăr 1841. Cu mare bucurie se anunță apariția cărții Dlui profesor din Blaj Ioan Rus »Geografia« și se înzistă a se face cât se poate de multe prenumerări. Prețul 4 fl în argint plătiți în rate.

*

Nr. 198. 11 Decembăr 1841. Astă dimineață a murit cel mai bătrân preot din vicariat *Pahone Pop* asesor și paroh în Bichigiu.

*

Nr. 187. 11 Noemvrie 1841. Când se întâmplă să se bolnăvească dascălul, atunci cantorul numai decât să meargă la școală și are a-l suplini pânăcând se face sănătos.

*

Nr. 208. 15 Decembăr 1841. In vara acestui an în Regimentul al II-lea de graniță asupra teritorului companiilor 2, 4, 5 și 6 a fost rupere de nor și grindină grozavă. Pagubele s'au evaluat la 47.837 fl 39 cr. m. c.

*

Nr. 9. Năsăud 29 Ianuar 1842. Inștiințează moartea canonicului din Blaj *Isidor Alpini*. li schițează pe scurt biografia. La alegerea de episcop după voturi în ternar a fost al doilea. Moartea s'a întâmplat în 11 a. l. c. Apoi continuă:

»O întâmplare singuratică cu cât neauzită până acum, cu atâta și mai neplăcută, care spre fereirea tuturor mă aflu silit a vi-o descoperi. Militarul Ioan Szinvel (Zimvel) din Poieni, mergând preotul de acolo la casa lui și având el mai dinainte mânie pe preot, s'au apucat, până a nu intra acesta în casă, și l'au tras — sară fiind — după casă, l'au bătut de moarte făcându-i o mulțime de rane pe cap și trup. Socotindu-l mort l'au tras în altă grădină și l'au ascuns în buruene. Unde aflându-l în cealaltă zi de cătră sară mai mort, l'au dus acasă. Abia într'o jumătate de an s'au

vindecat, însă o mână și coastele i-au rămas rupte, *deci cu dureri pe viață*. Aceasta singuratică întâmplare fiind la vicariat, s'a dat la judecata militară, care pe vinovatul om pelângă arest în feră de un an și jumătate l'au judecat pe 6 ani la Santi în feră grele și a plăti stricatului preot 179 zloți 17 cr. în W. W., cu care pedeapsă prevăzându-se a urma și stricarea economiei și a pruncilor vinovatului, după mijlocirea de aici în reprezentăție pusă, Inaltul județ militar de apelație prin decretul său din 3 Decembăr 1841 Nr. 14.422 cu îndurare o au mutat în umblarea de nuiele de 10 ori între 300 de feciori (3000 nuiele), care înainte de Crăciun s'au și plinit întorcându-se și plata numiților bani. Care laud. Regiment prin nota din 15 Ianuar Nr. 5056—1868 făcându-o cunoscută, vo dau în știre cu adaugere, că în tot chipul de oameni beți — cum a fost și pedepsitul — și de tot felul de om rânzăș, precum și de toată gâlceava cu orice fel de om, să vă feriți, ca să nu cadă careva în primejdie, care aduce năcaz, durere, rușine și pagubă nunumai preotului, dar la tot statul bisericesc înaintea poporului și altor nații străine. Inșă de acest fel de răutate se poate întâmpla și acelor fețe bisericești, cari se obicinuesc a se da beuturii. Deci de aceasta cu tot dinadinsul feșcecare față bisericească să se fe-rească, căci la cea de întâi întâmplare a aflării după mai multe pentru aceasta stătătoare canoane, se va departa din treapta servirii bisericești. Aceasta să se cetească feșilor, cantorilor și curatorilor«.

*

Nr. 18. Năsăud 30 Marte 1842. Pentru prima dată catehetul școalelor năsăudene *Macedon Pop* la porunca vicariului trimite preoțimei din vicariat porunca scaonului eppal din Blaj, cu data 3/15 Marte c. și o însoțește cu următoarea comitivă. Creștinii din singuratică evlavie și umilintă cătră Marele lor dascăl și proroc Is. — după mărturisirea unor scriitori — îndată și mai cu seamă în anul al 46-lea după stricarea și pustiirea cetății Ierusalimului și a bisericii, ce o făcuseră jidovii, după reîntoarcerea din robia Babilonului sub craiul Perșilor Cir, — au ridicat cu îngăduința și slobozenia învățatului Impărat al Romanilor Hadrian o s. biserică și o mănăstire cu chiliuțe tocmai în locul acela, unde trupul Domnului N. Is. Hs. a fost îngrobat. Biserica să fie pentru săvârșirea

slujbii cei dumnezeești, iară mănăstirea pentru locuința acelor preoți, care străjuesc ziua, noaptea pe rând locul acel sfânt.

Starea acestor frați, pânăce Mare Constantin a primit religia creștinească, a fost de tot tristă. Dupăce acest împărat se făcură creștin starea — precum a tuturor creștinilor așa și a acestor frați, — nunumai s'a îmbunat, ci mama nemuritorului Constantin Elena au reparat biserica făcându-o mai mare și pe dinlăontru cu descilinite lucruri scumpe o au împodobit-o. Părtinind curtea împărătească religia creștinească încât încet prin râvna cea mare a episcopilor s'au lățit nunumai în Asia, ci și în alte părți a lumii. Așa fiind părtinită sfânta religie de Stat și fiind dânsa încă mai frumoasă floare, și starea Fraților dela groapa Domnului Hs. a fost bună. Inșă începând Mohamet cu puterea armelor a lăți religia sa, au pățimit foarte mult sfânta religie a noastră și abunăseamă au trebuit să pătimească și acești frați. Cari năcazuri și patimi mai tare inșă le-au suferit dupăce mai târziu în anul după Hs. 1076 Arabii s'au învins și de tot țipat din Palestina prin Selciuchi sau Turci. Acest popor varvar au cuprins Ierusalimu omorând călugării dela groapa lui Hs., au jefuit cele sfinte.

De atunci până astăzi rămâind Palestina sub puterea Turcilor, luând puține ani afară a expedițiilor cruciate, precum toți creștinii de sub biruința Turcului, așa și acești frați foarte mult au pățimit. Așa cât viața lor nu este altceva, decât un lanți de necazuri, dureri, vaete și suspinuri, care le rabdă pentru credință.

În anul trecut purtând bătaie vicecraul din Egipt cu sultanul din Constantinopol, creștinii mai cu samă au fost celor mai multe năcazuri supuși, între care — macarcă s'au făcut pace — totuși bătăile și vărsările de sânge între Pruși și Maroniți în Siria n'au încetat. Frații misionari pelângă toate acestea stau la groapa lui Hs., macarcă îi năcăjesc, îi bat, îi chinuesc și batjocoresc. Vrednici sunt ca aceștia să se ajute de tot creștinul.

*

5 Mai 1842. Eri în 4 a raposat fratele paroh și asesor *Cornea* din Mocod. Concurs pentru ocuparea parohiei pentru prima Iuniu. Se recere să cunoască binișor limba germană.

*

Nr. 148. 17 Decembrie 1842. Cuprinde: *a)* Raporturile cu romano-catolicii în oficiile preoțești. *b)* După rânduielile stătătoare parohul local este catehetul și directorul școlii din parohie, deci să grijască, ca școala să nu fie numai cu numele, ci pruncii să se procopsască în catehism, mai cu samă cel de mijloc, în datorințele tineretului, în aritmetică și scrisoare. Atestatele școlari să nu se dea, fără după vrednicie. *c)* Bătaia și ariștarea pruncilor prin grajduri etc. nu se mai lovește cu cultura militară. Deci mai mult să nu se îngăduie. *d)* Pentru pomii militarilor 1) aud, că-i pun, dar după cununie îi scot și vând la alții. În Iuliu c. se vor vizita grădinele tuturor celor căsătoriți din 1840 înainte. Cine nu-i va avea va fi pedepsit ca orice furători de oi sau vaci. *e)* În acest an vor veni la cununie și de ceice au absolvat școala, să fie examinați din cetit și catehism. *f)* Ca nașe și moașe să nu se primească femei cu portare rea, că acelea strică finele și nepoatele în loc să le diregă.

*

Nr. 156. 20 Decembrie 1842. *a)* Sfințirile de casă să se facă *dimineața și nu cu ospăți*. *b)* Pentru așa zisele »sloboziri de casă« să nu meargă preotul nici sub un motiv la casa, unde s'a născut prunc, ci să sfințască apă acasă la el și să o trimită pentru stropit. *c)* Fiindcă foarte mulți greșesc se comunică în șir toate oficiile și diregătoriile cu titulatura, ce se cuvine. Spune între altele, că nemeșii, cari nu sunt în diregătorii, dascălii sătești, fețele bisericești, suboficerii și tot felul de armași cu oroșenii și neguțătorii ca moșteni de pământ slobozi se întitulează »jupâne, Domnia ta«²⁾. Se regulează ținuta oamenilor în fața autorităților. Se interzice strict îngenunchierea înaintea domnilor mari. Nu se îngenunche numai înaintea lui Dumnezeu. *d)* Cu rânduiala episcopescă din a. c. Nr. 1413 Dl P. Bruta (oare nu Buta?) se numește de paroh în Șieuț și Dl Dunca în Gledin.

*

1) Sub graniță era luată dispozițiunea, că nici un mire să nu se poată cununa până ce o anumită Comisiune nu constata, că are plantați în grădina sa un anumit număr de pomi roditori.

2) Sub graniță se zicea la primar »jupâne primar«, — la învățător: »jupâne dascăl«.

Nr. 2. 8 Ianuar 1843. Episcopul dă potere vicarului a dispensa dela următoarele pedeci de căsătorie prin decretul din 15 Decembăr 1842 Nr. 1430: în cuscrie de al doilea și al treilea rând, precum și în rudenie de sânge spița a 7-a, de cuscrie de rândul întâi spița 6, timpul jalii, precum și spițele din botez afară de cea dintâi, unde vor fi pricini ponderoase.

*

Nr. 79. 26 August 1843. Comunică constatările făcute cu ocazia vizitației canonice și închie: Hainele preoților trebuie se fie lungi până din jos de genunchi sau de postav sau de materie însă neagră, pestriță, roșă sau albă nici decum. Reverenda e de cea mai mare paradă, sumanul e haină de lucru și câmp. Nime nu merge în călătorie sau târg în haine de paradă. Deci vedeți, cât e de neîntocmit a mere în târg cu reverendă sau cu suman. Nu-i nici un preot așa de sărac, cât să nu-și poată face un căput batâr de pănură neagră de casă, și într'acela să meargă la funcții, în târg, la școală, la companie.

*

Nr. 144. 10 August 1844. De mult au avut moșii noștrii un obicei rău, că dacă are cineva dintre casnicii lor niște bube pe trup sau altmintrilea se bolnăvesc și boala ține mai îndelungată vreme, alerga minten la *fumuri de Larnabor* și cu acestea cinuia pe bolnav, până când bietu între mari chinuri, de fumurile acelea nădușit, își dă sufletul. Acest nărav rău și de sănătatea omului de tot stricător îl practizază și amu mulți dintre militari, macarcă avem doftori. Recomandă grănicerilor a asculta de doftori și nu de »strigoaicele de babe« și a nu mai folosi altul fumuri.

*

Nr. 280. 22 Octomvrie 1844. Convoacă pe întregă preoțimea din vicariat pentru ziua de 4 Noemvrie c. la vicariat și în-deamnă toate fețele bisericesti se strângă milă pentru preotul Vărărean din Sântioana, care zace în pat lovit de gută în al patrălea a an fără a putea grăi, și așa de tare, cât nu se poate înturna fără ajutorul altuia. De mâncat ar mânca numai să aibă

ce. În acest an ghița i-au bătut toate holdele și mălaiștele așa de cumplit, cât nu i-au rămas nimica. Biata preoteasă, în o stare vrednică de toată mila, au venit înaintea vicariatului cu rugarea, să-i strângem milă, etc. Dnii preoți, cari au acte de proces: Ilieș, Georgiță, Ioan Pop din Mititei, Domide, precum și făturu din Marosorosfalu și făturu din Rodna noauă, nici sub un pretext să nu îndrăsnească a rămânea.

*

Nr. 104. 24 November 1845. În 18 l. c. a răposat cel mai bătrân preot din vicariat *George Pop din Găureni*. Vicarul îi aduce mari laude.

*

Nr. 113. Aceeaș dată. Cuprinde o *dispoziție foarte energică* pentru oamenii beutori, cari își dau bucatele pe vinars la jidovi, apoi contra luxului în îmbrăcăminte. »Vedeți, cum mere sudoarea familielor întregi de mulți ani pe bumbac, mătasă, strămături etc. în mâna boldașilor și a altor sfârarnari; vedeți, cum se inmulțesc prin aceasta șpurii, fetele stricate și nevestele becisnice... În stări de acestea nu se poate ajuta poporul decât numai prin preoți, învățându-i și dându-le exemplu bun de conținere dela beătură și lux, veștminte straie, ba mai bine zicând obgele scumpe. Ce cumpără femeile acum din satră, nu se poate numi haină, fără obgeală. Haină e, care apără trupul de frig, de ploaie și de vânt. Geolgiu, mătășurile, bumbacurile și împetrițiturile nu pot plini, ce plinește pânza și pânura de casă«. Prin predici și exemplu bun cei 44 preoți, câți sunteți în vicariat, poteți opri răul cel mare de a-se bea vinarsul încuibat la noi de vreo 50 ani.

*

Nr. 9. 21 Ianuar 1846. Fraților, 1. Cercând în zilele aceste protocoalele poruncilor preoțești din parohiile companiei a 10-a, am aflat, că părinții sale nici acelea porunci, cari sunt numai dureroase dojene ale preoților, ce se înțelege și în ființa omeniei, și s'au și spus apriat dintru început, că să nu se bage în protocolu public, ci în altu deosebit, precum au și Dnii oficeri, zic, că nu-și iau sârguința a le scrie cu mâna sa, ci le încarcă das-

cărilor și școlărilor, cari despre o parte le scriu false, despre alta le vorbesc în public cu scădere. Apoi am aflat, cumcă Domnia lor nici nu le-au mai cetit, necum să le scrie și să le plinească. Și altul mai ales jalnicul circular Nr. 113 nici de jumătate nu l'au potut ceti și în loc de Esau au cetit Epifan și nu l'am putut aduce nici decât să cetească Esau, nici mai încolo. Apoi preotul Dolha au aflat de bine numai singuratec doaua circulare și acelea încă numai în extracturi schimosite a împotocola. Imputându-i au răspuns într'un ton cu mult mai înalt decât al meu zicând, că acelea s'au plinit toate, nu a fost de lipsă a-le împotocola. l'am răspuns, *că protocolarea nu este pentru cești de față, ci pentru cei viitori și Domnialui să tacă.* Dară nu mi-o fost destul a repeta aceasta de trei ori, el și-o tot rădicat glasul și forobrăjia. Dupăcare m'am aflat silit a-i zice, iară de trei ori, să iasă din casă răspunzându-mi înainte ca cum aș fi țișanu, ce au slujit la el mai an, și l'au alungat fără plată. Aceasta omenie mi-s'a întâmplat înaintea a tuspătru preoți: Miron, Avacom, Coșbuc și Cornia și vi-o împărtășesc tuturor »ad perpetuam rei infamiam«, cu aceea adaugere, că de mi-se va mai întâmpla una ca aceasta, să nu-mi împute, dacă va urma catastrofa lui Pantilimon Ursu din Zagra. *Dacă din beteșug, din servituri pentru binele publicului acestuia fără vina mea căpătat, am slăbit phisice, nu am slăbit intelectualiter și moraliter.* Nu-i volnic, nici un subordonat, în starea mea, a sta pelângă un temperamânt sân-gios și a mă mortifica. 2. Ca de aici înainte să nu se mai întâmple prezisele necuviințe vi se face cunoscut și vi se oprește a mai da protocoalele poruncilor dascălului sau ori cui să scrie, ci fiecare preot, cum a putea, să scrie cu mâna sa cu atâta mai vârtos, că de ținea comedia asta mai mult, unii preoți în scurtă vreme ar fi uitat a scrie de tot, că depărtându-se omul de deprindere, se departă de știință. 3. Să știți, că dascălilor, căroră li adăugată interimal și cantoria sau feția, li se oprește a mai scrie în proto-coalele bisericeii. 4. Conține facultatea vicarului de a dispensa dela etatea neimplinită. 5. Vi să aduce aminte, că toate plasele de oficianți, când merg în satu sau orașu superiorului său, au de a se înștiința la el și aceasta e de lipsă pentru foarte multe cauze, că multe lucruri s'ar putea întreba și descâlci cu gura, fără atâta bală de scrisoare; ba de mulțori este câte o cărticea de trimes

cu graba la acelea locuri și eu sunt silit a împrăștia școlarii prin târg, ca se capete câte un om de acolo. Se întâmplă de găsesc pe cel mai becisnic, precum fu în luna trecută cu un Telcian, care în trezie capătănd scrisoarea mea, să o ducă preotului Luca, o au băgat în curea. În Telci abătându-se la crâsmă, setea și izvorul vieții lor, scoțând banii, ca se plătească, a zis: da asta cine mi-o băgat-o aici? Și au sfârticat-o în mici bucăți și o aruncat sub masă. Eu fui silit a trimite expres anume, batărcă fusese Joi unele fețe bisericești în Năsăud de acolo și din Strâmba. Să o fi dat la pruncul lifrantelui jidov sau slugii lui, de bunăseamă o ducea în mâna preotului.

*

Nr. 16. 3 Ianuar 1846. Nimenea să nu se gate de nuntă până nu vor avea fidula dela vicar în mână, *că î-și vor mânca nunta sacă*. Au venit înainte mai multe comedii, pentru țolul, care s'au obi-cinuit în unele sate a-l duce în biserică și a sta mirii pe dânsu sub cununie. Acesta de multeori e plin de pureci, de sar pe haina cea albă a preotului; cu altu se duc stelnițe în biserică, de î-ți este mai mare greutatea văzându-le mergând pe icoane în sus. Alții, dacă îl întind, pute a ud de copii și prin astea prin toate se face numai spurcarea sf. biserici și batjocură pentru străinii, cari merg la cununie. Deci le vestiți mai înainte, că țol a duce în biserică nu-i slobod. Care nu voesc a sta pe pământul gol, facă, cum fac toți someșenii în sus și mai toți ardelenii creștini și cuminte, că duc în locul țolului un cot de pânză, care apoi rămâne acolo. Care nu vor vrea să asculte, frățiile voastre nu-i veți cununa. Lucrurile și credințele deșerte pe încet, încet trebe se înceteză.

*Fîindcă eu trăesc cu leacuri, cari nu sufăr năcăjiri, toate fidu-
lele de cununie le îndreptați la fratele Macedon.*

*

Nr. 29. 21 Marte 1846. În satele, unde nu sunt preoți de altă lege, preotul nostru nūnumai e slobod, dar e și dator a bo-teza toți copii de creștin. La romano-catolici mirul nu se admi-nistrează. Vestiți poporului, că femeile, cari fac copii nelegiuiți, ori trăesc necununate fie și cu deregători, concubinele și șugu-

binele nu sunt a-se primi de nașe și moașe. Dacă preoții nu vor fi ascultați, nu vor sluji. Moașa companii trebuie chemată negreșit.

Acesta e ultimul circular alui Mărian.

*

Năsăud 2 Iuliu 1846. Cinstiților în Hristos frați. Astăzi după un ceas după amiază a binevoit Preabunul Dumnezeu a chema din aceasta năcăjitoare lume la vecinicile locașuri pre Preaonoratul nostru Domn vicar Ioan Mărian și în 4 a acesteia va fi înmormântarea. Aceasta tristă întâmplare a vi-o face fraților voastre cunoscut, î-mi țin de strânsă datorie cu aceasta adaugere, că după voia adormitului în Domnul în testament răspicată, numai vre-o câțiva frați au de venit la săvârșirea sfintelor funcții funebreale, cărora deschilinit li s'a și scris.

În Domnul răpaușatul au lăsat în testamentul său și sa și rugat, că ceialalți on. frați, cari nu sunt chemați la funcție, să slujască câte trei sfinte liturgii îndată după căpătarea acesteia și într'o Duminecă, care va fi, după săvârșirea sfintei liturgii să zică ectenia morților în auzu a tot poporul. Fiți dară, fraților, buni a împlini aceasta de pe urmă voință a bunului nostru părinte. Făcându-vă aceasta cunoscut, rămân a fraților voastre gata spre servire în Hristos frate: *Macedon*, catehetul școlii normale.

*

Cu Nr. 65 în 17 Iuliu 1846. *Macedon Pop* numit administrator vicarial comunicând Decretul de numire spune, că *convocarea tuturor preoților la vicariat pentru publicarea circularilor episcopali* sosite în urmă din pricina economiei câmpului, cu care sunt ocupați acum preoții, o va face mai târziu. Anunță, că dânsul nu are putere a dispensa dela pedeci de căsătorie. Deci cererile se vor îndrepta cătră ordinariatul episcopal. Decretul de numire este următorul.

Nr. 1063. Fiilor noștrii Preoților, ctitorilor, curatorilor, cantonilor, feșilor, dascălilor și tuturor binecredincioșilor de sub ascultarea noastră din districtul vicariatesc a Rodnei — dar dela Dumnezău, iar dela noi arhiericească binecuvântare!

Venind în canonicăască vacanță, prin moartea Preaonoratului

în Hristos frate, acum numai fostului vicari a Rodni Ioan Mărian, Scaonul și oficiul vicariaticec a districtului Rodni, spre împlinirea acestuia cu denumirea altui bărbat harnic și vrednic, părintește am căutat cu ochii îngrijirii noastre cei păstorești spre fiul nostru *Macedon Pop*, cooperatorul și cateheta până acum din Năsăud, și căutând la buna a acestuia bărbat și după duhul bisericeii portare întru împlinirea diregătorii sale acurate și harnice precum și la pusele vrednicii mai întâi ca profesor în gimnaziul din Blaj, după aceea ca catehetă și cooperator în Năsăud, — dintru deplinirea puterii noastre cei Arhieriești l'am numit, pus și întărit de paroh a Năsăudului și administrator vicarialicec a districtului Rodnei.

Dreptaceea noaue mai sus numiților fiilor noștri prin aceasta pe numitul fiul nostru *Macedon Pop* ca parohul Năsăudului și administratorul vicarialicec a districtului Rodnei arătându-vi-l vă poruncim, ca așa cunoscându-l spre dânsul să fiți cu întreaga cinstire, supunere și în celece sunt a acestei diregătorii cu canonicăască ascultare. Așa făcătorilor dar dela Dumnezău vă poftim, iară dela noi arhierăască binecuvântare vă împărțăsim. Blaj în 10 Iuliu—28 Iuliu 1846. Vladica Ioan m. p. Din cuvânt în cuvânt a fi scris ca în original adeverez. Rebrîșoara în 17 Iuliu 1846.

Grigore Pop, paroh.

*

Nr. 90. 5 Septemvrie 1846. Onorațiilor în Hristos frați. Măria Sa prealuminatul și sfințitul nostru episcop s'au milostivit a porunci prin înduratele orânduiei din 15 Octomvrie 1845. Nr. 1033 și 14 Mai 1846 a) să se facă cunoscut tuturor preoților din acest dieces veniturile clerului, a seminarului, a tipografii precum și a Fondului deficienților întemeiat în anul 1838 cu privilegiu depunerii homagiului l. Impărat; b) să se cetească în adunare, care și cât la pomenitul fond au conferit, precum și strânsa datorie a feșcăruia preot de a da la acest fond nunumai pe toți anii menita sumă, ci și reștanța; c) să se cetească hotărîrea l. Impărat și Forului revizor urmată în urma nefericitelor întâmplări, ce acum mai de mulți ani neodilnesc acest Diecez. Spre publicarea pomenitelor orânduiei precum și a poruncii S. Consistor din 14 August Nr. 273 venită cătră preoții acestui vicariat în rându plătirea hotărîtei sume și reștânții la Fondul deficienților, veți binevoi frățiile voastre toți

a osteni la vicariat pe 29 Septemvrie c. n. și 17 veci la 8 ceasuri dimineața. Dorind, ca sănătoși să ne întâlnim rămân al o. frațiilor voastre credincios în Hristos frate Macedon Pop m. p., administratorul vicariatului Rodni.

*

Nr. 1180. Blaj 4 August 1846. Episcopul publică moartea Pontificalui roman Grigore al 16-lea și alegerea noului Pontifice Piu al IX-lea. Cu Nr. 1181 acelaș comunică, cumcă în urma înalțelor orânduiei toate scrisorile, ce se adresează în limba română la crăiescul Guvern, să se scrie cu litere latine și nu cu cirile.

*

Nr. 37. 27 Ianuar 1847. În Blaj se tipăresc Novele în limba românească că litere romane, din cari aici se încheie un număr. Prețul pe an este 4 fl. de argint și iasă odată în săptămână. Care ar avea voie a-se prenumăra să scrie în coace. Aceasta foaie cu mare sete o dorea feșcecare literator românesc. Deci bine ar fi și lucru vrednic de laudă, când preoțimea — ca partea cea mai cultivată a poporului nostru s'ar arăta prețină și părtinitoare și dacă unuia iar cădea cam greu a plăti 4 fl. argint, s'ar putea cu toții dela o companie pe un exemplar prenumera.

*

Nr. 124. 18 Mai 1847. Administratorul vicarial Macedon Pop comunică preoțimei Decretul episcopului de data Cluj în 2 Mai 1847 Nr. 754, prin care dânsul e numit vicar actual și care sună așa:

Fiilor noștrii parohilor, caplanilor, Titorilor, curatorilor, cantorilor, feșilor, dascălilor și tuturor binecredincioșilor de sub ascultarea noastră din districtu vicarialicesc a Rodnei, — dar dela Dzău, iară dela noi arhierească binecuvântare!

Luând noi în părințască luare aminte cucernica purtare, strădanie și cuvioasă în diregătorie sa umblare a iubitului nostru frate *Macedon Pop*, cu care întâi ca profesor, după aceea ca cooperator și catehetă, iară mai de curund ca paroh al Năsăudului și administrator a vicariatului, s'au arătat, am hotărât al numi și întări *actual vicari a Rodnei* precum prin data frații sale rânduială l'am

și întărit și pe unul ca acela și la I. Cr. Gubernium și la Maritul Regiment l'am reprezentat.

Drept aceea vă rânduim și vă îndătorim, ca pe numitul în Hristus frate ca pe vicariul Rodnii și portatoriu de grijă să-l cunoașteți și cuviincioasă onoare și în celece se știu de deregătoria Sa canonică ascultare să-i dați. Așa făcătorilor arhierească binecuvântare vă trimitem. Vlădica Ioan m. p. A fi scrisă aceasta milostivă arhierească rânduială ca în original, întăresc. Năsăud 18/6 Mai 1847. Ioan Lazar, caplan m. p.

*

Nr. 189. 4 August 1847. Din privilegiul, cumcă Regimentul cu data 29 Iuliu Nr. 1884 înștiințază vicariatu, cumcă un prunc de 3 ani a militarului George Lacatăș din Telciu din negrija mamăsa a căzut în fântână și s'a inecat, — vicarul obligă pe preoți să învețe pe oameni în biserică, cum trebuesc grijiți pruncii. Comunică apoi alte chestiuni administrative și la fine spune, că în 23 Iuliu c. a răpaușat preotul din Rebra *Nicolau Georgiță*.

*

Nr. 783. Blaj în 26 April 1848. Nu fără de temeii am fost îngrijați, ca nucumva poporul nostru cel pacinic și ascultător de stăpâni și mai marii săi prin unii neodihniți să se înșale și crezând celorce sau prin scrisoare sau vorbele amăgitorilor se vestesc, poruncilor celor mai înalte să se împotrivească și mai înainte de vreme, — neașteptând hotărârea, care pe calea legii o pot nădăjdui, — de capul său spre a sa stricare se lucrează. Ca aceasta, după portarea de grija cu care sântem datori, să o împedecăm, în 22 Marte a. c. Nr. 646 prin frații protopopi am rânduit a se vesti, că unde ar umbla învrăjbitori, aceștia să nu le creadă, ci să asculte de mai marii săi, precum Domnul Hs. și în acelaș înțeles Marele Apostol Pavel în cartea către Romani c. XIII și Petru apostolul în cartea I cap. I întâi le poruncește creștinilor.

Iară după acea Înălțatul C. Guberniu înțelegând, cumcă ar fi umblat unii prin țară, care de capul lor ar fi vestit, că pe Domineca Tomii din tot satul câte doi și feșecare protopop cu 2 preoți la Blaj să se afle, — prin gr. Decret din 17/5 a lunii April c.

sub Nr. 5215 eşit ne-au poruncit, că aceea adunare să o primim, care noi în 18/6 April sub Nr. 712 am și împlinit-o. Ba dobândind voe de a aduna sobor, în 21/9 April c. sub Nr. 730 am și vestit, că pe 15/3 Mai a. c. să se adune la Blaj singuri protopopii cu unii din Statul civil, care s'ar afla deprinși în legile țării și cunoscători de starea lucrurilor pentru cari se face adunarea. Toate acestea împlinindu-le nădăjduiam, precum feșecare după îndatorirea chemării sale se va nevoi, poporul șie-și încredințat a-l înțelepți și a-l învăța, ca să nu creadă tot Duhului, ci să urmeză sfatul celorace le voesc bine și au grijă de oile șie-și încredințate. Că adevărat, că și aceia, cari nefiind spre aceea împuterniciți altminterlea au vestit, se cunosc a avea râvnă și zel pentru Nație. Inșă, dupăcum învață Marele Apostol: nu după știință, și adevărat, că cea mai mare parte aducându-și aminte de chemare, au și ascultat de rânduiala noastră și a o împlini s'au nevoit. Dară cu durere am trebuit prin I. C. Guberniu a înțelege, precum unii, adevărat puțini până la 6, 7 nunumai că nu au împlinit porunca, ci încă dânșii ar fi vestit un circular, care fără de iscălitură și fără a se ști, de unde prin țară s'au lăfit, și așa la popor au dat prilej de a nu plini slujba, cu care Domnilor sunt datori până atunci, pânăcând prin lege, care de In. Impărat se va întări, altmintrelea se va hotări. Drept care pricină prin gr. Decret gubernialicesc în 2 Mai sub Nr. 5782 eşit și ieri primit ni se poruncește, că fără întârziere să vestim și să poruncim, că feșecare preot să vestească poporului și să-l dojânească să fie ascultător de mai marii săi. Robotele cu care sunt Domnilor datori, să le facă și în pace să aștepte hotărârea cea prin dietă, care cu sfârșitul luni aceștia se va aduna, se va face și la vremea sa se va vesti. Altmintrilea își vor adauge greutatea peste greutate, vor merge cătane pe dânșii, cum au mers pe Dragu, a căror cheltuială vor avea de a o purta și totuși slujba domnească vor fi siliți a o face, iară care se vor afla a fi învrăjbit aspru se vor pedepsi*). Iară preoții, cari cele poruncite nu le-ar urma, ba pe poporeni ai întârta ar îndrăsni, după App. Const. P 5 hotărîrea a 24-lea, se^lvor aresta și pedepsi. 1

Pentru aceea dară din nou poruncește să rânduim, că de

*) Aceste pasage arată, că eppal a trimes acelaș circular tuturor protopopilor din diecesă și acolo unde poporul era iobag.

celece am rânduit să vă țineți și carii doară înșelați, alte ați fi vestit, să așezați în tot tipul nevoindu-vă pe poporeni pentru binele lor a-i ține în ascultare, ca nucumva și însășivă să cădeți sub judecata clerului și Nații, să fiți spre scădere și rușinare. Care a noastră rânduială, ca fără întârziere se vă nevoiți a o plini sub grea răspundere și canonească ascultare vă demândăm. A frații tale de binevoitor Vladica Ioan m. p.

*

* Nr. 159. Năsăud 25 Mai 1848. Cu împărtășirea înduratei rânduieli a M. Sale Dlui Episcop pentru învățarea poporului la ascultare către Superiori, vi se face totodată conoscut, cumcă congresul Românilor s'au încheiat cu cel mai bun rând și liniște spre gloria eternă a poporului și spre mirarea tuturor, macarcă au fost la 50 mii.

Dezbaterile s'au ținut în 14, 15, 16 și 17, când s'au cetit petiția. Punctele petiții au fost cele mai de frunte următoarele: 1. Nația românească să fie receptă prin urmare să aibă toate acele drepturi, de care se bucură cea ungară, săsească și siculică*). 2. Să aibă deputați la dietă a propoitione. 3. Românii să poată vorbi și scrie în limba lor la orice dicasterium sau oficiolat. 4. Incetarea robotelor fără despăgubire adecă prostimea în provincie să nu mai lucre la Domnii proprietari. 5. In privința unirii Ardealului cu Ungaria s'au poffit, ca obiectu acest momentos să nu se ia la desbatere de cătră Staturi pânăcând nația românească nu va fi reprezentată. Pentru militarii români din Regimentele de margine încă s'au poffit unele îmbunătățiri, precum și în privința lucrurilor bisericești încă s'au făcut unii pași. Acestea și și altele compuse în 2 suplice s'au așternut Maiestății și la dietă. Rezultatul il vom vedea, de vom trăi, care spre cunoșcință scriindu-vă rămân al fr. voastre gata spre servire în Hs. frate *Macedon Pop*, vicari.

*

Nr. 827. Blaj, 9/21 Mai 1848. Fiilor noștri Proto: și b. Proto-popilor, preoților, curatorilor, dascălilor și tuturor binecredincioșilor de sub ascultarea noastră dar dela Dumnezău, iar dela noi arhierască binecuvântare.

*) Săcuiască.

Dorire am, ca față să cuvântăm către fii noștri dreptcredincioși, cari dela Dumnezeu sunt incredințați portării noastre de grijă, precum la Fapt. Apl. c. XX ni se poruncește în ceste cuvinte: Luați aminte de voi și de toată turma, în care v'au pus pe voi Duhul sfânt, ca să ocârmuiți biserica lui Dumnezeu. Inse nepotând aceasta face, primiți aceasta acuma a noastră scrisoare în locul nostru și vestiți poporului cuvântul, nu al nostru, ci al sf. Scripturi, care zice, că celce se împotrivesc stăpânirii, lui Dumnezeu se împotrivesc. Că înzădar vom zice, că vrem să fim credincioși împăratului, dacă celor trimiși dela dânsul nu ne supunem. Iată noi din părintească îngrijire pentru popor am fost vestit, ca să nu se plece la toate vorbele, ce se poartă prin țară, ci să aștepte în pace pânăcând se va hotărî și prin In. Impărat nu se va întări altă lege pentru slujbe. Pentru a căruia ușurare, cași pe învrăjbitul popor să-l putem mângâia, am cerut și am dobândit slobozenie de a se aduna protopopii și cei mai pricepuți, pentru a se sfătui despre acelea, ce ar fi de a se cere pentru nație dela locul său. Inșă s'au adunat cu miile și oare pentruce? Pentrucă au crezut, că în adunarea aceasta se va vesti slobozenie dela slujba domnească. Și iată de pe locuri departate au venit unii mai multe zile fără sălaş, fără mâncare au șezut și pe urmă tot aceea li s'au vestit, ca să plinească slujba, pânăcând dela I. Impărat altcum se va hotărî, care hotărâre nu se va putea ascunde, precum unii nepricepuți și doară amăgiți au crezut, că doar ar fi eșit dela In. Impărat, dar s'ar fi tănuit. Adevărat, că la dieta trecută s'au fost făcut un *Urbarium*, dar bunătatea împărătească au rânduit, ca prin Dietă din nou să se cerce și spre întărire la Inaltia Sa să se aștearnă dorind a se lesni starea slujbașilor.

Noi, iubiților în Hs., pentru a voastră fericire ne ostenim. Pentru aceea am trimes rugare la I. Impărat prin solii, alta aducem noi cu mai mulți soli la Dietă, pentru a nații stare și dobândirea ușurării slujbii domnești și a altor greutăți. Deci, iubiților, precum și la adunare v'am cuvântat, vă rugăm să fiți ascultători și cu așteptare până la vremea s'a ca nukumva cu puterea împotrividu-vă prin neascultare să vă faceți nevrednici de binele, ce vă așteaptă. Noi gata suntem și viața a o pune pentru oi, dar voim a pune pași pe calea, care cu încredințare ne poate duce la doritul sfârșit.

Oricine alta v'ar vesti, poftiți să vă arate, cu a cui rânduială face aceasta, de vremece noi după înaltele porunci am scris, ce am scris, și cumcă de acelea suntem datori a asculta cu cuvintele Sf. Scripturi v'am arătat.

Aduce-ți-vă aminte, și la cele ce v'am scris mai înainte și luați aminte și acestea, ce vă vestim, ca pace să aveți și viață fără frică să petreceți. Invățați-vă dela pilda altora, care neascultând de sfatul nostru cu jăcuție de cătane i-au împovorat, i-au bătut, ba și pe preoții, cari s'au aflat, că altcum au vestit, — iau arestat.

De nou dară vă rugăm să ascultați de cuvintele Părintelui vostru, care are de a da seamă pentru voi. Ascultați-ne, ca să aveți dar și milă dela Dumnezeu, iară dela noi, Părintele vostru, arhierească binecuvântare. *Vladica Ioan.*

Aceste litere vicarul Macedon Pop cu data 6 Iunie 1848 Nr. 184 le circulează la preoțimea din vicariat cu următoarea comitivă.

Macarcă în acest vicariat, mărire și laudă lui Dumnezeu celui Atotputernic, până acuma e pace și liniște, și e bună nădejde, că și de aici înainte va fi, — totuși fiindcă oamenii malițioși, pismași ai tot ordului bun, îndemnători și ațâțatori de popor spre neascultare pot fi, și de nu sunt, pot veni din provincie, unde cu durere se află mulți, — vi se comunică circulariul M. S, Dlui episcop cu aceea adaugere și băgare de seamă, că decumva s'ar întâmpla, că și în acest ținut să se arete corifei de aceștia, minten fără întârziere să-i arătați iurisdicțiilor militare spre lucrarea celor trebuincioase. Aduceți poporului aminte în biserică și cu tot prilejul datoriile cătră Stăpânire arătându-le relele urmări, cari ar veni când unii și alții ar lăsa a-se întâlni de nește oameni blăstămați. Aduceți-le aminte jurământu, care l'au pus înaintea lui Dumnezeu și prin care ei s'au făgăduit a fi până la moarte ascultători, a apăra patria și tronul și cu primejdia vieții. Punețile înainte istoria timpurilor trecute adecâte le spuneți, câte bătăi, omoruri, jăfuiri, aprinderi și alte rele au fost în patria aceasta până a nu veni sub sceptrul împărătesc și părintesc al casei Austriace. Turcii, Tătarii și alte ginți barbare venea, omora, aprindea, pustia, oamenii cu miile în robie ducea; ba ce e mai mult inșiși Prinții naționali, cari au fost ocârmuitori dela despărțirea Ardealului de cătră Hungaria, se îm-

părecea, sfădea și bătea, voind câte 3 a fi. Dară dela anul 1696, decând popoarele acestei Patrii au închinat-o domnitorilor din casa Austrii, îi pace și liniște. Drept este și se cuvine, ca noi să fim ascultători și credincioși supuși In. Impărat și celor puși dela Înălția Sa. Să rugăm pe Dumnezeu, ca cu brațul său cel tare să-l spriginească și ajute în contra protivnicilor. Care spre plinire încredințânduvi-le rămân al frățiilor voastre gata spre servire în Hs. frate.

*

† Nr. 332. 18 Iuliu 1848. In urma ordinului consistorial din 30 Iuniu 1848 Nr. 165 publică Manifestul In. Impărat de următorul cuprins. Manifest cătră grănicerii mei.

Noi Ferdinand întâiul din mila lui Dumnezeu Impăratul Austrii, apostolicescu crai a Ungarii, Bohemii, Croații, Dalmații, Slavonii, Galiții și Lodomerii, cu acest nume al V-lea a Romii, Servii, a Cumanii și Bulgarii precum și a Lombardii, Veneții, Ilirii și a Ierusalimului Crai, Arhiduce a Austrii și celelalte dăm de știre grănicerilor noștri.

Când am aflat de bine noi țării ungurești și prin aceasta cu dânsa încopciatei Croații și Slavonii a da un Ministeriu răspunzător, care să locuiască în Budapesta, — îndată am și hotărît pentru mai bună ocârmuire a țării și pentru mai acurata ascultare și sfârșirea trebilor voastre tot ținutul grănicerilor al supune Ministerului unguresc, care Ministeriu nouă și țării răspunzător este, și de acuma înainte toate poruncile noastre nu prin Consiliul de de tabără (Hofkriegsrath), ci prin locutiitoriul nostru Ștefan, arhiduce și palatinul țării și prin Ministeriumul de tabără unguresc a se trimite.

Când dară ascultați și împliniți poruncile acestora, nu faceți alta decât arătați supunerea aceea, care și până acuma cătră noi și cătră țară cu adevărată credință a-ți arătat-o. Grănicerilor! Din suflet ne bucurăm, că vă putem arăta odată mulțămire pentru necălțita voastră cătră noi credință și vitejie.

Dupăce naționalitatea, religia și limba voastră română prin noi și prin legile țării ungurești pe veci se asecurează, tot cu acest privilegiu locutiitoriului crăesc și Ministerului nostru unguresc i punem de sfântă datorință, ca poftele voastre să le cerceteză

și pe voi îndată să vă facă părtași de toate ușurările și îmbunătățirile acelea, care cu legile acestea noauă și cu adevăratul înțeles al Statului milităresc nu se împotrivesc, și care îmbunătățire prin constituția patrii feșcecare credincios cetățian le va avea. Despre altă parte vă cemăm, ca locuitoriului crăesc și Ministeriului nostru unguresc totdeauna și în toate să vă supuneți, și nu primejduiți bunăstarea voastră și a pruncilor voștri prin împotriviri, și să nu mânjiți cinstea și credința Românilor cătră curtea noastră împărătească de atâtea ori arătată. Datorința locuitoriului crăesc și a Ministeriului unguresc va fi a griji despre o mai bună și sigură stare a clerului vostru, așșderea și despre înflorirea școalelor voastre naționale, în sfârșit a face părtaș pe Comunicatele militare și pe ceialalți loccetățeni de prin miliție de toate acele drepturi și libertăți constituționale, de care toate celelalte părți și cetățeni a țării după lege se bucură și pe care drepturi le au.

În sfârșit dăm de știre, cumcă pe Feldmarschal L. General Baron Hrabovscky peste țara Croații și a Slavonii l-am numit de comisari crăesc cu aceea datorință, ca să investigatez toate stările de acolo, care se fac pentru dezbinarea dela Coroana ungurescă, mai vârtos se investigatez faptele Baronului Iosef Ielacici, a Banului Croații, care nunumai poruncilor noastre ci și cu legile cerești se împotrivesc. Dreptaceea pe acesta, până se va desvinovăți de dignitatea Banului și de toată diregătoria militară il lipsim și voauă vă poruncim, că de Ielacici să nu mai ascultați, ci poruncilor Baronului Hrabovscky să vă supuneți. Dat cetatea Insbruck în 10 Iuniu 1848. *Ferdinand* m. p.

*

Blaj 13/1 Iuliu 1848. Notarul consistorial trimite următorul ordin cons. Prea mult onorați în Hs. frați vicari, protopopi, vice-protopopi, preoți diecesului Făgărașului și onorați Naționaliști!

Cunoscut vă este, preaiubiților, unora deadreptul, altora din auzite, cumcă în 15/3 Maiu a. cor. în adunarea noastră națională dela Blaj s'au fost scris într'o peticiune mai multe puncte îmbunătățirea sorții Românilor noștri, care se și așternu Sf. Fețe a Măiestății Sale cu omagiul obsequiu, precum și la Dietă spre împlinirea dorințelor noastre. Aceasta așternere sub prezidiul a 2 epis-

copi iară prin C. Deputăciuni a fi fost trimisă parte ați știut, parte ați auzit. Care a fost rezultatul deputăciunii sub prezidiul Mării Sale D. Episcop a nost la dieta țării merse, luminat puteți pricepe din circulariul Mării Sale din 14 Iunie a. c., unde apriat vă spune, că prin unirea Ardealului cu țara ungurească, ce prin I. Impărat s'au întărit, națiunea noastră nu mai are numire de suferință, ci este cași alte națiuni cu asemenea drepturi cetățene înzestrată, mântuită de slujbele domnești și întocma cu altele. Iară o deputăciune la tronul Măiestății Sale trimisă puteți colege din rezoluțiunea S. Smei Sale Măiestăți aicea din cuvânt în cuvânt pe românie tradusă depusă în scris:

Cu destărnită bună plecare acceptez cu încredințare despre neclătită fidelitate a supușilor mei Români în Transilvania unită cu Ungaria și în legătură cu rezoluțiunea mea dată în 11 Iunie decretez, cumcă naționalitatea voastră la propunerea Ministeriului meu unguresc prin o distinctă lege va să fie asigurată și va fi grijă de rădicarea școalelor naționale. Punerea bisericei grecești n. u. cum ați cerut în stare asemenea cu celelalte biserici din țară precum și coperirea celorlalte lipse a voastre bisericesti și scolastece cu spesele Statului prin al 20-lea articol de lege, comuna portare a sarcinilor, prin al 8-lea, rădicarea robotelor și a domniilor, prin al 9-lea, libertatea prețului și Scaonele juraților, prin al 18-lea, înarmarea poporului, prin al 22-lea de lege a ultimii dicte ungurești sunt aplacitate. Al meu Ministeriu unguresc va griji, ca plânsorile voastre locale să se cerce și așeză. Supușii mei Români în toți anii administrațiunii publice după alor număr și facultate să se aplice. Precum eu din contră dela voi aștept, că va să fiți cu credință plecați cătră Coroana mea ungurească, veți încunjura tot ce deșteaptă neunirea, căci numai conțelegerea cu concetățenii voștri vă poate asigura folosința libertăților date de mine celce cu a mea facere și grație regie vă rămân propens.

Așadară fraților Români! Unindu-se Transilvania cu Ungaria după grațioasa M. Sale rezoluțiune și învoirea preamăritului Ministeriu dela Budapesta am câștigat următoarele: 1

1. Naționalitatea noastră la propunerea Ministeriului Înălții Sale unguresc înaintea dietei, ce se ținu amu la Budapesta, prin articol de lege osăbit va fi asigurată.

2. Biserica greco-română va fi cu asemenea drepturi cu celelalte biserici a patrii.

3. Statul sau Țara va plăti popii și dascălii școalelor noastre cu spesele sale întocma ca pe a altor religii.

4. Toți oamenii împreună cu Domnii fără nici o deosebire vor plăti contribuțiune sau dare și *asemenea* vor porta toate greutățile țării.

5. Robotele și decimele vor înceta pentru totdeauna.

6. Națiunea română va avea libertatea prețului sau a tiparului și judecători jurați.

7. Poporul român va avea drept prin listea mirenească întocma cași frații Unguri și Sași a-se întrarma, ca deprinzându-se în soarta militară atunci, când patria îi va provoca, să știe întrebuința armele lor dimpreună cu celelalte națiuni collocuitoare în contra inamicilor patrii apărându-o pe ea ca pre o mamă dulce.

8. Poporul român după numărul și dexteritatea sa se va putea aplica de azi înainte la toți ramii diregătorilor patrii acesteia.

Din acestea cunoașteți învederat, amaților Români, cumcă suntem asigurați pentru câștigarea tuturor cererilor noastre pofțindu-se din contră dela noi, ca să fim cu credință plecați cătră Coroana Maiestății Sale ungurească și să încunjurăm tot, ce ar deștepta ură și neunire între noi cu celelalte neamuri, cu care împreună locuim în țara noastră. Pentru aceea rădicați, frați Români, cugete sincere cătră Tronul Atotputernicului Dumnezeu și adevărat cu buze de oameni liberi, Dumnezeirea atotputernică, care a străbătut inimile și rărunchii mai marilor noștri și au făcut, ca să fie dreptate și oameni liberi în lume. Dați mulțămită ferbinte Maies-tății Sale, preaînduraturului nostru Impărat și Rege, care a ascultat suspinele noastre și din părinteasca Sa îndurare cu mână puternică au turnat balsam tămăduitori peste fețele noastre cele triste. Mulțămiți cu căldură preamăriților Domni ai țării, care auzind suspinele voastre cunoscând, ce e Dreptu, cu inimă și cuget curat au ostenit neîncetat pânăce au rupt păretele despărțitor și ne-au făcut asemenea lor. Fiți cu ascultare plecați Preamăritului Ministeriu dela Budapesta, în care sunt așezați cei mai renumiți bărbați cu atât mai vârtos, fiindcă și însuși Maiestatea Sa Impăratul la aceasta ne îndeamnă. Trăiți în armonie cu celelalte națiuni collo-

cuitoare, căci numai conțelegerea cu concetățenii noștri ne poate asigura folosirea libertăților Maiestății Sale nouă date. Iară decumva mai aveți a pretinde ceva în privința moșilor voastre, căutați pe calea legii, convingându-vă, că toate întru ce aveți dreptate, le veți câștiga cu atât mai vârtos, căși Maiestatea Sa le-a asigurat prin Inalta Sa rezoluțiune, cumcă toată jalurile noastre locale se vor cerceta și hotări prin Ministeriul său unguresc. Cu o vorbă ascultați dojana Prealuminatului nostru Episcop către Românii noștri în 14 Iunie sub Nr. 928 îndreptată, că în aceea toate cele bune și de folos pentru poporul nostru se cuprind întocmai după stările împrejur de acum. Iară noi, străluciților ostași români, care totdeauna cu sânge creștinesc ați apărat patria, aceasta în contra tuturor inamicilor ei arătându-vă cea neclătită credință și fidelitate către Bunul nostru Monarh, arătându-vă bărbați bravi, generoși, trăiți cu armele voastre, ce cu mărire le portați în contra inamicilor patrii apărându-o pe ea acum ca pe maica cea dulce fiind convinși, că și soarta voastră se va îndrepta, dupăcum cere cuviința și dreptatea. Ca cu toții dimpreună lucrând la un scop sfânt, să producem o patrie plină de fericire.

*

Nr. 245. 28 Iuliu 1848. 1. Comunică circularul consistorial de mai sus. 2. Comunică că parohul din Poieni Domide Pop pe timp nehotărit e suspendat dela oficiu și beneficiu; iar capelanul din Zagra Ioan Vertic este lipsit pe viață dela patrafir și orice funcțiune bisericească, ambii prin Deliberatul farului vicarial din 6 Iuniu întărit și de s. Consistor în 2 Iuliu Nr. 177. Cantorul din Mocod e pedepsit să plătească cheltuielile de investigațiunea ținută contra lui, iar cantorul din Găureni afară de cheltuielile investigaționali va plăti și o pedeapsă de 5 fl. argint. Ambii pentru transgreziunile făcute.

*

Nr. 269. 27 August 1848. În 17 a acesteia am pornit cu cei doi deputați aleși la Sibiu, ca să dobândim pasul de drum și apoi să mergem cu rugămintea cunoscută la Viena la In. Impărat. Necăpătând pasul, ne-am reîntors acasă toți 3: eu, Ioan Botârlă și Teodor Bota. Dacă va sosi permisiunea din Viena, vom pleca.

Nr. 298. 19 Septemvrie 1848. Convoacă pe preoți la vicariat pentru a primi învățătură cum este a se face descrierea parohiilor pe formularele *ungurești* primite prin Consistor. Școlile în Blaj nu se încep, deoarece stăpânește colera.

*

† Nr. 31. 24 Faur 1849. Măria Sa Dl colonel Urban și comandantul acestui Regiment în porunca din 14 curentis dată la toate companiile face cunoscut

1. Cumcă mai mulți oameni de ai noștrii, bărbați și femei, mergând înaintea dânsului fac cruce, mătanii și plecare, care numai lui Dumnezeu se cuvine, ceeace oprește sub grea pedeapsă. Nici odată n'a socotit cineva, cumcă oamenii noștri nu știu face descilinire între cinstea unui om și a celui atotpoternic. Cruci și mătanii fac creștinii numai lui Dumnezeu. Invățați dară oamenii, că acestea în venitori să nu le facă, că afară de aceea că î-și vor agonisi pedeapsă, ne pun pe noi preoții risului, căci lesne se poate face înciere, că nui învățăm cum se cade. Inferiorul cinstește pe superior prin plinirea poruncilor. Acestea dară să se năzuiască fiecare a le plini și apoi îl vor cinsti mai mult decât cu nește semne nepotrivite.

2. Se trimit la Companii proclamații traduse în limba română una dela I. General Comandă și 2 dela Dl Urban cu aceea orânduială, că prin fiecare preot să se cetească în biserică. Băgați de samă să se ducă în deplinire.

3. S'au dat vreo câteva porunci dela Dl colonel la toate Stățiile. Cetițile! Dela slăbiciunile și răutățile, de cari se vinovățesc grănicerii cum sunt: vânzare, fugirea dela oaste, tragerea îndărăpt dela bătaie, alergarea muierilor la bărbați în oaste, jăfuiri să-i abateți descriindu-le urmările provenitoare din acest fel de răutăți.

4. Spune, cum să se ajute preoții vecini, când careva e împedecat. Apoi adaugă: Doi preoți din acest vicariat fusese de Unguri pentru cauze mie necunoscute în arest în Bistriță ținuți. De aici fură duși, unde? nu știu! Numai dupăce s'au transportat am înțeles. Să-mi fie făcut careva relație minten, m'aș fi rugat și socot, cum mi-au succedat cu unu al treilea, și acestora doară le-aș fi ajutat. Nici casnicilor, nici neamurilor le-au venit în minte să mă înștiințeză. *Macedon Pop*, vicariu.

† *Proclamația lui Bem.* Grănicerilor! Nu este de lipsă, ca să vă spun, cum v'au înșelat pe voi Impăratul Austrii prin nămiții săi și cum v'au descris voaue pe Magiari, vrășmași ai voștri. Aceasta acuma nu mai este de lipsă să vi se arate, că singuri voi ați cunoscut. Națiunea magiară și-au luat libertatea sa îndărăpt și au revărsat aceasta nunumai peste Magiarii săi frați, ci și peste voi și peste toți câți locuiesc în aceasta țară. Impăratu s'au mâniat, pentru căci el l'au fost detras, noi neam răsculat și în mânia aceasta au intrat asupra noastră și armadia sa și pe voi, cari ați crezut cuvintelor lui. Nenorociților! Socotiți mărimea păcatelor voastre, care le-ați făcut asupra făcătorilor voștri de bine, asupra conpatrioților voștri, ba tocma asupra fraților voștri, că toți oamenii suntem frați. Mare au fost primejdia, care amerința națiunii magiare. Așa este întocmită cât cu cât sunt mai mari îngrijirile, cu atâta este mai mare puterea și cutezarea, și așa s'au întâmplat, cât până la deplina învingere numai un paș are de a face.

Grănicerilor! În pașul acesta mai de pe urmă au sunteți cu noi, au contra noastră! De țineți cu noi (că aceasta v'ar folosi) veți face spre plăcerea lui Dumnezeu, carele așa precum noi, ca pe nește păcătoși pocăiți vă va ierta; iară de veți sta în contra noastră, să știți, că eu demând și comand armata aceea bravă, care au bătut și au alungat din țară atâta armadie austricească, cât și pe cea adunată ruso-împărătească.

Alegeți-vă dară! De lucrați în contra noastră, vă așteaptă pedeapsă, moarte, pustiire; iară de lucrați cu noi, vă așteaptă ertare, viață și libertate.

Dela supremul comandant al armatei ungare în Transilvania
I. Bem, feldmarșal Leutenant.

*

Nr. 120. Rebrișara în 18 Novembăr 1849*). Fraților! Milostiva orânduială a Excelenției Sale Dlui Gubernator al țării din 15 Octomvrie Nr. 851 eșită, ca văduvele acele române, a căror bărbați prin însurgenți în bătaie s'au omorît, iar care în bătaie

*) Vicariul Macedon Pop era plecat la armată fiind numit caplan castreus. În tot timpul absenței vicariatul a fost administrat de parohul din Rebrișoara Grigore Pop.

s'au făcut invalizi să se însemneză prin parohi în consignație în conștiință și depărtând tot abuzul, care apoi din visteria Statului să se poată ajuta, prin s. Consistor ni se poruncește, ca parohilor subordinați cuvenita instrucție întru săvârșirea acestui obiect să se dea. Drept aceea spre mai deplină și mai acurată împlinire, vă împărtășesc fraților voastre amândouă ordinațiile a Excelenției Sale și a s. Consistor, de unde să vă puteți îndrepta mai lesne spre facerea destul a intenției Excelenției Sale. Așadară fără de părtinire contând feștecare la cinstea Statului, pe care Excelenția Sa vrea a-se răzima, ferindu-se de toate acelea câte ar micșora vrednicia aceasta, și precum poștește drept aceea și credința cătră In. Impărat, așa feștecare să lucreză. Veți face dară o consignație, în care se vor însemna văduvele cu pruncii săraci a acestora (de vor fi) a căror bărbați în bătaie de însurgenții unguri s'au omorât. Notă: și numai aceia, cari nici un modru nu au de a-și putea susține viața, veniți la cea mai de pe urmă mișelătate. Iară cei chilaviți de Unguri în bătaie, unde vor fi, se vor pune dechilin în consignație cu numele, unde trăesc, ce fel dea avere sau cu ce trăesc, precum și unde, când și cum li s'au întâmplat aceea nenorocire. Inșă și de aceștia vin numai acei chilavi de a se însemna în consignație, cari de toate lipsiți și scăpătați fiind nu au nice un modru de ași susține viața. Aceasta consignație, unde vor fi de acest fel, cât de curând să se facă și până în 30 Noemvrie st. n. prin făt sau cantor să se trimită negreșit la vicariat. Inșă vă rog, fraților, în numele slujbii, ca ziua și noaptea să se poarte acest circulari înșământ fiecare, când l'au primit și când l'au trimis; să nu pățimesc ca și cu celelalte circulare. Care nu i-și va face datoria, voi fi silit al arăta la s. Consistor. Al fr. voastre sâncer în Hristos frate *Grigore Pop*, paroh, vicarial administrator.

*

Năsăud 23 Novembăr 1849. Onoraților în Hristos frați. După orânduiala I. G. Comando din 19 Octobăr Nr. 977 s'au numit de caplan castreus fratemiu *Anchidim* și prin urmare eu m'am întors la patrie primind postu și oficiu vicarial, care spre știință vi se aduce cu aceea adaugere, că lucrurile oficioase pe viitori în coace să se trimeată. Al fr. voastre spre servire gata *Macedon Pop*, vicari.

Nr. 138. 5 Decembăr 1849. Socot a fi bine, și militarilor noștri folositor, dacă pagubele cauzate de rebeli în acest Regiment s'or face publicului prin organu unei foi cunoscute. Ca aceasta să se poată duce în îndeplinire, mi de lipsă a ști: *a)* câți bani au fost siliți a plăti; *b)* câte vite; *c)* răpitau casele satelor și a locuitorilor; *d)* câți bani cât ovăs; *e)* câte bancnote coșutiane au dat spre ardere; *f)* lucrat'au la șanțurile dejene și bârgăoane (din Dej și Bârgău). Toate acestea vin a-se specifica cu numărul și se pot ști dela căpetenile satelor sau mai bine din aceia, care în timpul usurpării insurgenților în acest district au fost în servire ca jude etc. Pagubele celelalte precum pierderea bunului, răpirea veșmintelor și a victualelor se vor arăta generatim. Socot, că feștecăre din patriotism se va strădui a face genuină relație în acest obiect atât de important și în 22 a. a. st. n. la 10 ore le va trimite la vicariat anume prin cantori.

Comunicări

Iuliu Morariu: Urme vechi în Valea Zăgrii

Rămășițe vechi ca urme de viață și așezări omenești preistorice în bazenul superior al Someșului mare, se găsesc multe, dar nu toate sunt amănunțit studiate iar unele sunt chiar necunoscute. Câteva au fost relatate de către d. *Iuliu Marțian*, prin comunicări apărute în diferite publicații de specialitate, în »Repertoriul arheologic pentru Ardeal« și în diferite studii în »Arhiva Someșană«. Mai complect studiate cu săpături metodice, cercetări amănunțite și riguroase au fost acele de lângă comuna Nepos, datorite dlui *M. Roșca*. În Valea Zăgrii se pomenește un topor de serpentin, găsit la «Măzăriște» lângă Mocod, tot de acolo se mai menționează niște unelte de piatră; despre soarta lor însă astăzi nu se mai știe nimic. Locul vreunei stațiuni preistorice încă n'a fost fixat până astăzi. O comunicare făcută de dl *I. Corbu**) asupra colinei cu numele »Cetățele« dela Zagra, susține cu drept cuvânt că împreună cu resturile s'a păstrat și numele toponimic roman al »cetății« așa cum îl întâlnim în multe alte părți, între cari și la Nimigea de sus ca »Cetățel« și »Cetate«.

În Valea Zăgrii există urme străvechi chiar anterioare acestor cetăți și în cele ce urmează voi da cele găsite referitor la ele. Relatăm cele de mai jos cu titlul de simplă și modestă comunicare cu scopul de a le face cunoscute pentru cei ce ar avea atracția, priceperea și posibilitatea de a le cerceta mai amănunțit, și ca un

*) Arhiva Someșană« Nr. 6.

îndemn pentru cititorii cărțurari de a observa și aduna tot ce ar putea interesa știința, ce lămurește trecutul sau prezentul, și a-l scoate la iveală și prezintă pricepătorilor¹⁾.

În hotarul comunei Mocod, spre nord la distanță de vreo cinci km depărtare de comună, în partea numită *Purcăreți*, omul merge pe șoseaua ce duce spre Zagra până la podul lui *Macavei*, iar de aici urcă pe *Purcăreți* cam 1 1/2 km până la locul numit *la halauă*, (unde există niște troci în limbajul popular *halauă*, așezate lângă un mic izvor cu scopul de a se aduna apă în ele pentru adăpatul vitelor). Peste părau dela aceste »halauă« se află o colină teșită, un soi de platou de abia răsărind deasupra nivelului din jur. Suprafața e teren arabil cultivat în anii de țarină și de prin gliile de pământ și brazdele arăturii se pot culege frânturi de vase de pământ (ceramică). Unele fragmente poartă ornamentații făcute prin inciziune. Vârsta lor este *eneolitică* probabil *geto-celtică*. Tot aci se află bucăți mici de pietre dure streine de regiune cari provin probabil dela cioplirea uneltelor.

Vestigii dintr'o altă stațiune mai veche am găsit mai sus deasupra *coastei lui Dan* fără a da însă peste piese mai numeroase și mai caracteristice.

*

Altă stațiune se află în hotarul comunei Zagra. Spre apus sunt câteva vârfuri înalte reprezentând ultimele înălțimi mai impozante în lungul coamelor de dealuri ce pleacă din culmile *Țibleșului* și se înfundă în lunca *Someșului mare*. Sunt ca niște turnuri de observație naturale, înălțându-se măreț deasupra colinelor din jur. Remarcabile sunt vârful *Zgăului* și vârful *Hotarelor*; ultimul și-a luat numele dela limita ce o face între comunele *Zagra* și *Perișor* fiind în același timp limita și între județele *Năsăud* și *Someș*.

În vârful *Zgăului* există o movilă având la bază vreo 8—10 m² înaltă abia de vreo metru și jumătate. E formată din pietrii dispuse neregulat provenind din dărâmare și amestecate cu pământ. Pe ea cresc mesteceni, fagi și porumbari formând un tufiș rar.

¹⁾ Autorul acestor rânduri nefiind specializat în arheologie nici pricepător în determinarea acestor rămășițe s'a adresat în acest scop dnilor *M. Roșca* și *I. Daicovici* din Cluj, pentru a stabili caracterul și vârsta lor. Pentru amabilitatea și bunăvoința arătată le mulțumesc și în acest loc.

În jurul ei pare a fi existat un șanț foarte greu de distins din cauză că terenul a fost netezit prin arat.

Spre S și SV dela movilă este un mic platou, care în marginea sudică are aspectul de a fi nivelat prin formarea unei terase înalte ce nu poate fi explicată ca răzor născut numai din răsturnarea brazdelor.

La săpături superficiale făcute în movilă sau în pământul platoului apar urme de ceramică veche, fără ornamentații, frânturi de vase groase de pământ, de vârstă romană.

Data fiind înălțimea mare a acestor vârfuri (vf. Hotarelor are 765 m., iar vf. Zgăului cam tot atâta) și faptul că de aci se vede o regiune foarte întinsă din Valea Someșului, până către Dej, deacolo în sus spre Bața, Reteag, Ciceu-Cristur, Beclean, Nimigea de jos, Tăure, apoi o serie de înălțimi dominante ca acele dinspre Cetatea Ciceului, vf. Cetatea dela Nimigea de sus deasemeni cu ceramică romană și Cetățelele dela Zagra; bănuim că a putut servi ca punct de observație spre a supraveghea trecerea din interiorul Transilvaniei spre minele dela Rodna, sau invers scurgerea năvăliților intrați în Valea Someșului, spre inima Transilvaniei și făcând parte dintr'un sistem mai complicat de cetăți, forturi și posturi de observație. Înălțimea dominantă și poziția geografică ne îndreptățesc să punem această ipoteză ca singura accesibilă.

Vârful Zgăului este legat printr'o coamă de deal pe care se află un drum, cu vf. Hotarelor. În acest vârf se află altă movilă de pământ mai înaltă, purtând în mijloc o groapă care se deschide ca un balcon spre V privind spre Valea Perișorului. Formarea acestei movile și a gropii ei sunt a se atribui mânei omenești, neputându-se explica formarea în mod natural. Lângă drumul ce unește cele două vârfuri se află răzleț pietre grezoare arse, precum și un bloc mare de vreo 2 m. cubi de piatră calcaroasă albă numită *piatra lui Sila* sau *Silea*, a cărei nume și prezență aci dă loc la diferite interpretări ¹⁾

¹⁾ O versiune anecdotică afirmă că un om cam prostănac avea o vacă albă ce se chema Silea. Într'o zi mergând pe înserate să o caute (neîntorcându-se singură acasă) ajunsese în acea parte în amurg, i-se păru că e vaca sa albă culcată și începu să o strige: nea Silea, nea! Mergând lângă ea ar fi încercat să o scoale dând cu piciorul, apoi văzu că nu e vaca, dar pietrei i-a rămas numele de *piatra lui Silea*.

Aceiaș calcar obvine în conglomeratele terțiare din jur (dealul Gruiu, apoi la Mititei și Nimigea de sus) și foarte probabil că e neocomian și a venit din N din munții acelei vremi pe spinarea sloiurilor de gheață, cari topindu-se l-au lăsat să cadă pe fundul mărilor mediteraniene, ca bloc erratic așa cum s'au găsit blocuri de aceiași natură și proveniență la Lăpușul ungiuresc¹⁾. Dificultatea acestei explicații constă în izolarea blocului. Nu este exclus ca în timpurile preistorice să fi servit în vreun cult.

*

Numele *la Cetățele* se dă împrejurimei unei coline zisă *dâmbul Cetățelelor* găsindu-se în apropierea și hotarul comunei Zagra. E situată spre răsărit dela comună distanță de vreo doi km, sub pădurea *Corobana* între Văile Țibleșel și Idieciu (Runc), lângă curmătura prin care trece drumul »peste deal« la Năsăud. Acest drum duce în Valea Idieciului și apoi urcă peste dealul lui Belei trecând la Salva și Năsăud, ceea ce a adus uneori o greșită localizare a »Cetățelei«. Pe acest drum se merge din Valea Zăgrii pe jos sau se duc vite la Năsăud la târg, fiind mai mult un drum de hotar întrebuințat pentru căratul recoltei de pe câmp (pentru trăsuri și căruțe nefiind practicabil, acestea urmează șoseaua comunală până în Mocod, iar de aci pe Someș în sus pe șoseaua națională). Avantajul drumului peste deal e că scurtează mult distanța. Așezarea la poalele Corobanii o atribuim intențiunii de a masca cetatea în desișul pădurii care desigur în timpurile acelea era cu mult mai mare și mai extinsă.

Movila este înaltă de vreo 4—5 m, cu diametru de 8—10 m,

Altă versiune legendară înregistrată de către *Demetriu Chitul* în »Istoria comunei Zagra« nepublicată, susține că acolo ar fi fost o biserică dacă din care provin pietrele arse și că aci și-au avut dacii casele, a căror curți pietruite se mai cunosc. Piatra lui Silea ar fi adusă din Țibleș și sub ea s'au găsit bani cu inscripția »Pro libertate« și câteva inițiale. Se știe însă că Țibleșul nu e calcaros ci eruptiv andezitic, iar a admite că tradiția ar fi păstrat prin negura veacurilor și vâlmășala vremurilor de năvăliri barbare amintirea locului vreunei biserici dace, e puțin verosimil. Mai probabil că legenda a fost creată în urma entuziasmului stăruit de curentul latinist. Totuși săpăturile căutătorilor de comori sub piatră sunt încă evidente.

¹⁾ *Dr. A. Koch* »Az Erdélyrészi medencze harmadkori képződményei« II Budapest 1900 pag. 44.

cu formă aproximativ circulară, fiind separată de terenul din jur printr'un șanț care-i evidențiază și mai mult caracterul artificial rezultat nu din raporturi normale de eroziune a terenului ci din acțiunea mânei omenești. În movilă apar pietre grezoase a căror prezență nu poate fi datorită decât transportului uman neavând dispoziție stratigrafică normală.

La începuturile de săpături făcute ¹⁾ se vede așezarea pietrelor în formă de zid, alterată în unele locuri prin demolări în cursul vremii și săpăturile sătenilor după comori. În aceste săpături am găsit ceramică veche, margini dela gură (gardini) a trei vase deosebite și alte bucăți variate însă fără ornamentații. Caracterul ceramicii este *slav* fără a se putea preciza după fragmentele găsite până acum dacă aparțin secolului VI—VII sau XII.

Având în vedere că în comună s'a păstrat numele roman al »cetățelei« numai ca numire toponimică, trebuie să admitem că »cetatea« a fost construită de Romani sau pe temeliiile vreunei fortărețe romane. Ținând seama de așezarea ei pe o înălțime cu vederea deschisă spre dealul lui Belei și comuna Zagra credem că a servit ca punct de observație, eventual a fost și o fortăreață mai mică de pază și apărare a acestui drum. Probabil făcea parte dintr'un sistem de supraveghere și apărare mai complex în care încadrau și vf. Zgăului, vf. Hotarelor, vf. Plopișului unde găsim o movilă identică celei dela Hotară, precum și alte posturi din Valea Someșului ²⁾. Acelaș serviciu l-a putut împlini și mai târziu în vremea invaziunii Slavilor după indicațiunile ceramicii găsite. La desgroparea totală a ruinelor nu sunt excluse surprizele unor urme romane mai importante.

* * *

¹⁾ Săpăturile le-am făcut cu concursul dlui *Toma Bulea*, preot în Rusul de jos, pe când servea în comuna Zagra, pentru care-i exprim în acest loc cuvenitele mulțumiri. Săpăturile s'ar putea continua în vacanțele de vară cu concursul tineretului școlar înțeleghător.

²⁾ Vezi: *I. Marțian* »Țara Năsăudului înainte de instituirea regimentului de grăniceri« Năsăud 1934.

Iuliu Moșil: Două vechi bănci: „Reuniunea de credit, anticipațiuni și păstrare“ și „Societatea de împrumut și păstrare „Aurora“ din Năsăud“

În ținutul Năsăudului pulsa de multă vreme o viață românească și deși sub stăpânire străină, sentimentul național era totuși foarte pronunțat.

După înființarea Regimentului al II-lea român de graniță (1762) și mai ales din timpul când Vicariul episcopesc *Ioan Marian* (1797--1846) și-a dezvoltat activitatea sa multilaterală în acest ținut, sentimentul național și cultura românească au luat un avânt puternic; cu deosebire după ce *Marian* înființă la anul 1837 cursurile pedagogice, pentru a pregăti învățători români mai destoinici, a luat și cultura poporului grăniceresc o dezvoltare mai mare.

După ce instituția militară grănicerească s'a desființat — în anul 1851 — și grănicerilor li s'a acordat — în 1861 — înființarea »Districtului românesc autonom al Năsăudului«, în locul fostului District militar de odinioară și mai apoi — la 1863 — li s'a aprobat deschiderea gimnaziului superior (cu 8 clase) la Năsăud; a început o organizare culturală din ce în ce mai temeinică și mai multilaterală.

Atunci Românii năsăudeni au început a se gândi și la chestiuni economice. Astfel încă de prin anul 1870 unii fruntași se gândeau la cooperatie. Încep discuții mai întâi mai timide, din ce în ce mai stăruitoare, până ce în fine ideile s'au cristalizat în două institute: *a)* »Reuniunea de credit, anticipațiuni și păstrare« și *b)* »Societatea de împrumut și păstrare »Aurora«, amândouă în Năsăud.

I. Pe la 1871 *Ioachim Mureșanu* juriconsult și fost președinte la sedria generală a Districtului Năsăud, lucra stăruitor împreună cu *Macedon Grigorița*, notarul comunei Năsăud, la statutele Reuniunii — după cum se dovedește prin actele ce se păstrează în arhiva Muzeului năsăudean.

Din scrisorile lui *M. Grigorița* către »Magnificul Domn« *Ioachim Mureșan* din anii 1871 și 1872, rezultă că se chemau și alte diferite persoane la ședințe de sfătuire, se cereau statute dela diferite societăți străine din Ardeal, spre consultare, se cereau formularii, etc.

Dintr'o adresă dela 9 Iulie 1871, către »Magnificența Sa«

Domnul Ioachim Mureșan, președintele sedriei din Năsăud, rezultă »că în privința înființării unei reuniuni pentru o cassă de păstrare aci, V'au ales pe »Magnificența« Dvoastră ca membru al comisiunii ce are a compune statutele pentru aceasta, cu rugarea că de mâne înainte începând, în toată ziua, la 4 ore după amiazi, să binevoiți a Vă aduna în localitățile cancelariei opidane. M. Grigorița».

Compunerea statutelor acestei »Reuniuni« a dăinuit cam mult, căci s'au făcut în trei limbi: românește, nemțește și ungurește.*)

Statutele odată terminate s'au citit în adunarea generală a primilor subscriitori, dela 29 Octomvrie 1871, s'au înaintat, cu cererea dela 28 Ianuarie 1872, la »Oficiul Districtual« din Năsăud, care le-a înaintat apoi spre aprobare la Ministerul r. ung. de agricultură, comerț și industrie. Acesta le-a aprobat la 18 Noemvrie 1872, cu Nr. 10.195, trimetându-le Reuniunii prin căpitanatul suprem al Districtului cu Nr. 2469 dela 3 Decemvrie 1872.

Adunarea generală a Reuniunii dela 5 Mai 1873, sub prezența seniorului *Johann Goldschmidt*, notar ad hoc fiind Macedon Grigorița, a proclamat ca președinte ales al Reuniunii pe dl *Ioachim Mureșan* din Năsăud »spre a putea odată introduce și la noi această instituțiune de mult dorită și de lipsă, făcându-și-se totodată cunoscut, că începerea plățirii ratelor la părțile fundamentale, conform § 5 al statutelor acestei reuniuni, s'a pus la 1 Iunie a. c. 1873«. (Nr. 11/5 Mai 1873 Reun. cr. a. și p.)

Pentru a se înscrie cât mai mulți membri în această nouă Reuniune s'a răspândit un *Apel* în Năsăud pe care îl publicăm aici.

MOTO: »Voește și vei putea«.

»Ajutăte și vei avea«.

»Unde-i unul nu-i putere

Unde-s doi puterea crește«.

A P E L

De mai mult timp s'a simțit neamânăvera necesitate de a înființa și aici reuniuni de credit și de păstrare, precum sunt și în alte ținuturi și aceasta din aceea împrejurare spre a ne deda deo parte la o păstrare regulată și pentru timpuri nefavoritoare, eară

*) Se păstrează toate în arhiva »Muzeului năsăudean«. Manuscrisul original unguresc 11 coale pe care s'a scris aprobarea ministerială, este cusut cu *tricolorul românesc*.

de altă parte spre a se putea da atât economului, cât și meseriașului, apoi industriașului, precum și altora mână de ajutor de a putea lua împrumuturi pe lângă interese moderate.

Introducerea astorfel de reuniuni s'a văzut cu atâta mai necesare, când s'a șters legea cămătăriei și s'a dat voie liberă orîșicui de a acorda interesele; așa după mai multe ostenele a mai multor »intelenți« și bărbați de specialitate le-au succedat, că prin îndosatul Vice-Căpitanului districtual d. d. 3/12, 1872 Nr. 2469, prin emisul d. d. 1811, 1872 Nr. 10.195 a Înaltului Minister reg. ung. de agricultură, industrie și comerțiu s'a aprobat statutele »Reuniunii de credit, anticipațiuni și de păstrare« din opidul Năsăud.

În sensul § 4 a statutelor, membru a reuniunii poate fi fiecare persoană majorenă de sine stătătoare și cu purtare bună, dacă va face la reuniune un capital fundamental de 50 florini v. a., prin plățirea de rate săptămânale câte de 25 cr. v. a. sau rate lunare câte de 1 fl. v. a., stînd liber fiecărui membru a plăti partea de capital și odată înainte ori în rate de pătrare de an înainte. Poate fiecare membru avea la această reuniune și câte cinci părți de capital.

Membrii au de plătit pentru fiecare parte fundamentală taxa de 1 fl. v. a., în favoarea fondului de rezervă. Membrii reuniunii, conform §-lui 13 a statutelor se bucură de primirea de anticipațiuni și împrumute pe lângă interese mai puține și pe timpuri mai îndelungate, când nemembrii nu se bucură de astfel de favoriri.

În adunarea constituantă a acestei ținută aici în ziua Sîngeorgiului român s'a otărit ca să-și înceapă activitatea această reuniune cu 1 Iunie 1873 st. n.

Spre a putea această reuniune înflori și a fi aceea spre ce s'a întemeiat, e necesar de a avea membri cât de mulți, ca așa după-cum s'a mai zis, numai cu puteri unite se poate ajunge un scop propus.

Statutele acestei reuniuni se află la tipărire și cât de curund vor eși de sub tipar, când pre lângă un preț moderat se vor putea da orîșicui.

Așa se apelează la P. T. că aceia căroră le vor concede jurstările să între ca membri la această reuniune, care e salutară.

Scrisorile de lipsă sunt de a se adresa la »Reuniunea de credit, anticipațiuni și de păstrare din Năsăud. Năsăud 28/5 1873.

Intr'o adresă a lui Macedon Grigorița, dela 7 Iunie 1873, către Ioachim Mureșian, se arată că »până astăzi« s'au înscris ca membri fondatori 49, din cari 34 Români, și membri ordinari 79, din cari 63 Români, dintre cari mulți săteni de ai noștri. Dar spune că sunt și mulți dușmani contra acestei instituțiuni.

Membrii înscriși în Iunie 1873 erau :

a) Membrii fondatori: Ioan Goldschmidt arhitect, Dr. Ioan M. Lazar directorul liceului, Toader Ionașc funcționar, Toader Rulianu funcț., Iacob Pop învățător, Ioan Lazar paroh, Iacob Prădan funcț., Ioan Cașai pantofar, Macedon Grigorița notar comunal, Ioachim Mureșan președintele sedriei orfanale, Basiliu Născuț învățător pens., Ioan C. Florian fiscal, Iosif Mihailaș mare proprietar, Grig. Verzariu funcț., Ioan Purceilă căpitan pens., Tănăsă Todoran, Grigore Vasilichi, Arsenie Feldrihanu, George Fagărășanu, Simion Vasilichi, Vasile Ștefan, Dumitru Rus, Timoftei Mateiu, Teodor P. Vasilichi, Vasile Cantor, Nicolae Găzdac, Nicolae Pop, Nicolae Floroaie, Gavrilă Gâliciu, George Sandu, Mihail Ionașcu, Petre Granciu, Toader Rusu, Anton Vasilichi, Maria Zevoianu, Friedrich Goldschmidt mare proprietar, Friedrich Müller farmacist, Paul Brants pantofar, Andreas Gross antreprenor, Gustav Gaiser, Gabriel Preiss, Istvan Szekely, Iosif Schön, Hoschia Brecher, Moses Gewürz, Gedalie Gewürz, Aron Nussbächer, Simon Apfel, Osias Horowitz. Total 49 fondatori din cari: 34 Români, 5 Sași, 2 Nemți, 1 Ungur și 7 Ovrei.

b) Membrii ordinari: Leon Pop maior pens., Fr. Mihailaș căpitan pens., Florian Micheș avocat, Cosma Anca învățător, Gavrilă Man funcționar, Ioan Anuță funcționar, Doroteiu Cimbulea funcționar, Ioan Mărginean funcționar, Teodor Echim funcționar, Teodor Anton căpitan pens., Nestor Ganea percepător, Nicolae Teneoreanu chirurg, Dânilă Lica funcționar, Grigore Mureșan funcț., Isac Născuț pensionar, Alexandru Ilieș, Ioan Sângeorzan, Iosif Sângeorzan, Timoftei Alexa, Dum. Butaciu, Paramon Găzdac, Ioan T. Cătiul, Simion Catarig, Clement Pop, Mihail Ștefan, Petre Ioan Gâliciu, Grigore Granciu, Vasile Onigoae, Dum. Morăriță, Toader German, Petre Gavriliuț, Simion Moldovan, Vasile Rusu, George Cosmi, Dumitru Burzan, Petru Născuț, Ioan Pop, Petre Cătiul, Pavel Echim, Dumitru Pop, Ioan Vasile Catarig, Nicolae Catarig,

Simion Vasilichi, Zaharie Catarig, Ioan Grig. Istrate, Vasile Tomuța, George Mihuț, Leon Iluța, Ioan Bodescu, Simion Dreganu, Vasile Oprea, Pantelimon Schiopul, Dumitru Moldovan, Paramon Schiopul, Toader Mafteiu, Dra Anastasia Lazar, Ludovica Prădan învățătoare, Domnica Vasilichi, Anastasia Todoran, Floarea N. Tomuța, Anastasia Cașai moașă, Irina Rusu, Elisabeta Brants, Maior Albert de Szöcs, Iosefa Alb. de Szöcs, Johann Frank, Căpitan Iosif Schottel, Elisabeta Kirts, Hariette Pecici, Anton Hollitzer, Restaurator Iohann Scheirich, Iosif Wolf, Vincenz Petrovsky, Hersch Brecher, Meta Brecher, Hila Gewürz, Salamon Frank, Moses și Rosa Rosenfeld. Total 79 membri ordinari, din cari: 63 Români, 6 Nemți și Sași, 1 Polon, 2 Croați, 1 Ungur, 6 Ovrei. Din totalul membrilor fundatori și ordinari de 128 au fost 60 țărani români.

Până la 5 Iunie 1873 se semnase 800 florini v. a., din cari vărsați era 500 fl.

Mai găsim următoarele date.

Intr'o scrisoare a lui Macedon Grigorița către Ioachim Mureșan, dela 12 Martie 1875 se zice: »Ca să punem încă una piatră la fundamentul început pentru simțul reuniunii, apoi a binelui comun, cari toate odată debuesc să aibă și un seceriș îmbucurător, cu ajutorul lui Dumnezeu, Vă rog să luați singur încă parte deoarece fără vr'un conducător jurisconsult ne trezim în un labirint, din carele nu ne putem reculege«.

În Iunie 1876 situația fondurilor era: 1. Fondul principal în sumă de 12.110 florini 90 cruceri v. a. 2. Fondul de rezervă 462 fl. 2 cr. 3. Fondul pentru cassa Wertheimiană 86 fl. 87 cr.

Toate aceste fonduri sunt avere reală activă a Reuniunii, fără de nici un cruceriu pasive.

Răspunderea este solidară a tuturor membrilor cu de două ori atâta cât au subscris, încă și din averea proprie, nu numai cu ce au la reuniune.

Directoratul reuniunii este compus din: Președintele Ioachim Mureșan; Secretarul Macedon Grigorița; Casierul: Toader Ruleanu.

O comisie de control compusă din Teodor Ionașcu, Teodor Anthon, Iacob Prădan și Iosif Mihailaș constată, prin raportul dela 6 Martie 1879, că reuniunea nu prea merge bine și au eșit din reuniune 105 membri, rămânând 55 până una alta.

Pe la anul 1889 reuniunea aceasta decade și mai ales după moartea casierului Toader Ruleanu, în Martie 1885, ea dispăre cu desăvârșire.

Se vor fi făcut unele greșeli, poate și lipsa de pricepere, dar mai cu seamă fiindcă datornicii nu-și mai plăteau datoriile și probabil că comitetul a fost cuprins de o inexplicabile nepăsare în urmărirea datornicilor.

Ultimul sediu al reuniunii era la primărie. Odată lada reuniunii dispăruse dela sediul ei și se găsi în urmă aruncată prin zăvoiu Năsăudului.

Trist sfârșit al unei frumoase și folositoare instituții economice.

*

II. Tot în acelaș timp se frământau și profesorii dela gimnaziul superior grăniceresc din Năsăud cu idea cooperației. Mai ales profesorii noi, cari își făcuseră studiile la Viena, aduseră cu sine această dorință și au și înființat o mică societate de păstrare și împrumut a profesorilor dela gimnaziu, depunând fiecare o sumă de bani lunar (cote) de câte 5 florini. Acești tineri profesori au fost: *Dr. A. P. Alexi, Dr. Ioan Malai, I. Marcian, Dr. Constantin Moisiu, Maxim Pop și Dr. Paul Tanco.*

Mica societate a fost în adevăr de mare folos, și după un an de activitate s'a hotărît să se dea acestei reuniuni o estensiune mai mare, invitând a participa și alte persoane: preoți, învățători, funcționari etc. Ideea a fost primită în fine cu mult interes și s'au înscris mulți membri, căci profesorii agitau foarte puternic în Districtul Năsăudului.

În statutele sale, ca și »Albina« din Sibiu, cărturarii năsăudeni își fixaseră scopul noii societăți *Aurora* astfel: »de a procura poporului țaran mijloacele bănești necesare pentru purtarea și dezvoltarea economiei sale, a ridica într'însul spiritul de economie, a ridica creditul real în țară și — ăst mod — prin operațiunile ei, a promova interesele economiei naționale«.

În ziua de 2 Noemvrie 1873 s'a ținut într'o clasă a gimnaziului prima ședință de constituire provizorie a comitetului fundator, sub preșidenția profesorului *Ioan Marcianu*, secretar fiind, *Dr. A. P. Alexi*. Director fu ales căpitanul pensionar *Nicolae Anton*

Statutele societății au fost aprobate de Ministerul de agricultură, industrie și comerț la 27 Decembrie 1873 cu Nr. 18.200. La 15 Ianuarie 1874 fu ales ca director Căpitanul suprem al Districtului Năsăud *Alexandru Bohățel*.

Cota fundamentală era de 50 florini v. a. plătibili în rate lunare de câte 3 fl.

Societatea *Aurora* s'a dezvoltat din ce în ce mai bine — cu toate piedecile și anii de criză ce au urmat — prin administrația ei cinstită, aducând foloase enorme populației grănicerești, precum și culturii naționale.

Istoricul societății *Aurora* se află amănunțit în *Monografia* acestei societăți, care s'a publicat cu ocazia jubileului de 50 ani dela înființare (1873—1923), scrisă de dl *Nicolae Drăgan*, profesor la universitatea din Cluj.

Banca *Aurora* împlinește deci anul acesta 62 ani de existență cinstită și de neprețuit folos pentru populația din vechiul județ al Năsăudului și putem afirma că este promotoarea băncilor populare din vechiul Regat, având până la 1920 caracterul de »însoțire» (reuniune), cu părți fundamentale.

Este vrednic de amintit, că această modestă instituțiune de credit, curat românească, a distribuit milioane de Lei pentru scopuri culturale, filantropice, naționale, a mărit patrimoniul național finanțând cumpărarea de zeci de mii de jugăre catastrale de pământ cultivabil și păduri, pe seama clientelei românești, dela minoritarii învecinați, i-a făcut educație poporului să economisască »bani albi pentru zile negre» și a îndemnat clientela să îndrăgească cartea, îndrumând-o și în ale gospodăriei raționale, prin distribuirea gratuită a mii de exemplare de cărți utile, broșuri și ziare și tratând-o întotdeauna cu cea mai mare culață și trageră de inimă.

Serviciile prețioase aduse de această societate agriculturii, economiei și chestiunilor naționale, sunt unanim recunoscute în ținutul nostru și toți bunii și cinștiții Români mereu se întrebă nedumeriți, cum pot fi amenințate cu distrugere — chiar prin lege — astfel de folositoare și naționale instituțiuni, conduse întotdeauna cu cea mai mare dragoste pentru poporul nostru, cu cinste și adevărată omenie?

Cu câtă amărăciune și tristeță au luat cunoștință de această

disconsiderare a intereselor juste zecile de mii de deponenți și acționari, țărani, preoți, învățători, profesori și mici funcționari români, precum și reprezentanții ai atâtor fundațiuni și instituțiuni bisericești, școlare și culturale, cari își văd astăzi periclitat și distrus tot avutul lor, agonisit adeseori cu trudă de sânge, cruțare și privațiune pe fiecare ceas, în curs de zeci de ani și depus la institutele noastre, care au fost perfect solide și vredice de toată încrederea.

* * *

Din trecutul comunei Nușfalău (Mărișelu)

Rev. Dn. Vicar Ștefan Buzila ne predă spre publicare următoarele două schițe monografice privitoare la trecutul comunei Nușfalău (Mărișelu).

I. De când e făcut satul, nu se află care să știe, nici biserica când au făcut-o; fără mai trăește încă un clopot mic, pe care se cetește anul 1558, o Căzanie sau carte de învățătură din anul 1643 tipărită în Iași și un Potir de cusător din anul 1724, din care se cunoaște cumcă biserica e făcută cu mult mai'nainte de *Unirea Ardealului*.

Preoți au apucat bătrânii de acum pomenindu-se de părinții lor pe *Popa George* care nu se știe când s'a hierotonit și când a murit. După acesta a urmat *Popa Arsenie* de care nu se știe când s'a sfințit și când a murit. După acesta *Popa Timoce* care nu se știe când s'a sfințit; a murit la anul 1803. Și *Popa Pintelei* care încă nu se știe când s'a sfințit, a murit la anul 1813. Lângă acesta a fost *Popa Jacob* sfințit în anul 1805 și a murit în anul 1809. Acestuia i-a urmat *Popa Mihail Pop*, care slujește în parohie până în ziua de astăzi.

Satul acesta a fost district al privilegiatului oraș slobod al Bistriții și la anul 1762 de bună voie a primit armele ca grăniceri.

Cel dintâi domn tist comandant pe care l-au apucat bătrânii de acum, a fost *Rosenberg*, apoi *Feitze*, apoi *Sterneg*, după acesta *Schertz*, după el *Gregor B. Barsorvitz*, apoi *Hornung*, după acesta *Rodtmayer*, apoi *Demiller*, după el *Zaradka*, apoi *Brandhuber*, după el *Coltzun*, apoi *Lehr*, după acesta *Macedon*, apoi *Juracik*, după el *Milenovici*, după acesta *Galan* lai(tenant) căpitan, apoi

Raupenstrauch, după el iară *Galan* ca căpitan deplin, după aceea *Schmid* care a și murit aici, apoi *Welikan*, după el *Dodie*, apoi *Schwab*, după acesta *Vărărean*, și acum la urmă *Binder*, apoi în anul 1840 *Minier*.

În vremea taberii Turcului și cu ceva mai înainte au pomenit oamenii a fi fost în Ardeli rodirea pământului foarte indestulitoare, și bătrânii spun că mălaiul se plătia întra'cea vreme pentru vinărsării numai cu 6 cr. mierța sau ferdela, și grâul cu 10 cr.

Anul 1799 și 1800 au fost tare roditori în care se spune că ar fi fost foarte mult vin, cât nu aveau unde-l pune și se vindea feria de vin cu 10 cr. și cu 12 cr. După aceea dela anul 1813 și 1814 au început timpuri rele și ploioase cari au ținut până în anul 1817 și au pricinuit foametea cea mare care a suit prețul mălaiului la 12, 14 până mai pe urmă la 15 și pe unele locuri și 16 fl. merța, și întru atâta suise lipsa cât unii mărgineni mâncau coceni de cucuruz și scoarță de ulm. Atunci mulți dintre cei mai săraci au murit pelângă garduri și pe drumuri, de foame. Și ceice voiau a merge în Țara Moldovii ca să-și scoată viața din foame, căpătau pas de trecere peste munte, fiindcă prin Bucovina nu-i îngăduiau.

Într'acea vreme grănicerii noștri cari au semănat *ovăs*, *hrișcă*, *orz* și *piceuce*, foarte bine s'au ajutat, ba unii cu ovăs și cu piceuce s'au și îmbogățit, că vindeau mierța de ovăs cu 6 și de piceuce cu 5 fl.

Anul 1814 a început o primăvară de vreme caldă, și căldura peste tot anul; într'acel an a coborât prețul bucatelor dela 16, cum era în Iuli, până în November la 30 de cr. mierța de mălai.

În anul 1779 adecă într'al 17-lea an după militarizație au început taberile, dintre cari cea dintâi a fost tabăra *Burcușului*; după'aceea cu 7 ani dela tabăra aceasta începuse tabăra cu *Turcul* care patru ani a ținut, adecă dela anul 1788 până în anul 1791. La doi ani după aceasta, adecă în anul 1793 începuse tabăra pricinuită prin *Ravoluția Frâncilor* care ținu 9 ani până în anul 1801. și al patrulea an după aceasta, adecă în 1805 iarăș se răscoliră taberele acele. După'aceea în anul 1809 se ivi tabără la *Poliac* numită. După'aceea în anul 1812 în *Italia*, care ținuse până în anul 1814, când fu luat *Parizul* și *Buna Parte* prins, pentru care vitejie toată armadia câtă a fost mai pe urmă la acea expediție, adecă la

prinderea lui *Buna Parte* și luarea Parizului, fu cinstită cu semnul ce se numește *Kanonen Kreuz*.

În anul 1846 în 14 Martie a trecut prin Bârgău pela Bistrița la Galiția 1 batalion.

E de obște cunoscută *Colera morbus* care în anul 1831 ivindu-se din *Asia* prin Rusia se lăți prin Europa și în anul 1836 pe foarte mulți din Țările Impărăției Austriei i-a secerat.

Cele mai vrednice de pomenire cercări cari s'au făcut de Domni mari prin ținuturile și prin satele acestui regiment, au fost acestea:

1. În 1783 Înălțatul Impărat *Iosef* umblând pe granițe, a cercat și ținutul acestui regiment.

2. În anul 1802 Excelența Sa prea luminatul domn Epp spre vecinică pomenire răposatul *Ioan Bob* făcând canonice vizitații, a cercat și satele acestui regiment.

3. După aceea în anul 1817 Înălțatul Impărat *Frantz I* cercă ținutul acesta militar, care pentru buna întemeiere a Institutului militar din Năsăud și buna și folositoarea creștere a pruncilor cari acolo se găsesc cu științele cele de lipsă spre statul militar arătând foarte mare plăcere, minteni după întoarcerea sa la Viena cinstise numitului institut chipul său și al înălțatei sale împărătese *Carolina Augusta*, care în prezența Excelenței sale prea luminatului atunci episcop rom. catolic în Ardeal *Rudnai* s'a și introdus cu cea mai mare pompă. Nușfalău în 14 Iulie 1840. *Mihail Pap*, paroh și asesor al vicariatului.

4. În anul 1840 28 Iunie M. S. Dl Episcop *Ioan Lemenyi* începând canonica vizitație a cercat și școalele satelor acestui c. regiment.

În anul 1841 a fost ghiață peste hotarul acesta.

În 1842 grindine.

În 1843 dintr'un nor fu povoiu de tot groaznic.

În 1844 în 14 și 30 Iulie a stricat grindina rodirea pământului acestui hoțar.

]*

II. Cam pela anul 1730 comuna substa sub magistratul Bistriții și era locuită de Români și de Sași și neplăcându-le la Sași locurile pe aci, pe rând s'au strămutat, alții la Budacul săsesc,

alții la Uifalău (Neudorf) și unii la Ferihaza (Weisskirch), unde în tipurile acele era ocnă de sare; până pe urmă au rămas numai pur Români. Comuna pe acel timp se chema Gruissendorf (Grossendorf) iar românește Nușfalău (Satu mare).

Prin lucrarea magistratului cetății Bistriții, au cumpărat locuitorii comunei Ferihaza o parte de hotar foarte însemnată care cuprindea în sine și loc arător și pădure, pentru pășunat, dela comuna Nușfalău, cam pela anul 1740 pe lângă o taxă anuală pe timp nehotărît. Pe rând înmulțindu-se Români în Nușfalău au încercat să-și capete locul dat în arendă îndărăt, care prin intrigile magistratului cetății Bistrița nicicum n'au putut să-l capete. În urmă pela anul 1750 și taxa acordată încă le-a șters-o să n'o capete. Cam pela anul 1754 a încercat senatul (magistratul) cetății Bistrița a ocupa și mai mult din terenul Nușfalăului, precum și *moara* care era proprietatea comunității, stătătoare din 2 pietri. Au și ocupat-o trăgând venitul morii pe sama orașului Bistrița cu finea fiecărei luni. La anul 1760 consfătuindu-se membri comunei între sine ca, dacă ar mai veni Bistrițenii să tragă venitul din moară, să-i alunge cu forța, iau și alungat, și moara iară a rămas proprietatea comunei.

Dela anul 1760 până la anul 1766, pe când s'a militarizat comuna, Bistrițenii au asuprit pe locuitorii din Nușfalău cu tot felul de batjocuri și din aceea cauză au fost siliți a-se militariza.

Dupăce la anul 1766 s'a militarizat această comună, a încercat prin oficiolatele militare spre a-și căpăta hotarul ocupat de Ferihăzani îndărăt, însă încercările au rămas fără niciun rezultat fiindcă îndată atunci a început tabăra (resbel) franceză cu Napoleon Bunăparte. unde cea mai mare parte și floarea locuitorilor din comună a trebuit să participe la resbelul acela, pecând Sașii fiind toți acasă, s'au știut îngriji cu ajutorul magistratului să-și aproprieze terenul ocupat dela noi.

La anul 1783 călătorind Maiestatea Sa Impăratul Iosif II prin Transilvania, comunitatea a mai suplicat și atunci pentru terenul ocupat mai sus l zis, ca l să-l capete îndărăt, pe când Maiestatea s'a îndurat părintește prin benignul rescript de data 13 Aprilie 1784 Nr. 4139 prea grațios a orândui o comisiune stătătoare din Baronul Saalhausen vigil suprem al înclitei legiuni II române și

Binsfeld centurion, dl Alexandru B. Iosine asesor actual al tablei regești a comitatului Cluj, Ladislau Also de Pesten notar al înclitului comitat al Solnocului interior și Dobâca și Daniel Dinges senator al magistratului Bistrița, spre a ieși pentru restituirea terenului ocupat, la fața locului. Care comisiune a și ieșit pe fața locului la anul 1785 și prin un document de transpunere, în limba latină, de data 21 Noemvrie a. 1785 ne-a transpus din terenul ocupat numai pădurea numită »Creanga mare« în mărime de 147 $\frac{1}{8}$ jugere, însă și pelângă o taxă anuală de 15 cr. m. conv. per juger; iar celalalt teren a rămas tot ocupat de Sași și mai încolo.

Pădurea »Creanga mare« în acest mod căpătată a fost în posesiunea noastră până la anul 1868 în 17 Ianuarie, adică 83 ani neîntrerupt și neconturbat, pecând pe baza unei ordinațiuni guvernamentale cu provocare la un rescript împărătesc care noi nu l-am văzut, se zicea că Maiestatea Sa Impăratul Iosif (Franz Iosef) ar fi înșchîmbat rescriptul Maiestății Sale Impăratului Iosif II de data 13 Aprilie 1784 Nr. 4139, a ieșit o comisiune stătătoare din comitele suprem al comitatului Solnocul interior Carol Torma și a predat pădurea iarăș Ferihazenilor.

Nefiind comuna îndestulită numai cu această pădure care s'a fost dat comunei încă pelângă taxă pela anul 1785 a mai îndreptat o altă suplică către Maiestatea Sa cu rugarea ca să ni-se restituie și terenul arător ocupat și taxa pădurii să se ridice. La care rugă-minte s'a și orânduit prea grațios o comisiune stătătoare din generalul Binsfeld care venind în comună a rupt din terenul ocupat cam 30 jugere cari s'au împărțit la fiecare locuitor deatuncea câte o parcelă de 4 cupe venind pe unul, și taxa pentru pădure nu s'a șters.

Cealaltă parte de teren, cam 890 jugere, care se ținea mai-înainte de hotarul Nușfalăului și mărghinea dela Poiana Frâncului pe picior în jos până la Bicași, pela merii lui Bocsii pe Dealu Crângului mic până între Cruci la Juda mare, și astăzi stă în mâinile Sașilor.

Pe timpul cât a susțat granița au fost ofițeri de stațiune: supratenentele Schmid, supratenentele Vasile Welican, Gălan centurionul român, Dodie supralocotenente român, dup'aceea Binder și Minier ca supralocotenenți, Wararean ca supralocotenent, după

aceea Spiridon Feti ca locotenent. Afară de aceștia au fost din comună născuți ca ofițer la linie: Ioan Berar ca maior și Toader Bota ca locotenent. De prezent se află ca angajat la consulat la agenția din Ruștine în Turcia: Iacob Morar în activitate

Drumuri mai renumite pe acest teren, bătrâne, nu se află: se află numai drumul care duce dela Șieul mare către Șiricel (Se-rețel) și drumul Tecei care împreună Teaca cu Bistrița, și cine le-a făcut, nu se știe.

Din această comunitate au jucat mai înainte ceva rol mai însemnat următorii și anume:

Vasile Velican supralocotenent ca ofițer de stațiune a jucat rol politic; a fost renumit în procesul purtat în contra Sașilor, cu hotarul ocupat; iar Vărărean ca locotenent încă un asemenea rol politic, ba și eclesiastic și școlar, fiindcă a ridicat în sânta biserică un cor pentru pruncii de școală, care dânsul singur l-a zugrăvit pe spesele proprii.

Un rol mai însemnat pe terenul politic, școlastic și eclesiastic a jucat renumitul Mihaiu Pop paroh, din comună născut. Acesta a servit la miliție ca sergent (Feldwebel) versat în oficiul militar și om destoinic de cancelarie cu o scrisoare foarte frumoasă. Acesta a servit 41 ani ca preot, om înalt și frumos cu filosofie naturală, așa că dânsul cu 3 clase normale din Năsăud întrecea pe toți teologii din Vicariatul Rodnei, și renumitul vicar Marian îl avea ca cum a avut Domnul Christos pe Petru ucenicul. Acesta așa a știut conduce poporul său, cât comuna Nușfalău pe timpul graniței era totdeauna cea mai vestită în privința moralității. La anul 1820 a început învățământul poporal, întâi cu pruncii în casa sa proprie, și prin a lui lucrare sau luptare s'a ridicat școala comună, s'a eluptat foarte mult pentru binele comunei și al bisericii, așa cât pela anul 1845 văzând că biserica n'are venit, a donat din Porțiō canonica parohială pe sama bisericii 4 păminte care aduceau pe an calculo rotundo la 50 fl. v. a. Acest preot a fost și naționalist foarte mare și familie a avut foarte numeroase, adecă 16 fii și pe cât a trăit, pe toți i-a purtat la școale înalte. Renumit pentru acurata purtare a matriculelor cari până astăzi pot servi de model pentru ceice au absolvit orice teologie. În anul 1848 învadând însurgenții pe casa numitului preot și căutând pe fiul

lui Iacob care servia ca prefect la legiunea 13 română pentru apărarea țării, și aflând niște veșminte militărești ale fiului său George care servia ca sergent la armata grănicerească; l-a prins dimpreună cu pe fiul său Nicolae care servia ca cantor și docent comunal, și în anul 1849 Luni în săptămâna patimilor fuseseră ambii pușcați.

Un asemenea rol pe teren politic-național a jucat onoratul domn Iacob Pop Modestul. Numele de modest l-a căpătat în anul 1848 dela comitetul român din Sibiu sub prezidiul renumitului domn Simion Bărnuțiu cu ocaziunea când i-a dat decretul de prefect la legiunea 13 română peste comitatul Dobâca și disrrictul Bistriții. În anul 1848 la Beclean, unde era așezat în castru ca prefect cu a 13-a legiune română care s'a fost ridicat mai târziu decât toate prefecturile, năvălind însurgenții cu toată puterea asupra-i și înțelegând că armata regulată sub comanda lui Urban se retrage către Lechința peste câmpie la Bistrița și prevăzând că dânsul nu va putea sta singur în contra inamicilor, s'a retras la Mocod și s'a împreunat cu al 3-lea batalion sub comanda lui Ioan Mihailaș, unde a doua zi după întâlnire a ținut în răstimp de 3 oare atacul cu însurgenții spre a apăra Valea Someșului. Cuprinzând însurgenții toată Valea Someșului, s'a retras la Bucovina. Fiindcă această prefectură a durat puțin, la alte atacuri n'a avut ocaziune. Sub domnia acestui prefect, fiindcă a avut un caracter solid, au încetat multe nelegiuiri ce erau pe aicea. La anul 1850 s'a hirotenit întorcând din Bucovina după finirea resbelului, fiindcă toți din familia lui au răposat și rămâindu-i posesiunea și casa deșearta, care și de prezent servește cu toată onoarea spre cea mai bună mângăere a poporului.

Mai înainte de aceștia au fost alți preoți mai bătrâni, ca Pantilimon Pop, Popa Pinteleiu și Iacob Rusu.

De când s'a clădit biserica, nu se știe, fără numai atâta că la anul 1708 s'a zugrăvit, deși nu se știe prin cine, însă precum se vede din o inscripțiune pe perete deasupra ușei dinlăuntru: sub judele comunal Alexa Marcu. Dela această biserică vis-a-vis peste apa Șieului se văd nește ruine, unde se zice că ar fi fost biserica luterană (săsească).

Despre timpul foametei se știe atâta că la anul 1817 într'o

noapte și-au lăsat 32 familii casele lor și-au trecut în Moldova, de unde nu s'au mai reîntors. Moșiile acestora s'au exarendat și suma câștigată s'a interesat (dat cu dobânzi) la Vieni și la alți locuitori din districtul acesta.

Anii 1814—1818 s'au distins prin foamete, iar anul 1846 prin coleră, și anul 1856 prin boală de vite.

Despre timpul rezebelor de mai'nainte se știe că din asta comunitate au ieșit la resbelul frances la 80 bărbați dintre cari nu s'au reîntors acasă numai 55 și încă numai după 9 ani.

În asta comunitate se afla Urbarul hotarului în limba germană și multe alte scrisori vechi din cari se vede că comuna asta a avut foarte multe certe pentru o dărăbă de hotar ocupat de Sași.

Cărți bisericești se află la biserică și anume:

1. Evangelia tipărită în Blaj la anul 1776;
2. Biblia tipărită în Blaj la anul 1795;
3. Liturgia tipărită în Blaj la anul 1707;
4. Molitefnic tipărit în Blaj la anul 1784;
5. Mineiu, Triod și Pentecostariu, Blaj 1781;
6. Oftaiu (Octoih), Psaltirea, Ciaslovul și Strașnicul tipărite în Blaj la anul 1779;

7. Propovedania tipărită în Buda 1809;

8. Apostolul tipărit în București 1784;

toate acestea în limba română și cu litere cirilești.

La anul 1848/9 au ieșit la resbelul pentru patrie 70 persoane dintre cari 2 nu s'a mai reîntors și unul a rămas rănit, și 2 fură prinși și încarcerati în Cluj, cari acolo au și murit.

Stricăciuni pela anul 1848/9 mai însemnate au fost că fiindu-se această comună înainte de militarizare de districtul Bistriței, magistratul acestei cetăți purtând-o și pe atunci în evidența districtului, au repartizat și pe dânsa o tribuție de 7.000 fl m. c. ca să ajute orașului la tribuția ce a fost aruncat-o insurgenții asupra lui.

Pe terenul comunei se află numai o moară de făină cu 3 pietri și e la vr'o 12 proprietari.

Muntele acestei comunități e numai unul, anume »Mărișelul« și se află situat în Nord-Ost dela comunitate în depărtare de 30 ore, nu departe de granița Moldovei și se mărginește către

Est cu muntele Haita, către Sud și Sud-Vest cu riul Dorna, către Vest cu muntele Miraj, către Nord și Nord-Est cu muntele Paltinul.

Riurile sau văile cea mai însemnate pe terenul acestei comunități sunt și anume: în munte riul Dorna, care izvorește dela Gropile lui Iosif în Mărișel, curge către Nord-Vest și se varsă în Moldova în riul Bistrița și poate fi plutitoare tocmai din capul Mărișelului, numai să se curețe de pietri. Hotarul este apa Șieu, care izvorește din Poiana-Tomii, curge către Vest, tocmai prin mijlocul comunei și se varsă la Beclean în Someșul mare și nu poate fi plutitoare.

Târguri de săptămână sau de țară nu se află în asta comună, prin urmare nici vite nu se vând, fără arareori între locuitorii din sat.

Pe terenul acestei comunități se obicinuește a se semăna bucate precum de toamnă așa și de primăvară. Terenul comunei se împarte în 3 părți, dintre cari 2 părți referitoare la țarină și una imaș, și urmează una după alta schimbându-se.

Oficiul comunal Nușfalău 17 Aprilie 1879. *Jacob Pop*, paroh și protopop în Nușfalău.

* * *

Iosif Naghiu: Aspecte culturale

În orașelul Năsăud, dela apariția N-rului 17 din revista noastră, s'au petrecut câteva evenimente culturale vrednice de a fi notate în anele graniței.

În zilele de 26—28 Mai 1934 s'a ținut la Năsăud congresul profesorilor de geografie. Pentru regiunea noastră faptul are o importanță mare căci e primul congres științific care se ține la Năsăud. S'au mai ținut la Năsăud adunări ale Astrei și altfel de întruniri culturale și naționale, dar congrese științifice nu. Congreșiștii au venit în ziua de 25 Mai și populația le-a făcut o primire călduroasă.

Congresul s'a deschis în ziua de 26 Mai, în aula liceului. După cuvintele de bunăvenire ale autorităților: Prefectul Nacu în numele județului, dl Gavril Bichigean în numele bisericii și dl Vasile Bichigean în numele școlilor, urmează seria comunicărilor. Prima e a dlui Iuliu Moisil despre »Valea Rodnei și trecutul ei«,

dl Iuliu Moisil face o istorie a regiunii grănicerești, insistând asupra autonomiei și a rolului cultural. Deja în secolul al XIII regiunea noastră era organizată ca »Terra Naswod«. Românii de pe Valea Someșului ajung cu timpul să fie sub tutela Bistriței. Luptele pentru câștigarea drepturilor au durat multe veacuri și se termină doar prin militarizare. Militarizarea s'a făcut după tratative îndelungate, la 1762, când se crează Districtul militar al Rodnei, cu »Regimentul al II-a român de graniță Nr. 17«. Prin militarizare începe o nouă epocă în viața social-culturală a Țării Năsăudului. Fiind supuși unei discipline severe, grănicerii s'au obișnuit cu o raționalizare a muncii cotidiene, iar prin faptul că infiltrația străină era interzisă, s'a dezvoltat în grăniceri spiritul național și dorul de carte.

D-nul I. Mosil arată rolul cultural al școlilor întemeiate la Năsăud și a modeștilor dascăli năsăudeni, cari trecând versantul Carpaților au contribuit la culturalizarea vechiului regat.

Dl Mehedinți, președintele congresiștilor, comentând comunicarea recunoaște rolul cultural al Țării Năsăudului și bazat pe documentarea istorică a Dlui I. Moisil afirmă că »Țara Năsăudului e prima formă de țară românească«. Afirmatia nu o face numai sub impresia momentului, ci a repetat-o și la o conferință ținută la Radio-București.

Dnul V. Mihordea face o dare de seamă asupra cărții recent apărute a dlui Iulian Marțian, »Țara Năsăudului«, înaintea de instituirea regimentului de grăniceri. Dl Mihordea a căutat să fie un interpret fidel al ideilor și al datelor cuprinse în cartea dlui Marțian care face o scurtă descriere geografică a Țării Năsăudului, apoi trece la partea istorică. Expune felul cum erau construite cetățile de apărare (cele mai multe de pământ) așezate la intrările pe Valea Someșului mare și a Bistriței (ardelene), apoi accentuiază istoria Românilor de pe Valea Someșului și a luptelor lor de apărare în contra Sașilor din Bistriță. Ca anexă, reproduce câteva diplome referitoare la raporturile dintre Românii de pe Valea Someșului și Sașii Bistrițeni.

Urmează comunicarea dlui Vasile Bichigean despre »Școalele năsăudene«. În urma militarizării, Năsăudeni au putut alcătui anumite fonduri pe cari le-au sacrificat pentru scopuri culturale. Răsă-

rite în urma dovedirii virtuții militare a »*Fîlor lui Marte de pe Valea Rodnei*«, susținute cu greu (autorul amintește de eroica hotărîre a profesorilor de a servi mai bucuros cu jumătate leafa decît de a primi etatizarea prin proiectul Appony), școlile năsăudene au contribuit la menținerea vlăstarului latin pe plaiurile Ardealului și au creat figuri simbolice, cari vor intra în Pantheonul literilor și al științelor.

Ultima comunicare antimensuală din ziua de 26 Mai e »Cercetări în regiunea Sângeorz-Băi« făcută de dl I. Popescu-Voitești, care expune o teorie asupra nașterii apelor minerale din Sângeorz. Ele sunt datorite criptovulcanului acoperit de bolta antielinală a marnelor prin care abia în epoca terasei inferioare a putut străbate apa mineralizată. Izvoarele Hebe sunt foarte bogate în calcar pe care îl depun la ieșirea din pământ sub formă de conuri de travertin, cari astupă ieșirea, așa că apa trebuie să-și caute drum mai spre Sud-Est (direcția de scurgere a pânzelor de apă subterane). Așa se explică de ce izvoarele au emigrat din epoca terasei inferioare până azi în direcția Sud-Est.

După aceste comunicări congresiștii vizitează liceul, școala normală și tânăra instituție culturală care e »Muzeul Năsăudului«, împodobit cu flori și frunze în onoarea oaspeților.

Seria comunicărilor continuă și după masă, în sala de cinematograf a școalei de meserii. Prima comunicare e a dlui Robert Ficheux, »Aurul în Munții Apuseni«. Nereferindu-se la Țara Năsăudului, n'o rezumăm. Totuși are o importanță istorică, *e prima conferință franceză în Năsăud*.

Dl Tiberiu Morariu a făcut 2 comunicări: »Munții Rodnei și regiunea colinară a Văii Someșului mare din punct de vedere morfologic și antropogeografic« și »Păstoritul în Munții Rodnei«. După o studiere amănunțită a morfologiei regiunii conferențiarul trece la capitolul păstoritului. În Munții Rodnei, viața pastorală păstrează și azi multe obiceiuri arhaice și credințe cari sunt doar o formă derivată a superstițiilor antice. Printre aceste credințe e și focul sacru. Chiar dnul S. Mehedinți spunea că nu cunoaștea existența acestui obicei la noi. În ce constă focul sfânt? Primăvara, după ce Dea Mater, bucu-roasă de reîntoarcerea Proserpinei din imperiul lui Pluto reînvie seva biosferei, când locuitorii își duc

turmele la munte, spre a le feri de duhurile rele, le fac să treacă între 2 focuri. Aceste focuri din lemn de brad le fac 2 feciori-vestale, cari n'au visat grații feminine. Trecerea între aceste focuri pe oi le imunizează (le ferește de duhurile rele).

O altă comunicare despre ținutul nostru ar fi fost »Asupra geologiei și morfologiei glaciale a Munților Rodnei« de dl Dr. Th. Kräutner care însă a fost absent.

În ziua de 27 Mai, comunicările continuă în aula liceului. Prima e a dlui Ing. V. Șuteu despre »Flora arborescentă în Munții Rodnei«. Dl Conferențiar arată formele de relief și condițiile climatice ale regiunii. După această introducere trece la stabilirea zonelor de vegetație din Munții Rodnei. Admițând clasificarea lui Enculescu¹⁾ stabilește următoarele zone de vegetație: 1) pășunea alpină dela 1700—2200 m 2) vegetația alpină inferioară dela 1500 până la 1700 m (uneori chiar până la 2000 m), 3) pădurea de conifere 1200—1600 m (uneori coboară și mai jos și se amestecă cu fagul. În regiunea colinară se întinde zona stejarului. Exploatarea pădurilor se face în mod destul de nerațional, iar plantarea de obicei e tardivă sau chiar dacă se face are doi dușmani: omul care trecând pe acolo dă cu toporul în arborașul care se înalță, și animalul care lăsat în draga lui voie rupe vlăstarele tinere.

Dl Iuliu Morariu face o comunicare cu subiectul »Piuăritul în Valea Someșului«. Dl conferențiar stabilește că în Țara Năsăudului piuăritul ca o ocupațiune necesară pentru menținerea autarhiei rurale, s'a dezvoltat din timpuri îndepărtate. Țara Năsăudului îndeplinește și condițiunile necesare pentru dezvoltarea piuăritului (oi, apă cu multă energie motrice, etc.). Practicau piuăritul atât pentru necesitățile familiare cât și pentru comerț. Locuitorii depe Valea Someșului vindeau pănurile fabricate de ei în modestele pive primitive, în Dej, Gherla, Cluj și chiar în Satu-Mare. Se poate presupune că piuăritul era considerat ca o meserie aparte? De sigur că nu. Țăranul după ce își termina muncile agricole, pleca cu câțiva coți de pănură să-i vândă, spre a câștiga banii necesari atâtor cheltuieli cotidiene. Dar cel care avea piuă era considerat ca »meseriaș« cum era considerat de morar cel care avea moară? E problematic. Dl Iuliu Morariu studiază apoi piuăle cari există

¹⁾ Zonele de vegetație în România.

sau despre cari avem vreun document că au existat în Țara Năsăudului și amintirile cari se fac despre industria piuăritului. În colecția Hurmuzaki se găsește un document prin care Alexandru cel Bun cere dela Bistrițeni între altele și un număr de coți de pănură. Dl I. Morariu crede că industria piuăritului a fost mai dezvoltată pe Valea Zăgrii, apoi pe Valea Bârgăului și a Ilvei.

Ultimele comunicări despre Țara Năsăudului sunt ale dlui Ioan Bojor. Prima comunicare e despre o secțiune geologică în muntele la poalele căruia e izvorul mineral »Carpatia«. Are o povestire interesantă a unei excursii făcute în miez de vară pe Țibleșul ¹⁾ încă acoperit cu zăpadă. Ultima comunicare e despre »Zimbru în Țara Năsăudului«. Despre existența zimbrilor în regiunea noastră avem ca argument numirile toponimice. (În Rebra Tăul Zâmbrului, în Zagra: Zâmbrița, în ținutul Bârgaelor: »Zimbrul« și Zimbroya, etc.) Ultimul zimbru despre care se face pomenire a fost împușcat la 8 Octombrie 1772. Într'o notiță făcută de *Dir.* »A. S.«²⁾ la comunicarea dlui Ioan Corbu — despre »Zimbrul în ținutul Năsăudului« — în Arhiva Someșană Nr. 4 la pag. 89 — se spune că »ultimul zimbru a fost pușcat acolo ³⁾ după 1780«. În tot cazul zimbrii sunt distruși în secolul al XVIII, căci în secolul al XIX nu se mai spune nimic despre ei. Diferența de 8 ani între cele 2 date e aproape fără importanță, deoarece vreun exemplar solitar putea să mai reziste câțva timp. Putem chiar afirma că nu e exclus să mai fi existat vreun zimbru și după 1780, dar nu avem documente.

După congres, în ziua de 28 Maiu, congresiștii au făcut câteva excursii în regiunea noastră, la Bistrița, pe Valea superioară a Someșului (Ilva, Sângeorz, Rodna) pe Valea Vinului și în Dorna (prin Prundul-Bârgăului). Impresiile științifice ale excursiei au fost publicate de dl Vintilă Mihăilescu ⁴⁾; pentru noi aceste impresii fugare sunt cunoscute fie din observație proprie, fie din publicațiile anterioare.

*

¹⁾ Vezi Sever Anton: Eruptivul Țibleșului (teză de licență — Cluj).

²⁾ Dl Virgil Șotropa.

³⁾ Pe Valea Bârgăului.

⁴⁾ În Buletinul S. R. R. de geografie, Tomul III, pe 1934, pag. 395—402.

Un alt eveniment important în granița noastră a fost depunerea jurământului batalionului de grăniceri, care s'a făcut cu mult fast în ziua de 10 Iulie 1934, în prezența Maiestății Sale Regelui Carol II, a câtorva membri ai guvernului și a multor demnitari. M. S. Regele Carol II »Voevodul culturii românești« a vizitat tânăra instituție năsăudeană — »Muzeul Năsăudului«. La »Muzeu« erau expuse o mulțime de fotografii din regiunea noastră, iar pe o masă se găsea tot ce a produs erudiția grănicerească. Dl Iuliu Moisil într'o succintă cuvântare a expus M. Sale care a fost rostul istoric al Regimentului II românesc de graniță, care a ținut piept chiar și cu Napoleon¹⁾ și că »Muzeul Năsăudului« vrea să adune tot ce-a produs fantazia, rațiunea și voința grănicerească. Maiestatea Sa a admirat gestul inițiatorilor acestui «Muzeu» și a semnat — proprio manu — în Albumul care s'a deschis chiar în ziua aceea.

*

În ziua de 2 Iunie 1935, a avut loc în aula liceului adunarea generală a Reuniunii »Mariana« a învățătorilor din județul Năsăud. Reuniunea »Mariana« e una dintre cele mai vechi asociații ale învățătorilor români din Ardeal. În adunarea generală din 17 Decembrie 1872, învățătorii din »Vicariatul Rodnei, tractul protopopesc al Bistriței și Budacului Românesc« au hotărât întemeierea unei reuniuni învățătoresți. Adunarea a ales ca președinte provizoriu pe Maxim Pop, profesor la gimnaziul superior fundațional din Năsăud, colaborator la Gazeta Transilvaniei, Sionul românesc, Magazinul pedagogic, Preotul român, Școală aromână, autorul cărții »Resbelul orientală« prima istorie a războiului pentru neatarnare, (în colaborare cu prof. P. Alexi). La 1 Septembrie 1874 statutele (alcătuite pe vremuri de Ion Mărian²⁾) au fost duse de căpitanul Alexandru Bohățel de Glod ministerului, spre aprobare. Ministerul a cerut să se facă anumite modificări. Statutele cu modificările cerute sunt retrimise la minister. În 15 Februarie 1876 sosesc la Năsăud, cu clausula de aprobare Nr. 1893 din 29 Ianuarie 1876³⁾.

1) G. Coșbuc: Din ale neamului nostru.

2) Fost prof. la vechea școală normală din Năsăud. El a introdus geografia, istoria și limba română în programul școlii.

3) Memorialul reuniunii învățătoresți greco-catolice »Mariana« în Năsăud 1876—1901. Năsăud, 1901, 8°, p. 11.

Ziua de 29 Ianuarie 1876 e considerată ca ziua întemeierii acestei reuniuni învățătoresți. Reuniunea a activat mult pentru ridicarea nivelului cultural a poporului. Conduasă de președinți energici (Ioan Jarda ¹⁾, Iacob Pop ²⁾, Cosma Anca ³⁾, Mihaiu Domide ⁴⁾, Isidor Titieni ⁵⁾, Ștefan Utalea ⁶⁾, Alexandru Szilași ⁷⁾, reuniunea a fost o adevărată binefacere pentru Țara Năsăudului. Conducătorii de azi voesc să mențină tradiția culturală a asociației care

Din trei văi te-ai adunat
 Azi, sub steagul ce-ai jurat
 Din cărarea apucată
 Nu te'ndepărta niciodată
 Și patronul ce-ai ales
 Lumineze al tău mers
 Ca'n ziua cea de judecată
 Când de sus vei fi întrebată
 Pe pământ cât ai stătut
 Spunem drept ce ai făcut?
 Tu să poți răspunde tare
 'N ochii lumii spre mirare
 — Doamne'n lume cât am stat
 — Pe tine te-am reprezentat.

Pamfil Grapini

Odă festivă la jubileul de 25 de ani, în 1901.

La adunarea învățătorilor s'au discutat probleme pedagogice (metodică, didactică, chestiuni profesionale, educația națională, etc). Despre regiunea noastră a fost o singură comunicare, a dlui prof. Iuliu Moisil despre sistemul pedagogic alui Ioan Mărian ⁸⁾.

Reuniunea »Mariana« a luat laudabila inițiativă de a edita la Năsăud o revistă învățătorescă cu numele sugestiv și tradițional de »Vatra« o revistă de cultură generală, în care se pot scrie chestiuni din orice domeniu al culturii cu condiția de a fi obiective și pe cât posibil clare.

¹⁾ Intemeetorul »Reuniunii învățătorilor români din Sălaj« fost dascăl la vechea școală normală din Năsăud. I

²⁾ Biografia în cartea indicată la nota 2.

³⁾ Biografia în »Convorbiri pedagogice pe 1886«.

⁴⁾ ⁵⁾ ⁶⁾ ⁷⁾ Biografia în cartea indicată la Nr. 1.

⁸⁾ Puțin schimbat, a apărut în »Vatra« Nr. 3—4. »Școala lui Mărian«,

Muzeul năsăudean

Iniințat în 1931, el s'a aranjat, cărțile bibliotecii s'au catalogat, actele arhivei de asemenea s'au aranjat în cea mai mare parte și în general prin multe donațiuni s'a îmbogățit mereu.

Donațiuni făcute Muzeului

1. *Comisiunea monumentelor istorice din București*: Buletinul comisiunii, dela fasc. 49—82.

2. Doamna *Sultana Al. Haliță n. Florian*: portretul tatălui D-sale: Ioan Florian, fost președinte al tribunalului districtului autonom al Năsăudului, până în anul 1876, și unul din frunțașii grănicerilor.

3. Doamna *Angela Pletos*: 50 cărți, în 75 volume și 44 numere de reviste, din lăsământul soțului D-sale Dr. Grig. Pletos, fost profesor al liceului din Năsăud și în urmă protopop ort. al Bistriței.

4. Doamna *Maria V. Onișor*: 7 volume cărți, al căror autor a fost soțul D-sale Dr. Victor Onișor, fost profesor universitar, Cluj.

5. Doamna *Lucreția A. Bugnariu n. Moșil*: 50 cărți, reviste și 58 fotografii din lăsământul tatălui D-sale Dr. Const. Moșil, fost profesor al liceului din Năsăud.

6. Doamna *Flora Avram*: 3 cărți, 3 fografii și un tablou din lăsământul tatălui D-sale Vasile Petri, fost profesor la preparandia din Năsăud. 1 1 1

7. D-ra *Cornelia Petri*: 9 cărți și reviste publicate de tatăl D-sale Vasile Petri, 29 acte relative tot la V. Petri și o fotografie al acestuia.

8. Dra *Estella Luchi-Mureșan*: portretul lui Alexe Fortunat, fost profesor și inspector al școalelor primare din județul Putna între 1835—1870.

9. Dl *Dr. Alexandru Pop*, fost procuror general în Cluj: 153 volume cărți, mare parte din lăsamântul tatălui D-sale Maxim Pop, fost profesor al liceului din Năsăud; precum și un protocol al circulariilor vicarilor episc. din Năsăud din anii 1818—1846.

10. Dl *Dr. Valer Seni*, inspector școlar: a dăruit 21 vol. cărți.

11. Dl *Dr. Tit Pop*, medic în Rodna: o adresă artistică pe care intelectualii grăniceri din fostul district autonom al Năsăudului au predat-o marelui grănicer *Florian Porcius*, cu ocazia serbării jubileului său de 80 ani, sărbătorit la 16 August 1896, adresă minunată și cu mare măiestrie executată de artistul *Andrei Mazanek*, fost profesor de desen la liceul nostru grăniceresc.

Tot prin dl *Dr. Tit Pop* am primit ca donație din partea dlui *Victor Schiffbäumer* portretul lui *Fl. Porcius* în ulei, zugrăvit de pictorul *Sever Mureșan*.

12. Reverendisimul Domn Canonic *Dr. Victor Bojor* dela Episcopia Cluj-Gherla: diferite cărți ale căror autor este R. Sa, în număr de 20 volume.

13. Dl profesor universitar *Coriolan Petran* din Cluj: 2 volume cărți de artă bisericească.

14. M. On. *D. Pamfilu Grapini*, protopop în Șanț: 2 diferite cărți și un manuscris.

15. Dl *I. Baci* din Lugoj: 20 cărți ale căror autor este sau sunt editate de Dsa, precum și câteva acte.

16. Dl *Tiberiu Morariu* conferențiar universitar Cluj: 16 broșuri, lucrări ale Dsale, și 20 diverse fotografii.

17. Dl *Iustin Sohorca*, învățător pens. din Sângeorz-Băi: 5 vol. cărți vechi.

18. Dl *Dr. M. Oană* din Sângeorz-Băi: 5 vol. cărți vechi.

19. Dl *Tiberiu Boșca* student universitar din Năsăud: 6 volume cărți.

20. Redacția revistei *Agru* din Blaj: revista »*Agru*«.

21. Dl Inspector *P. I. Tofan* din Cluj: 2 vol. cărți.

22. Rev. Domn Vicar *Ștefan Buzilă*, parohul Năsăudului: 2 mari cruci de tinichea, înalte de 3.52 m, care au stat 50 de ani

pe turnurile bisericeii catedrale din Năsăud și acum sunt înlocuite din cauza vechimei cu altele nouă.

23. Dl inginer *Mișu Istrate* din București: a dăruit Lei 2000 pentru trebuințele muzeului.

24. Dl profesor *Mihai Lipan* dela liceul din Năsăud: a dăruit Lei 2095 pentru trebuințele muzeului.

25. Dl revizor școlar *Darie Pop* din Satu-Mare: un contract din anul 1815.

26. Dl *O. Sălvan* profesor: 19 cărți și 1 manuscris.

27. Dl maior *I. Marțian* a dăruit: *a)* Portretul lui *Andrei Mureșan*, bardul dela 1848, în ramă cu sticlă. *b)* Portretul generalului *Leonida Pop* (1831 - 1908) din Năsăud, fost șeful cancelariei militare a Impăratului Francisc Iosif (în ulei). *c)* Portretul în uleu al colonelului *Anchidim Șoldea* din com. Mititei (Năsăud).

28. Dl *I. Moșil* a dăruit portretele marilor grăniceri: *a)* *Macedon Pop* fost vicar al Năsăudului și prepozit al episcopiei de Gherla. *b)* *Grigore Moșil* fost vicar al Năsăudului. *c)* *Vasile Nașcu* fost învățător și mare luptător al drepturilor grănicerilor. *d)* *Ioachim Mureșan* jurisconsult și mare apărător al grănicerilor. *e)* *Iacob Mureșan* fost director al liceului rom.-cat. și redactor al Gazetei Transilvane și al Foi pentru minte, inimă și literatură, Brașov. *f)* *Alexandru Bohățel* fost căpitan suprem, (prefect) al fostului district autonom românesc al Năsăudului. *g)* *Vasile Petri* fost profesor al școlii de învățători (preparandia) din Năsăud. *h)* *Carol baron Enzenberg* comandant și organizator al Regimentului II român de graniță năsăudean. (Toate portretele în rame, cu sticlă). Apoi fotografii *din satul poetului George Coșbuc* reprezentând casa natală, moara familiei, zăvoiul și biserica. Casa unde a locuit poetul în timpul cât a urmat liceul în Năsăud. O fotografie după o stampă franceză reprezentând *lupta dela Arcole* (în 1796) între Austrieci și Napoleon, la care au luat parte și grăniceri năsăudei. Fotografia celui din urmă *stegar*, Iosif Cătiul din Năsăud, din regimentul de graniță. Fotografia medaliei de aur cu care a fost decorat batalionul I al Regimentului II de graniță. O fotografie după o stampă austriacă reprezentând intrarea în cetatea *Hotinului* (1788) a armatei austriace, în care se găsea și o unitate a Regimentului grăniceresc, în acelaș timp armata turcească părăsind Hotinul. O fotografie a

locotenentului *George Pop* din Leșu (Năsăud), după o al'ă fotografie din 1859. O fotografie a monumentului preotului *Ioan Mureșan* și al soției sale din Rebrîșoara, părinții lui Iacob Mureșan fost director de liceu și redactor al *Gazetei Transilvane* și Foii p. m. i. l., Brașov.

Aceste portrete și fotografii dela Nrile 26 și 27, ale marilor grăniceri creatori, împodobesc sala bibliotecii și reprezintă un început al »*Cultului strămoșilor*«.

*

Membrii fondatori ai Muzeului năsăudean exprimă tuturor donatorilor cele mai călduroase mulțămiri pentru prețioasele donațiuni.

Memento

Timp de aproape trei ani revista »Arhiva Someșană« a fost nevoită să-și întrerupă apariția. În anul trecut Comisiunea silvică a averilor noastre grănicerești, considerând »importanța deosebită pe care aceasta revistă o are pentru granița năsăudeană« — conform procesului verbal al ședinței dela 10 Iunie 1935 — a hotărît ca spre a face posibilă reapariția revistei, cheltuelile necesare pentru editare să se achite din fondul cultural al societății »Regna«.

Direcția revistei noastre exprimă cele mai călduroase mulțumiri membrilor comisiei silvice: Dilor Dr. Ioan M. Popu, Anastasiu Bejan, Ștefan Lupu, Procopie Bugnariu, Grigore Pop, Iacob Găța, Dumitru Echim, Teodor Ușeriu, Ioan Bota, Dr. Grațian Fetti; Ing. Pavel Zăgreanu, Secretar Leonida Pop; și îndeosebi promotorilor ideii de ajutorare: dlui Prefect Dumitru Nacu și dlui Senator Laurențiu Oanea, cari cu sprijinul lor generos colaborează la salvarea tradițiilor grănicerești.

Direcția revistei »Arhiva Someșană«

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ CULTURALĂ

TABLA CUPRINSULUI

Vol. IV. — Nr. 15—18

1931—1936

(Cifrele latine indică broșura, iar cele arabe, pagina).

<i>Bichigean Vasile</i> : Nicolae Iorga	XV	1
Material documentar	XVII 201,	XVIII 346
<i>Buzila Ștefan</i> : Documente bisericești	XV 15, XVII 234,	XVIII 398
<i>Coșbuc Anton</i> : Obârșia satului Leșu	XVI	100
Contribuții la istoricul bisericii din Leșu	XVII	251
<i>German Iustin</i> : Constituția geologică a Muntelui Heniu din Munții Bărgăului	XVII	222
<i>Marțian Iulian</i> : Un important document din secolul XV	XVII	165
X <i>Moisil Iuliu</i> : Românii din Vechiul Regat și dragostea lor pentru Ardeal	XVI	89
X <i>Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a sutei a XIX-a</i>	XVIII	369
Două vechi bănci din Năsăud	XVIII	452
<i>Morariu Iuliu</i> : »Ploaia cu Pucioasă«	XVI	121
Piuăle și piuăritul în Valea Zăgrii	XVII	178
Urme vechi în Valea Zăgrii	XVIII	477
<i>Naghiu Iosif</i> : Aspecte culturale	XVIII	467
<i>Șotropa Virgil</i> : Bejenii în secolul XVIII	XVI	55
Urme din timpul Curuților	XVII	123
X Soarta Românilor din satele săsești	XVIII	275
* * * : Cetan	XVI	117
Din trecutul comunei Nușfalău (Mărișelu)	XVIII	459
Muzeul Năsăudean	XVII 266,	XVIII 474
A. G. R. U.	XVII	273
Memento	XVIII	478

